КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШИБКО РОМАН ДМИТРОВИЧ

УДК 349.42

ДИСЕРТАЦІЯ
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СИРОВИНИ ДЛЯ ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ

081 – «Право»
08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело. _____ Р. Д. Шибко

Науковий керівник: **КОВАЛЕНКО Тетяна Олександрівна**, доктор юридичних наук, професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Шибко Р. Д. Правове регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 081 – «Право» (08 – Право). – Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

Дисертація присвячена дослідженню правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні. У роботі з'ясовано сучасний стан дослідження правого регулювання виробництва сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування в українській юридичній науці, проаналізовано ґенезу законодавчого забезпечення виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні, обґрунтовано поняття та особливості виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні як об'єкта правового регулювання, досліджено загальні, спеціальні та особливі вимоги до виробників сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування, правові та теоретичні проблеми забезпечення дітей від народження до трьох років якісним та безпечним харчуванням, а також з'ясовано сучасний стан законодавства у сфері державної підтримки виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні. Автор обґрунтував шляхи удосконалення законодавства України у сфері виробництва сировини рослинного та тваринного походження на основі проведеного дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів дисертації полягає в тому, що вона є першою в українській доктрині комплексним дослідженням проблем правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні, що дозволило розкрити, як теоретико-наукові

засади правого регулювання виробництва сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування, так і детально розкрити специфіку виробництва якісного та безпечного дитячого харчування в Україні. Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в обґрунтуванні конкретних пропозицій розробки та прийняття нових нормативно-правових актів, а також внесення змін до чинного законодавства з метою забезпечення права дитини на якісне та безпечне харчування.

Автор доходить висновку, що українськими вченими досліджено актуальні проблеми правового становища сільськогосподарських товаровиробників, правового регулювання сільськогосподарського виробництва як вцілому, так і його окремих видів, правового забезпечення продовольчої безпеки та якості і безпечності сільськогосподарської продукції, законодавчого регулювання використання ГМО, а також пестицидів і агрохімікатів у процесі сільськогосподарського виробництва, правових аспектів органічного сільськогосподарського виробництва, правового режиму земель сільськогосподарського призначення та ґрунтів, правового регулювання державної підтримки агробізнесу та організаційно-правових аспектів реалізації вирощеної сільськогосподарської продукції. Проте протягом більше тридцяти років специфіка правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування залишається практично не дослідженою в науці аграрного права України.

На основі вивчення ґенези законодавчого забезпечення виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні в дисертації доведено, що існування розгалуженого та об’ємного за обсягом нормативно-правових актів законодавства у сфері виробництва сировини рослинного та тваринного походження не є свідченням його ефективності, оскільки для законодавства в цій сфері характерні як значні юридичні дефекти, так і застарілі приписи, які не відповідають сучасному розвитку суспільних відносин. Автор виділяє п’ять етапів ґенези законодавчого забезпечення виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого

харчування в Україні, а також для подолання існуючих правових проблем пропонує розробити та прийняти спеціальний закон «Про харчування для спеціальних цілей», який би був максимально наближений до законодавства ЄС.

При дослідженні ознак виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування автор виділив ряд особливостей виробництва сировини рослинного та тваринного походження в Україні. На основі проведеного дослідження, в дисертації обґрунтовано визначення поняття «виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування» як врегульованих аграрним правом, а також субсидіарно врегульованих конституційним, господарським, цивільним, земельним та екологічним правом суспільних відносин у сфері рослинництва та/або тваринництва, які виникають, змінюються та припиняються між сільськогосподарськими товаровиробниками з метою вирощування сировини рослинного та/або тваринного походження для виробництва дитячого харчування (дитячих сумішей початкових, для подальшого годування, дитячого харчування на основі зернових та продуктів прикорму), що спрямовано на забезпечення продовольчої безпеки держави та гарантування права дитини на достатнє і якісне харчування.

В дисертації досліджено правове становище виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні. Автор доводить, що виробники сировини рослинного та тваринного походження наділені загальною та спеціальною правосуб'єктністю. Крім цього, в роботі доведено потребу у законодавчому підґрунті для функціонування суб'єктів виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування з особливою правосуб'єктністю – спеціальних виробничих зон. До вимог для спеціальних виробничих зон, які мають бути закріплені в згаданому вище законі «Про харчування для спеціальних цілей», автор пропонує віднести наступні: розташування на угіддях, які належать до земель сільськогосподарського призначення; нормативно обґрунтована віддаленість

від промислових підприємств та інших об’єктів, які можуть забруднювати навколишнє природне середовище; високий рівень родючості ґрунтів; відповідність сировини рослинного та тваринного походження законодавчим вимогам у сфері дитячого харчування; відповідність кормів для тварин вимогам безпечності та якості; відповідність сільськогосподарського товаровиробника загальним законодавчим вимогам у сфері якості та безпечності харчових продуктів.

В дисертації обґрунтовано визначення поняття «виробник дитячого харчування» як сільськогосподарського товаровиробника, який здійснює господарську діяльність з виробництва дитячого харчування, та відповідає вимогам законодавства у сфері дитячого харчування. Крім цього, надано визначення поняттю «спеціальні виробничі зони», під якими дисертант пропонує розуміти регіони або окремі господарства, які відповідають умовам виробництва продукції рослинництва та тваринництва згідно нормативних приписів в сфері дитячого харчування, а також отримали статус спеціальної виробничої зони відповідно до законодавства. На основі результатів проведеного дослідження пропонується в проекті закону «Про харчування для спеціальних цілей» встановити перелік заборон певних видів діяльності у спеціальних виробничих зонах, зокрема: вирощування і використання генетично модифікованих організмів рослинного та тваринного походження; здійснення виробництва тваринницької продукції із застосуванням гормональних та інших препаратів штучного походження; використання пестицидів; використання методів електричної та іншої стимуляції для примушування, що завдає болю тваринам; використання гідропонних методів та іонізуючого випромінювання.

В роботі детально досліджено правове регулювання якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні та ЄС. Автор проаналізував національне законодавство та законодавство ЄС у сфері виробництва дитячого харчування та дійшов висновку про те, що новели національного законодавства, які бути закріплені

в Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» у жовтні 2021 року з метою гармонізації національного законодавства до законодавства ЄС, не вирішили поставлених задач, крім того породили значну кількість юридичних дефектів. Зокрема, харчові продукти на основі зернових згідно українського законодавства визнаються дитячим харчуванням, що прямо суперечить Регламенту (ЕС) № 609/2013 Європарламенту та Ради від 12 червня 2013 року «Про харчові продукти, призначені для дітей грудного та раннього віку, харчові продукти для медичних цілей і повну заміну дієти для контролю ваги».

Під час дослідження спеціальних вимог до сільськогосподарської сировини для дитячого харчування автор визначив перелік законодавчих вимог, які мають бути «перенесені» з загального Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» до проекту спеціального закону «Про харчування для спеціальних цілей». Крім цього, в дисертації доведено, що застосування пестицидів у виробництві сільськогосподарської сировини для дитячого харчування має бути заборонене, оскільки залишки таких токсичних речовин можуть спричинити шкоду життю та здоров'ю дитини.

Автор дисертації пропонує вдосконалити понятійно-категоріальний апарат шляхом визначення наступних понять: а) сільськогосподарська сировина для дитячого харчування – якісна та безпечна сировина рослинного та/або тваринного походження, яка використовується для виробництва дитячого харчування; б) якість дитячого харчування – ступінь досконалості властивостей та характерних рис дитячого харчування, які здатні задовольнити фізіологічні потреби організму дитини в продуктах харчування виходячи з їх хімічного складу та енергетичної цінності; в) нормативно розмежувати поняття «шкідливий харчовий продукт» та «харчовий продукт, непридатний до споживання», оскільки останнє є ширшим за змістом, ніж перше поняття.

В дисертації досліджується проблеми функціонування аграрних кластерів, зокрема автор визначає основні ознаки аграрних кластерів, серед яких: 1) аграрні кластери – це добровільні об'єднання виробників сільськогосподарської продукції; 2) сфера діяльності аграрних кластерів – це виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції; 3) організація кластеру здійснюється за територіальним принципом; 4) діяльність кластеру здійснюється за принципами науковості та професійності; 5) метою діяльності кластерів є збільшення прибутковості та підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції.

Окрема увага в дисертації приділена державній підтримці виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні. Зокрема зазначається, що національним законодавством відповідна проблема не врегульована, а тому обґрунтовується необхідність закріпити у проекті закону «Про харчування для спеціальних цілей» принцип державної підтримки виробників дитячого харчування, у тому числі виробників сировини рослинного та тваринного походження з метою забезпечення дітей віком від народження до трьох років якісним, безпечним та доступним дитячим харчуванням.

***Ключові слова**:* аграрне законодавство; аграрне право; аграрні правовідносини; аграрний сектор економіки; адаптація аграрного законодавства; державна підтримка сільського господарства; дитяче харчування; земельні відносини; міжнародні стандарти; органічне сільськогосподарське виробництво; продовольча безпека; сільське господарство; сільськогосподарська продукція; сільськогосподарська сировина; сільськогосподарське виробництво; суб'єкти господарювання; Угода про асоціацію з ЄС; якість та безпечність сільськогосподарської продукції.

SUMMARY

Shybko R. Legal regulation of the production of agricultural raw materials for baby food in Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

The dissertation on competition of a scientific degree of the Philosophy Doctor (PhD) on a specialty 081 – «Law» (08 – Law). – Taras Shevchenko National University of Kyiv; Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2023.

The dissertation is devoted to the study of the legal regulation of the production of agricultural raw materials for baby food in Ukraine. The paper clarifies the current state of legal regulation of the production of raw materials of plant and animal origin for baby food in Ukrainian jurisprudence, analyzes the genesis of legislative support for the production of agricultural raw materials for baby food in Ukraine, substantiates the concept and features of the production of agricultural raw materials for baby food in Ukraine as an object of legal regulation, the general, special and particular requirements for manufacturers of raw materials of plant and animal origin for baby food, legal and theoretical problems of providing children from birth to three years with high-quality and safe nutrition were investigated, and the current state of legislation in the field was also clarified state support for producers of agricultural raw materials for baby food in Ukraine. The author substantiated the ways of improving the legislation of Ukraine in the field of production of raw materials of plant and animal origin based on the conducted research.

The scientific novelty of the results of the dissertation lies in the fact that it is the first comprehensive study in Ukrainian legal doctrine of the problems of legal regulation of the production of agricultural raw materials for baby food in Ukraine, which made it possible to reveal how the theoretical and scientific foundations of the legal regulation of the production of raw materials of plant and animal origin for baby food , and to reveal in detail the specifics of the production of high-quality and safe baby food in Ukraine. The practical significance of the

dissertation research consists in substantiating specific proposals for the development and adoption of new normative legal acts, as well as making changes to the current legislation to ensure the child's right to quality and safe nutrition.

The author concludes that Ukrainian scientists have researched the current problems of the legal position of agricultural producers, the legal regulation of agricultural production as a whole and its individual types, the legal provision of food safety and the quality and safety of agricultural products, the legislative regulation of the use of GMOs, as well as pesticides and agrochemicals in the process of agricultural production, legal aspects of organic agricultural production, the legal regime of agricultural lands and soils, legal regulation of state support for agribusiness and organizational and legal aspects of the sale of grown agricultural products. However, for more than thirty years, the specifics of legal regulation of the production of agricultural raw materials for baby food have remained practically unexplored in the science of agrarian law of Ukraine.

Based on the study of the genesis of legislative support for the production of agricultural raw materials for baby food in Ukraine, the dissertation proves that the existence of extensive and voluminous regulatory acts of legislation in the field of production of raw materials of plant and animal origin is not evidence of its effectiveness, since for legislation in this area is characterized by both significant legal defects and outdated prescriptions that do not correspond to the modern development of social relations. The author identifies five stages of the genesis of legislative support to produce agricultural raw materials for baby food in Ukraine, and to overcome existing legal problems, he proposes to develop and adopt a special law «On Food for Special Purposes», which would be as close as possible to EU legislation.

During the research of the features of the production of agricultural raw materials for baby food, the author identified several features of the production of raw materials of plant and animal origin in Ukraine. On the basis of the conducted research, the dissertation substantiates the definition of the concept of "production of agricultural raw materials for baby food" as regulated by agrarian law, as well as

subsidiarily regulated by constitutional, economic, civil, land and environmental law, social relations in the field of plant and/or animal husbandry that arise, change and are terminated between agricultural commodity producers for the purpose of growing raw materials of plant and/or animal origin for the production of baby food (infant formulae, follow-on formulae, processed cereal baby-food and baby foods), which is aimed at ensuring food security of the state and guaranteeing the child's right to sufficient and high-quality nutrition.

The dissertation examines the legal position of producers of agricultural raw materials for baby food in Ukraine. The author proves that producers of plant and animal raw materials are endowed with general and special legal personality. In addition, the paper proves the need for a legislative basis for the functioning of entities producing agricultural raw materials for baby food with special legal personality – special production zones. The author proposes to include the following requirements for special production zones, which should be established in the above-mentioned law «On Food for Special Purposes»: location on lands belonging to agricultural lands; legally justified distance from industrial enterprises and other objects that may pollute the natural environment; high level of soil fertility; compliance of raw materials of plant and animal origin with legislative requirements in the field of baby food; compliance of animal feed with safety and quality requirements; compliance of the agricultural producer with general legislative requirements in the field of quality and safety of food products.

The research substantiates the definition of the concept of «baby food manufacturer» as an agricultural producer that carries out economic activity in the production of baby food and meets the requirements of legislation in the field of baby food. In addition, the definition of the concept of «special production zones» is provided, under which the dissertation proposes to understand regions or individual farms that meet the conditions to produce plant and animal products according to the regulations in the field of baby nutrition, and also received the status of a special production zone in accordance with the legislation. Based on the results of the conducted research, it is proposed in the draft law «On Food for

Special Purposes» to establish a list of prohibitions of certain types of activities in special production zones, in particular: cultivation and use of genetically modified organisms of plant and animal origin; production of livestock products with the use of hormonal and other drugs of artificial origin; use of pesticides; the use of electrical and other stimulation methods for coercion that causes pain to animals; use of hydroponic methods and ionizing radiation.

The paper examines in detail the legal regulation of the quality and safety of agricultural raw materials for baby food in Ukraine and the EU. The author analyzed the national and EU legislation in the field of baby food production and came to the conclusion that the amendments to the national legislation, which will be enshrined in the Law of Ukraine «On the Basic Principles and Requirements for the Safety and Quality of Food Products» in October 2021, with the aim of harmonizing the national legislation to the EU legislation, did not solve the set tasks, in addition, created a significant number of legal defects. Food products based on cereals are recognized as baby food under Ukrainian legislation, which directly contradicts Regulation (EC) No. 609/2013 of the European Parliament and the Council of June 12, 2013 «On food products intended for infants and young children, food products for medical goals and a complete replacement of the diet for weight control».

During the research of special requirements for agricultural raw materials for baby food, the author identified a list of legislative requirements that should be «transferred» from the general Law of Ukraine «On Basic Principles and Requirements for the Safety and Quality of Food Products» to the draft special law «On Food for Special Purposes». In addition, the dissertation proves that the use of pesticides in the production of agricultural raw materials for baby food should be prohibited, since the residues of such toxic substances can cause harm to the life and health of the child. The author of the dissertation proposes to improve the conceptual and categorical apparatus by defining the following concepts: a) agricultural raw materials for baby food - high-quality and safe raw materials of vegetable and/or animal origin, which are used for the production of baby food;

b) the quality of baby food – the degree of perfection of the properties and characteristics of baby food, which are able to satisfy the physiological needs of the child's body in food products based on their chemical composition and energy value; c) normatively distinguish between the concepts of «harmful food product» and «food product unsuitable for consumption», since the latter is broader in meaning than the first concept.

The dissertation examines the problems of the functioning of agrarian clusters, in particular, the author defines the main features of agrarian clusters, among others of which: 1) agricultural clusters are voluntary associations of producers of agricultural products; 2) the field of activity of agrarian clusters is the production, processing and sale of agricultural products; 3) the organization of the cluster is carried out according to the territorial principle; 4) the activity of the cluster is carried out according to the principles of scientificity and professionalism; 5) the goal of cluster activity is to increase profitability and increase the competitiveness of manufactured products.

Particular attention in the dissertation is paid to state support for producers of agricultural raw materials for baby food in Ukraine. It is noted that the relevant problem is not regulated by national legislation, and therefore the need to enshrine in the draft law «On Food for Special Purposes» the principle of state support for manufacturers of baby food, including manufacturers of raw materials of plant and animal origin, to provide for children aged from birth to three years of high-quality, safe, and affordable baby food. Keywords: agribusiness; baby food; agricultural land; agricultural raw materials; agricultural products; agricultural producer; commodity agricultural production; quality and safety of agricultural products.

Key words: agrarian legislation; agrarian law; agrarian legal relations; agricultural sector of the economy; adaptation of agrarian legislation; state support for agriculture; baby food; land relations; international standards; organic agricultural production; food safety; Agriculture; agricultural products; agricultural

raw materials; agricultural production; business entities; Association Agreement with the EU; quality and safety of agricultural products.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шибко Р. Д. Ґенеза законодавчого регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. *Держава і право. Серія: «Юридичні науки»:* зб. наук. праць / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Юрид. думка, 2019. Вип. 83. С. 231–243.

2. Шибко Р. Д. Виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування як об'єкт правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2019. Вип. 4. С. 290–295.

3. Шибко Р. Д. Особливості правового становища виробників сировини для дитячого харчування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: «Юридичні науки»*. 2020. Вип. 2 (113). С. 66–71.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Шибко Р. Д. Міжнародно-правове регулювання права дитини на достатнє харчування. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди:* зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 трав. 2019 р.) / за заг. ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2019. С. 367–371.

2. Шибко Р. Д. Правові аспекти виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування у спеціальних сировинних зонах.

Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 трав. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана та В. М. Шульги. Харків: Юрайт, 2020. С. 320–322.

3. Шибко Р. Д. Законодавче забезпечення виробництва сировини для дитячого харчування: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Актуальні питання реформування правової системи*: зб. матеріалів XVII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 29 трав. 2020 р.) / уклад. Л. М. Джурак. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 125–127. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). Об'єм даних 1,9 Мб.

4. Шибко Р. Д. Актуальні питання правового регулювання якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. *Актуальні проблеми історії, філософії та права у дослідженнях молодих учених*: зб. тез учасників конф. молодих учених (м. Київ, 16.07. 2020 р.) / за заг. ред. В. В. Солошенко; відп. ред.: І. І. Мудрієвська, Є. В. Сафар'янс, О. О. Малишев; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Фенікс, 2020. С. 347–350.

5. Шибко Р. Д. Адаптація законодавства України до вимог ЄС у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. *Актуальні проблеми юридичної науки*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23 жовт. 2020 р.). Хмельницький: Хмельницький ун-т управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. С. 352–355.

6. Шибко Р. Д. Правове регулювання функціонування аграрних кластерів у сфері виробництва органічної сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 лист. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, Т. В. Курман. Харків: Юрайт, 2020. С. 437–441.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ……. 3

ВСТУП …….. 4

РОЗДІЛ 1. ГНОСЕОЛОГІЧНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВИ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СИРОВИНИ ДЛЯ ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1 Дослідження правових аспектів виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в аграрно-правовій науці України……. 17

1.2 Становлення та розвиток законодавства України у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування ……. 32

Висновки до Розділу 1 ……. 70

РОЗДІЛ 2. ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СИРОВИНИ ДЛЯ ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1 Виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування як об’єкт аграрних правовідносин …….. 73

2.2 Суб’єкти правовідносин щодо виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування ……. 92

2.3 Правове регулювання якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування ……... 124

2.4 Правове регулювання державної підтримки виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування …… 161

Висновки до Розділу 2 …….. 182

ВИСНОВКИ ……. 191

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ …… 202

ДОДАТКИ ……. 240

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГК	Господарський кодекс України
ВРУ	Верховна Рада України
ЗК	Земельний кодекс України
ЗУ	Закон України
ЄС	Європейський Союз
КМУ	Кабінет Міністрів України
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПК	Податковий кодекс України
СОТ	Світова організація торгівлі
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
Угода … про асоціацію	Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16 вересня 2014 року
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
ЦК	Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування є специфічним об’єктом аграрних правовідносин, яке забезпечує виробництво якісного та безпечного дитячого харчування. Українські діти уособлюють собою майбутнє української нації, добробут якої прямо залежить від нормального розвитку і зросту дитячого організму. Виробництво якісної та безпечної сільськогосподарської сировини для дитячого харчування гарантує конституційне право дитини на достатній життєвий рівень, а також підтримання стану продовольчої безпеки в державі загалом. Враховуючи важку зовнішньополітичну ситуацію, яка спричинена вимушеним введенням воєнного стану в Україні, діти як ніколи потребують додатково захисту та турботи з боку суспільства та держави. Все це зумовлює суттєве зменшення народжуваності дітей в Україні, що може призвести до вкрай негативних наслідків у збереженні генофонду української нації. З 2013 до 2020 рік народжуваність в Україні зменшувалась в середньому на 7 відсотків щорік за даними Міністерства Юстиції України. У 2020 році був зафіксований антирекорд народжуваності за останні 30 років – 293 457 немовлят, а у 2023 році з січня по липень народилося на 28 відсотків менше дітей, ніж у 2021 році за відповідний період (народжуваність в Україні знизилася на 40 відсотків за 10 років, див.: https://lb.ua/society/2021/03/09/479412_narodzhuvanist_ukraini_znizilasya.html). Зазначені дані підкреслюють важливість існування ефективного правового регулювання виробництва якісної та безпечної сільськогосподарської сировини для дитячого харчування з метою забезпечення немовлят таким дитячим харчуванням, яке б максимально задовольняло їх потреби у корисних речовинах та мікроелементах для здорового розвитку дитячого організму.

Обсяги реалізованої продукції дитячого харчування з 2010 року по теперішній час постійно зростають, проте споживачі переважно обирають

торговельні марки іноземного походження, а саме – HIPP (Німеччина), Gerber (Nestle) (Швейцарія) та Nestle (Швейцарія). Це передусім питання довіри до національного виробника продуктів дитячого харчування, адже ринкова вартість європейських брендів дитячого харчування в середньому вища. На сьогоднішній день українське законодавство у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування перебуває у стані поступового наближення до законодавства ЄС. Зокрема, втратив чинність спеціальний Закон України «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 року № 142-V, а його деякі положення були перенесені до загального Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості продуктів харчування» від 23 грудня 1997 року № 771/97-ВР. Слід зазначити, що такі зміни були обумовлені саме гармонізацією національного законодавства із законодавством ЄС. З іншого боку, важливі проблеми виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні залишилися поза правовим регулюванням.

Правове регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні має достатньо специфічних рис, які доцільно було б врегулювати спеціальним диференційованим законодавчим актом. Впровадження ефективного нормативно-правового акту у сфері виробництва дитячого харчування буде запорукою виробництва якісної та безпечної сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні. Загальне законодавство у сфері якості та безпечності харчових продуктів є дуже об’ємним та розгалуженим, проте це не є ознакою його ефективності. Додаткове нормативне навантаження загального законодавства спеціальними приписами у сфері виробництва дитячого харчування спричинило велику кількість юридичних дефектів.

Якісна та безпечна сільськогосподарська сировина є важливою гарантією продовольчої безпеки держави, а також реалізації конституційного права дитини на достатнє харчування. Законодавство у сфері виробництва дитячого харчування потребує суттєвого вдосконалення, адже на теперішній

час воно не відповідає сучасному розвитку суспільних відносин у зазначеній сфері. Існування надійного правового регулювання у сфері виробництва дитячого харчування поверне довіру до вітчизняного товаровиробника та забезпечить дитину якісним, безпечним та доступним дитячим харчуванням.

Науково-теоретичною основою дослідження правового регулювання реалізації зерна в України стали праці таких українських вчених у галузі аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права, як: В. І. Андрейцев, Н. О. Багай, Ю. Ю. Бакай, О. М. Батигіна, Г. М. Беженар, П. Й. Богдан, О. Г. Бондар, С. І. Бугера., О. Д. Бургер (Костур), М. Я. Ващишин, Н. С. Гавриш, Я. З. Гаєцька-Колотило, О. В. Гафурова, Н. В. Головко, М. В. Гребенюк, Х. А. Григор'єва, В. Я. Данилів, М. С. Долинська, В. В. Дударенко, А. В. Духневич, В. П. Жушман, В. М. Єрмоленко, В. С. Кайдашов, Ю. С. Канарик, І. І. Каракаш, Н. В. Карпінська, Н. Р. Кобецька, Т. О. Коваленко, Т. Г. Ковальчук, К. А. Козмуляк (Кондратьєва), Я. Л. Коломієць, М. А. Копиця, І. О. Костяшкін, Г. С. Корнієнко, Н. В. Кравець, П. Ф. Кулинич, И. В. Курман, А. О. Куценко, С. О. Лушпаєв, Н. Р. Малишева, С. І. Марченко, О. І. Менів, В. О. Мельник, А. М. Мірошниченко, В. В. Носік, О. М. Пащенко, Д. С. Піддубна, О. А. Поліводський, В. А. Поліщук, Л. І. Полюхович, С. М. Романко, С. М. Садовой, К. Б. Сакаджи, Я. О. Самсонова, І. П. Сафонов, А. М. Статівка, Л. В. Струтинська-Струк, І. С. Сюйва, Н. І. Титова, Т. О. Третяк, В. Ю. Уркевич, В. І. Федорович, Д. В. Федчишин, Т. Є. Харитонова, Р. А. Цилюрик, О. В. Цюра, М. М. Чабаненко, Ю. В. Шовкун, М. В. Шульга, Е. С. Юрченко та інші автори. Водночас специфіка правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні не стала предметом комплексного дослідження в доктрині аграрного права України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційну роботу виконано на кафедрі земельного та аграрного права Інституту права Київського національного університету

імені Тараса Шевченка відповідно до наукової теми «Розробка системного вчення про основні права людини з метою втілення в Україні європейських правових цінностей у контексті розбудови громадянського суспільства» № 19 БФ 042–01.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в розкритті прикладного значення правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні з обґрунтуванням пропозицій для його удосконалення. Відповідно до мети в дисертації зосереджена увага на виконанні таких основних завдань:

- розкрити стан дослідження правових аспектів виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування у аграрно-правовій науці;
- виявити особливості становлення та розвитку законодавства України у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування;
- з’ясувати юридичну природу виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування як об’єкта аграрних правовідносин;
- розкрити специфіку правового становища суб’єктів правовідносин щодо виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування;
- визначити особливості правового регулювання якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування;
- проаналізувати специфіку правового регулювання державної підтримки виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування.

Об’єктом дослідження є правовідносини щодо виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні.

Предметом дослідження є правове регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою наукового дослідження є система загальних та спеціальних методів наукового пізнання.

Зокрема, історико-правовий метод пізнання правових явищ використано при характеристиці сучасного стану дослідження правових аспектів виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування у аграрно-правовій науці (підрозділ 1.1) та при дослідженні особливостей становлення та розвитку законодавства України у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування (підрозділ 1.2). Діалектичний метод було використано для пізнання загальних закономірностей нормативно-правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3 та 2.4). Формально-логічний метод використано для аналізу понятійно-категоріального апарату дослідження, зокрема для визначення поняття та особливостей виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування як об'єкта аграрних правовідносин (підрозділ 2.1), а також для з'ясування специфіки правового становища виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування (підрозділ 2.2). Системний та структурно-функціональний методи застосовано при дослідженні сучасного стану та напрямів удосконалення законодавства України щодо якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, а також щодо державної підтримки виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування (підрозділи 2.3–2.4). Використання порівняльно-правового методу дозволило проаналізувати національне та європейське законодавство у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування (підрозділи 2.1–2.4) та сформулювати пропозиції щодо адаптації національного законодавства до вимог ЄС. Комплексний метод застосовано при обґрунтуванні висновків та пропозицій з метою забезпечення ефективності правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування.

Наукова новизна отриманих результатів дисертації полягає в тому, що вона є першим у вітчизняній правовій доктрині комплексним дослідженням проблем правового регулювання виробництва

сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні, яке дозволило обґрунтувати наступні положення, висновки та пропозиції, які виносяться на захист:

уперше:

- обґрунтовано визначення виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування як врегульованих аграрним правом, а також субсидіарно врегульованих конституційним, господарським, цивільним, земельним та екологічним правом суспільних відносин у сфері рослинництва та/або тваринництва, які виникають, змінюються та припиняються між сільськогосподарськими товаровиробниками з метою вирощування сировини рослинного та/або тваринного походження для виробництва дитячого харчування (дитячих сумішей початкових, для подальшого годування, дитячого харчування на основі зернових та продуктів прикорму), що спрямовано на забезпечення продовольчої безпеки держави та гарантування права дитини на достатнє і якісне харчування;

- встановлено, що до особливих ознак виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування можна віднести наступні: а) є однією з гарантій продовольчої безпеки; б) властивий специфічний споживач такої продукції; в) покликане забезпечити та гарантувати право дитини на достатнє харчування; г) яскраво виражена специфіка кінцевого продукту споживання; ґ) відсутність уніфікованих законодавчих вимог до виробника такої сировини; д) основним обов’язком виробників такої сировини є дотримання спеціальних вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської продукції; е) поєднує в собі ознаки рослинництва та тваринництва; є) притаманна специфічна юридична відповідальності за порушення приписів чинного законодавства у сфері якості та безпечності дитячого харчування;

- з’ясовано, що у правовому регулюванні виробництва сільськогосподарської сировини для продукції дитячого харчування можна виділити три етапи:

на першому етапі (з 1991 року по 2006 рік) було започатковано формування законодавства у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні, були прийняті уніфіковані закони, спрямовані на забезпечення безпечності на якості сільськогосподарської сировини рослинного та тваринного походження; термін «продукція дитячого харчування» лише побіжно згадується у кількох нормативно-правових актах;

другий етап (з 2007 року по 2014 ріу), характеризується прийняттям спеціального, комплексного та диференційованого Закону України «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 року, а також численними змінами та доповненнями до нормативно-правових актів з метою посилення вимог до якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, проте такі зміни мали переважно формальний характер та істотно не впливали на мінімізацію юридичних дефектів законодавчого забезпечення виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування;

третій етап розвитку законодавчого регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для продукції дитячого харчування (з 2014 року й дотепер) розпочався після ратифікації Україною Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році, що зумовлює необхідність адаптації національного законодавства, спрямованого на забезпечення виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, до вимог ЄС, зокрема було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу» від 21 жовтня 2021 р. та визнано таким, що втратив чинність, спеціальний Закон України «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 року;

- доведено, що скасування спеціального закону про дитяче харчування справило негативний вплив на регулювання відповідних відносин, оскільки

не врегульованими залишаються багато проблемних питань у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, не було усунуто існуючі юридичні дефекти у вказаній сфері, не було враховано в повній мірі приписи ЄС щодо виробництва дитячого харчування, що може суттєво знизити ефективність правового регулювання внаслідок відсутності системності та правової визначеності;

- запропоновано з метою усунення юридичних дефектів правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для продукції дитячого харчування та приведення національного аграрного законодавства до вимог ЄС розробити та прийняти проект закону «Про харчування для спеціальних цілей» (Додаток Б), який би був спрямований на правове регулювання виробництва продуктів харчування для дітей віком від народження до трьох років, продуктів харчування для медичних цілей та дієтичних продуктів харчування згідно припасів Регламенту ЄС №609/2013 та став би необхідною законодавчою гарантією реалізації права дитини на якісне та безпечне харчування;

- доведено, що з метою приведення національного законодавства у відповідність до європейських вимог необхідно виключити із Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» припис про те, що харчові продукти на основі зернових є дитячим харчуванням, оскільки це прямо суперечить законодавству ЄС (Додаток В);

- запропоновано внести зміни до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року № 1877-IV, доповнивши його статтею 16^3 такого змісту: «Сільськогосподарські товаровиробники, які виробляють сировину рослинного та/або тваринного походження для дитячого харчування у спеціальних виробничих зонах, мають право на отримання щорічної бюджетної дотації відповідно до обсягів виробництва сировини та розміру території спеціальної виробничої зони» (Додаток Г);

- обґрунтована необхідність у внесенні доповнень до Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання грантів бізнесу» від 21 червня 2022 року № 738, якою затвердити Порядок надання грантів для створення або розвитку спеціальних виробничих зон, в якому передбачити можливість отримання грантів для сільськогосподарських товаровиробників, які провадять або мають на меті провадити діяльність у спеціальних виробничих зонах з метою виробництва сировини тваринного та/або рослинного походження для дитячого харчування;

удосконалено:

- підходи аграрно-правової доктрини щодо специфіки аграрних кластерів, які є перспективною організаційно-правовою формою інноваційної діяльності у аграрній сфері та здатні ефективно впроваджувати результати наукових досліджень у виробництво товарної сільськогосподарської продукції, у тому числі й сировини для дитячого харчування. З метою створення належних правових передумов для їх створення та діяльності необхідно: а) передбачити в главі 12 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 року № 436-IV існування кластерів як окремого виду об’єднання підприємств, з урахуванням специфіки їх діяльності, визначеної науковими підходами; б) передбачити в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року № 1877-IV заходи державної підтримки аграрних кластерів як специфічних об’єднань, які будуть спроможні розвивати аграрний сектор економіки України, у тому числі шляхом впровадження інновацій у сферу сільськогосподарського виробництва;

- пропозиції щодо необхідності удосконалення понятійно-категоріального апарату Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», зокрема шляхом «перенесення» приписів у сфері дитячого харчування до проекту спеціального закону «Про харчування для спеціальних цілей», зокрема,

нормативно закріпити у ст. 1 Розділу І зазначеного проекту визначення наступних термінів:

«сільськогосподарська сировина для дитячого харчування – якісна та безпечна сировина рослинного та/або тваринного походження, яка використовується для виробництва дитячого харчування»;

«якість дитячого харчування – ступінь досконалості властивостей та характерних рис дитячого харчування, які здатні задовольнити фізіологічні потреби організму дитини в продуктах харчування виходячи з їх хімічного складу та енергетичної цінності»;

необхідно також нормативно розмежувати поняття «шкідливий харчовий продукт» та «харчовий продукт, непридатний до споживання», оскільки останнє є ширшим за змістом, ніж перше поняття;

набули подальшого розвитку:

- пропозиції поступово впроваджувати у аграрне законодавство України основоположні принципи ЄС у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, насамперед принцип обережності, з метою підвищення ефективності правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування та гармонізації національного законодавства із вимогами ЄС;

- підходи до розкриття специфіки правосуб'єктності виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, які наділені загальною правосуб'єктністю як суб'єкти господарювання та спеціальною правосуб'єктністю як сільськогосподарські товаровиробники, основним обов'язком яких є виробництво якісної та безпечної сировини рослинного та тваринного походження. Враховуючи різноманіття сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, яка виробляється в Україні, немає жодної практичної можливості у виокремленні в проекті спеціального закону «Про харчування для спеціальних цілей» загальних чи спеціальних вимог до виробників сировини рослинного та/або тваринного походження, натомість

необхідно закріпити особливий правовий режим спеціальних виробничих зон;

- підходи до розкриття специфіки правового регулювання державної підтримки суб'єктів агробізнесу, що виявляється в тому, що агровиробники сільськогосподарської сировини для дитячого харчування можуть скористатися загальними механізмами отримання державної підтримки суб'єктами аграрного підприємництва – фінансовою підтримкою (здешевлення кредитів, компенсація лізингових платежів, державна підтримка виробників плодів), бюджетними дотаціями (тваринницькою та для розвитку і стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції), страховою ти податковою підтримкою (сплата єдиного податку за спрощеною процедурою), а також отримати гранти. Водночас зазначені різновиди державної підтримки є не достатньо ефективними, що обумовлюється як істотними юридичних дефектів їх правового забезпечення, так і відсутністю достатніх коштів у державному бюджеті для надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам;

- пропозиції, що при підготовці проектів нормативно-правових актів варто враховувати напрацювання юридичної доктрини, особливо у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, адже наукові дослідження мають становити основу для прийняття того чи іншого припису щодо регулювання виробництва дитячого харчування, що є широко поширеною практикою у законотворенні ЄС та однією із гарантій права дитини на якісне, безпечне та у достатній кількості харчування.

Практичне значення отриманих результатів. Результати цього дисертаційного дослідження можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – для подальшої розробки проблем правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні;

- у навчальному процесі – при підготовці підручників з Аграрного права, навчальних посібників із спецкурсів «Проблеми правового

регулювання аграрних відносин», «Правове регулювання агробізнесу в Україні», «Аграрно-правові договори», інших навчальних дисциплін аграрно-правового напрямку;

- у правовиховній сфері – в роботі щодо підвищення рівня правової культури юридичних та фізичних осіб, працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських формувань в частині правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні;

- у правозастосовній та правотворчій роботі – при підготовці проектів нормативно-правових актів, спрямованих на удосконалення правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою роботою. Сформульовані теоретичні положення, висновки та пропозиції одержані автором самостійно.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження були оприлюднені на: міжнародній науково-практичній конференції «Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди» (м. Київ, 31 травня 2019 р.); науково-практичній конференції «Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи» (м. Харків, 22 травня 2020 р.); XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реформування правової системи» (Луцьк, 29 травня 2020 р.); конференції молодих учених «Актуальні проблеми історії, філософії та права у дослідженнях молодих учених» (м. Київ, 2020); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми юридичної науки. Дев’ятнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 р.); науково-практичній конференції «Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери» (м. Харків, 20 листопада 2020 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, поділених на шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. **Загальний обсяг дисертації** становить 249 сторінок, з них основний текст становить 201 сторінок, список використаних джерел налічує 317 найменування на 37 сторінках, додатки – 10 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ГНОСЕОЛОГІЧНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВИ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СИРОВИНИ ДЛЯ ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1 Дослідження правових аспектів виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в аграрно-правовій науці України

В аграрно-правій науці України досліджуються окремі аспекти правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. Так, Т. О. Коваленко звертає увагу на низьку ефективність нормативно-правових актів уніфікованого та диференційованого характеру, спрямованих на регулювання відносин у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для продуктів дитячого харчування, внаслідок істотної кількості дефектів в частині встановлення спеціальних параметрів безпечності та якості відповідної сировини, економічного стимулювання виробників сільськогосподарської сировини продуктів дитячого харчування, контролю за дотриманням параметрів якості та безпечності тощо. Тому автор обгрунтовує напрямки удосконалення аграрного законодавства України, спрямованого на регулювання виробництва продуктів дитячого харчування, шляхом мінімізації зазначених юридичних дефектів, серед яких: розробити систему економічного стимулювання виробництва продовольчої сировини та продуктів дитячого харчування з використанням прогресивних механізмів тарифного регулювання, кредитування, ціноутворення; привести у відповідність з вимогами Кодексу аліментаріус вимоги до безпечності та якості продуктів дитячого харчування; затвердити перелік пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання у спеціальній сировинній зоні; розробити

стандарти і регламенти виробництва продуктів дитячого харчування відповідно до європейських вимог, а також методичні рекомендації щодо проведення моніторингу безпечності та якості продуктів дитячого харчування [82, с. 16–23]. Варто зазначити, що хоча ці пропозиції Т. О. Коваленко обґрунтувала у 2015 році, більшість із них залишаються актуальними. Проте оновлення законодавства, спрямованого на виробництво сировини для дитячого харчування, а також необхідність адаптації національного аграрного законодавства до вимог ЄС ставлять на порядок денний завдання щодо проведення комплексного аналізу як сучасного стану правового забезпечення виробництва сировини для дитячого харчування, так і обґрунтування напрямків його удосконалення з урахуванням євроінтеграційних процесів та воєнного стану в Україні.

Окремі аспекти правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування викладені в навчальному посібнику «Правове регулювання господарської діяльності в агропромисловому комплексі України» (2015 р.), авторами якого є Т. О. Коваленко та С. І Марченко [85]. Так, автори зазначають, що у чинному законодавстві України встановлені особливі вимоги до виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування з метою забезпечення дітей грудного та раннього віку високоякісним, достатнім та безпечним харчуванням, а держава гарантує дитині право на охорону здоров'я та сприяє створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, у тому числі раціонального харчування. В зазначеному посібнику сформульовано перелік вимог до сировини рослинного та/або тваринного походження, що використовується у виробництві продуктів дитячого харчування. Крім цього, автори зупиняються також на аналізі окремих заходів з метою підтримки виробництва продуктів дитячого харчування.

Проблемам правового регулювання безпечності та якості виробництва дитячого харчування згідно вимог ЄС присвячено дослідження А. В. Духневича та Н. В. Карпінської [64], в якому встановлено, що тривалий

час характерною ознакою правового інституту виробництва дитячого харчування в Україні був правовий режим спеціальних сировинних зон. На основі аналізу законодавства ЄС вчені пропонують оновити законодавчі положення щодо спеціальних сировинних зон як альтернативі їх скасування, з акцентом на пріоритетному застосуванні біологічних фітосанітарних заходів як найдієвішому механізму продукування екологічно безпечної сільськогосподарської продукції.

Варто зазначити, що крім зазначених вище робіт А. В. Духневича, Н. В. Каріпнської та Т. О. Коваленко та навчального посібника, спеціальних досліджень правового регулювання виробництва сировини для дитячого харчування в аграрно-правовій науці України проведено не було. Водночас вченими досліджено актуальні проблеми правового становища сільськогосподарських товаровиробників, правового регулювання сільськогосподарського виробництва як вцілому, так і його окремих видів, правового забезпечення продовольчої безпеки та якості і безпечності сільськогосподарської продукції, законодавчого регулювання використання генетично модифікованих організмів, а також пестицидів і агрохімікатів у процесі сільськогосподарського виробництва, правових аспектів органічного сільськогосподарського виробництва, правового режиму земель сільськогосподарського призначення та ґрунтів, правового регулювання державної підтримки агробізнесу та організаційно-правових аспектів реалізації вирощеної сільськогосподарської продукції. Результати цих наукових досліджень є фундаментом проведення спеціального комплексного аналізу правових аспектів виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні.

В аграрно-правовій науці України особливості правового забезпечення виробничо-господарської діяльності, окремим напрямком якої є виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, досліджували такі вчені як А. Г. Бобкова, В. М. Єрмоленко, В. П. Жушман, Т. О. Коваленко, С. І. Марченко, А. М. Статівка та інші вчені. Так, С. І. Марченко є автором

дисертаційного та монографічного досліджень, які присвячені організаційно-правовим питанням товарного сільськогосподарського виробництва в Україні [136], а Я. Л. Коломоєць проаналізувала специфіку правового регулювання обмежень в здійсненні виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників [90], у тому числі ліцензування окремих видів виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників [91, с. 85–90] та заборону на провадження виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників на певних територіях [92, с. 37–39]. Особливості законодавства про виробничо-господарську діяльність в аграрному секторі України стали предметом наукових пошуків Н. О. Багай [12, с. 101–104].

Виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування є окремим напрямком сільськогосподарської діяльності, сферою агробізнесу та складовою агросфери. Терміни «сільськогосподарська діяльність» та «сільськогосподарське виробництво» як спеціальні аграрно-правові категорії досліджують В. М. Єрмоленко [66, с. 124–127], Т. В. Курман [125, с. 133–137] та інші вчені. В науці аграрного права України Г. С. Корнієнко провела спеціальне дослідження на рівні докторської дисертації теоретико-правових засад становлення та розвитку агробізнесу в Україні [107; 103, с. 151–162], а Т. В Курман – теоретико-методологічних засад правового забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва [123]. Специфіку агросферии як основи сталого розвитку сільськогосподарського виробництва досліджувала Т. В. Курман [117, с. 48–54], а С. І. Марченко зупинилась на тенденціях та перспективах законодавчого регулювання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні [134, с. 39–42].

З врахуванням членства України в СОТ та перспектив членства в ЄС, важливе значення для удосконалення національного аграрного законодавства, окрема й у сфері виробництва сировини для дитячого харчування, має приведення його у відповідність до вимог Угоди про асоціацію та угод СОТ. В науці аграрного права правове забезпечення

виробництва сільськогосподарської продукції в Україні в контексті вимог законодавства Європейського Союзу досліджує А. Й Богдан [19], а Л. І. Полюхович аналізує організаційно-правові питання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції у контексті вимог СОТ [163]. Проте специфіка адаптації законодавства у сфері виробництва сировини для дитячого харчування до вимог СОТ та ЄС в юридичній науці України не аналізувалася.

Наукову основу дослідження специфіки правового забезпечення виробництва сировини для дитячого харчування склали також дослідження правового становища сільськогосподарських товаровиробників. Так, О. Д. Бургер (Костур) на монографічному рівні провела порівняльно-правовий аналіз організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва в Україні та державах СНД [21]. Специфіку сільськогосподарського підприємства як категорії аграрного права України розкрив М. М. Чабаненко [286, с. 389–395].

Досить детально в українській аграрно-правовій науці досліджено правове становище сільськогосподарських кооперативів (Х. А. Григор'єва [45], Я. З. Гаєцька-Колотило [32], Н. І. Титова [261, с. 20–25], В. Ю. Уркевич [269; 270], В. І. Федорович [272; 273] та інші вчені), фермерських господарств (М. С. Долинська [55; 56], В. П. Жушман, М. А. Копиця [101, с. 79–85], П. Ф. Кулинич, Н. І. Титова [260], В. Ю. Уркевич, М. В. Шульга [302] та інші вчені), колективних сільськогосподарських підприємств (Н. О. Багай [13, с. 170–180] та інші вчені), приватних та приватно-орендних сільськогосподарських підприємств (В. М. Єрмоленко [68, с. 48–51; 65, с. 44–47] та інші вчені), державних та комунальних сільськогосподарських підприємств (Г. С. Корнієнко [104, с. 194–211] та інші вчені), агрохолдингів (В. В. Дударенко [59, с. 233–238], Г. С. Корнієнко [105, с. 71–77] та інші вчені). Результати зазначених вище наукових досліджень дозволяють виявити специфіку суб'єктного складу правовідносин у сфері виробництва сировини для дитячого харчування.

Сировина для виробництва дитячого харчування є сільськогосподарською продукцією, що має особливий правовий режим. В аграрно-правовій науці України В. М. Єрмоленко [69, с. 58–61] та М. М. Чабаненко [285, с. 58–65] досліджують специфіку сільськогосподарської продукції як категорії аграрного права України. Досить велика кількість спеціальних досліджень присвячена специфіці правового регулювання виробництва сільськогосподарської продукції окремих видів, а саме: зерна (С. М. Садовой [245]), виноградної продукції (Я. О. Самсонова [249]), насіння соняшнику (Ю. Ю. Бакай [15]), сільськогосподарської продукції тваринного походження (О. В. Цюра [281; 283 с. 72–77], І. С. Сюйва [258, с. 245–248]), м'ясо-молочної продукції (А. О. Куценко [128]), молока і молочної сировини (Ю. С. Канарик [74]), рибної продукції (Ю. В. Шовкун [300; 301, с. 32–35]), продукції садівництва (В. А. Поліщук [159, с. 244–250]). Водночас, як показує проведене дослідження, спеціальних робіт, присвячених правовим питанням виробництва сільськогосподарської продукції тваринного та рослинного походження як сировини для дитячого харчування, в доктрині аграрного права проведено не було.

Діти є особливою категорією споживачів, які мають підвищені потреби у забезпеченні якісними та безпечними продуктами харчування. В аграрно-правовій доктрині правовим проблемам забезпечення якості і безпечності сільськогосподарської продукції приділено досить багато уваги. Правові проблеми виробництва якісної та безпечної сільськогосподарської продукції, що є важливим для забезпечення якісними продуктами харчування дітей, аналізували у свої працях С. І. Бугера, А. В. Духневич, В. М. Єрмоленко, В. С. Кайдашов, Т. О. Коваленко, Т. Г. Ковальчук, Т. М. Курман, С. М. Романко, А. М. Статівка, І. С. Сюйва, О. М. Туєва, В. С. Шелестов, В. З. Янчук та інші вчені.

Так, Т. Г. Ковальчук однієї з перших в науці аграрного та екологічного права України провела комплексне дослідження екологічної безпеки

продуктів харчування [87; 86, с. 22–25]. Монографічне дослідження правове регулювання якості сільськогосподарської продукції здійснив С. І. Бугера [23]. Організаційно-правові засади безпечності та якості сільськогосподарської продукції були предметом наукових пошуків В. С. Кайдашова [72], а К. А. Кондратьєва підготувала дисертаційне дослідження, присвячене правовому регулюванню екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні [96; 98, с. 476–481; 97, с. 260–264]. В контексті правового забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції в аграрно-правовій науці України досліджувались також: економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції (С. М. Романко [242; 243, с. 166–169]), правове забезпечення сталого розвиток сільськогосподарського виробництва (Т. В. Курман [122]), правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні (К. А. Козмуляк [89]), правове регулювання застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин (К. Б. Сакаджи [247; 246, с. 241–247]), концептуально-правові засади застосування санітарних та фітосанітарних заходів у сільському господарстві України в контексті вимог СОТ та ЄС (Н. В. Карпінська [76; 77, с. 145–154]), особливості правового застосування санітарних та фітосанітарних заходів в умовах участі України у СОТ (А. В. Духневич [62, с. 72–76; 61, с. 93–100]), екологізація аграрного виробництва (Н. В. Кравець [109], Т. В. Курман [119, с. 95–99], О. М. Туєва [127, с. 78–79]), проблеми господарсько-правового забезпечення якості вітчизняної молочної продукції в рамках членства України в СОТ (А. О. Куценко [129, с. 207–215]). Зазначені дослідження стосуються різних аспектів забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції, проте жодне із них не торкається проблем забезпечення безпечності та якості сільськогосподарської продукції саме як сировини для дитячого харчування.

Важливою гарантією забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської сировини, яка використовується для виробництва дитячого харчування, є обмеження використання генетично модифікованих організмів (далі – ГМО) у процесі виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. В аграрно-правовій науці України питання правового забезпечення безпечності продуктів харчування при використанні генетично-модифікований рослин і тварин досить активно досліджуються як на рівні дисертаційних робіт комплексного характеру, так і на рівні статей, присвячених окремим аспектам біобезпеки. Так, розвиток законодавства України про біобезпеку досліджувала Т. О. Коваленко [83, с. 43–55]; правові аспекти генно-інженерної діяльності в Україні аналізувала Н. Мельничук [141, с. 42–44]; міжнародно-правові аспекти поводження із генетично-модифікованими організмами були предметом наукових пошуків В. І. Лозо [130, с. 103–111] та І. Тустановської [263, с. 15–18]. На рівні дисертаційних досліджень проблеми правового забезпечення біобезпеки при генетично-інженерній діяльності аналізувала Л. В. Струтинська-Струк [256; 257, с. 55–58], правове забезпечення використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні та ЄС досліджував О. І. Менів [143; 142, с. 76–84], правовий захист органічної продукції від генетично модифікованих організмів в Україні був предметом дисертаційного дослідження Д. С. Піддубної [155].

У процесі дослідження правових аспектів виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування необхідно також враховувати наукові дослідження юридичних аспектів ведення органічного сільськогосподарського виробництва, адже саме органічна продукція здатна забезпечити потреби дитини в якісному і безпечному харчуванні. Вчені неодноразово зверталися до аналізу різних правових аспектів ведення органічного сільськогосподарського виробництва, оскільки це є досить перспективний напрямок агробізнесу, що здатен підвищити й експортну складову національного агровиробництва. Зокрема, на рівні дисертаційних

досліджень В. О. Мельник [140] дослідила правове регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні, а Р. А. Цилюрик [281] підготувала дисертаційне дослідження, присвячене правовому регулюванню використання земельних ділянок для органічного землеробства. У 2020 році вийшла колективна монографія «Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні: правові засади ведення» за редакцією М. В. Шульги [150]. В окремих публікаціях вчені також досліджували актуальні правові питання органічного виробництва в Україні (В. Ю. Уркевич [267, с. 22–28]), поняття та правові засади органічного сільського господарства (Т. В. Курман [120, с. 113–117]), правове регулювання органічного виробництва сільськогосподарської продукції (С. І. Бугера [22, с. 636–642]), організаційно-правові аспекти регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні (Г. С. Корнієнко [102, с. 171–176]), органічне рослинництво як аграрно-правову категорію (О. В. Гафурова, Б. Псутурі [33, с. 28–35]), законодавче регулювання правового статусу операторів, що здійснюють виробництво органічної продукції (Н. О. Багай [11, с. 5–14]), правове забезпечення державної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції в Україні (Я. О. Самсонова [248, с. 93–101]), правові аспекти маркування органічної сільськогосподарської продукції за законодавством України та ЄС (Т. О. Коваленко [81, с. 204–215]), правовий захист рослин під час органічного виробництва (Д. С. Піддубна [156, с. 114–119]) та інші питання. Отже, правові аспекти ведення органічного сільськогосподарського виробництва досить ґрунтовно досліджені в аграрно-правовій науці Україні, водночас спеціального наукового аналізу сучасних проблем та перспектив законодавчого регулювання виробництва органічної сільськогосподарської сировини для дитячого харчування проведено не було.

Вирощена сільськогосподарська сировинна для виробництва дитячого харчування реалізується шляхом укладення різних аграрно-правових договорів між суб’єктами агробізнесу. В аграрно-правовій науці були

проведені дослідження специфіки укладення та виконання договорів на реалізацію вирощеної сільськогосподарської продукції. Так, О. А. Поліводський дослідив правове регулювання реалізації сільськогосподарської продукції [158], Н. В. Головко – особливості правового регулювання закупівлі сільськогосподарської продукції для державних потреб [37], О. М. Батигіна – організаційно-правові питання оптового ринку сільськогосподарської продукції в України [16], Н. В. Головко – особливості державного контракту на закупівлю сільськогосподарської продукції для державних потреб [35, с. 108–113] та біржової торгівлі в закупівлі сільськогосподарської продукції [36, с. 69–75], А. М. Статівка – принципи договірного права, які регулюють відносини в системі АПК тощо [254, с. 23–25]. Результати зазначених вище наукових досліджень можуть бути покладені в основу аналізу особливостей реалізації сільськогосподарської продукції, що є сировиною для виробництва дитячого харчування.

Для вирощування сільськогосподарської продукції, що є сировиною для дитячого харчування, використовуються землі сільськогосподарського призначення, які є основним національним багатством та перебувають під особливою охороною держави (статті 13 та 14 Конституції України). При цьому такі земельні ділянки у процесі аграрного виробництва сировини для дитячого харчування використовуються як основний засіб виробництва. В земельно-правовій науці України правовий режим земель сільськогосподарського призначення досліджений досить глибоко як на рівні статей, так і на рівні комплексний монографічних та дисертаційних досліджень. Так, П. Ф. Кулинич досліджує правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні [116]. Правове регулювання використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва дослідила Г. М. Беженар [17]. Земельні правовідносини в сільськогосподарських підприємствах були предметом наукових пошуків

В. Я. Данилівa [49]. Зважаючи на особливе значення земель сільськогосподарського призначення у процесі аграрного виробництва в юридичній науці активно досліджуються також проблеми набуття та реалізації різних прав на земель ділянки, які можуть набувати сільськогосподарські товаровиробники. Так, напрями вдосконалення системи прав на земельні ділянки обґрунтовує А. М. Мірошниченко [145, с. 102–112]. Право власності на землю досліджують В. В. Андрейцев [6, с. 96–99; 7, с. 140–144], О. Г. Бондар [20, с. 373–376], М. Я. Ващишин [24, с. 431–434], І. І. Каракаш [75], І. О. Костяшкін [108, с. 214–217], В. В. Носік [148; 147, с. 48–59], Т. О. Третяк [262] та інші вчені. Проблемам права оренди земель сільськогосподарського призначення присвячені наукові праці Н. В. Ільницької [71, с. 61–63], Н. Р. Кобецької [78], П. Ф. Кулинича [114, с. 122–127], В. Ю. Уркевича [303, с. 593–600], Д. В. Федчишина [274, с. 119–124], М. В. Шульги [304, с. 112–118], Е. С. Юрченко [306, с. 166–169] та інших вчених. Правові аспекти набуття та реалізації права емфітевзису досліджує Т. Є. Харитонова [277; 276; 275, с. 169–172] та інші вчені. Правові проблеми ринку земель сільськогосподарського призначення були предметом наукових досліджень низки вчених, зокрема правовий режим земельних ділянок сільськогосподарського призначення як об’єктів правового обігу досліджує П. Ф. Кулинич [112, с. 115], проблеми набуття права сільськогосподарського землекористування при укладанні угод зі злиття та поглинання в агробізнесі аналізує Е. С. Юрченко [305, с. 137–144].

Відповідно до ст. 14 Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Як зазначає В. В. Носік, «з методологічних засад права власності на землю основним національним багатством має визнаватись у законодавстві України не вся земля в межах кордонів держави, а лише та частина земної поверхні, яка вкрита родючим гумусним шаром ґрунту і завдяки фотосинтезу та людській праці продукує капітал, який разом з ґрунтом є власністю Українського народу і розподіляється в суспільстві через приватну та

суспільну форми власності за об'єктивним економічним законом прогресивного розвитку економіки і суспільства» [148, с. 496–497]. Зважаючи на зазначене, проблеми правової охорони земель сільськогосподарського призначення, ґрунтів та агроландшафтів стали предметом особливої уваги українських вчених. Так, Н. С. Гавриш присвятила ряд робіт проблемам правового режиму ґрунтів в Україні [31; 29] та їх правової охорони [28, с. 372–377; 30, с. 169–172], а П. Ф. Кулинич також досліджував проблеми правової охорони ґрунтів [115, с. 82–84] та агроландшафтів [113, с. 142–146] в Україні.

Таким чином, в Україні напрацьована потужна наукова база досліджень правових проблем набуття та реалізації прав на землі сільськогосподарського призначення, укладення угод із зазначеними земельним ділянками, здійснення прав на землі суб'єктами агробізнесу, правової охорони земель сільськогосподарського призначення, агроландшафтів та ґрунтів у процесі аграрного виробництва. Водночас, як показує проведений аналіз наведених вище наукових праць, спеціального дослідження правового режиму земельних ділянок для вирощування сільськогосподарської сировини для виробництва дитячого харчування проведено не було.

В законодавстві України до виробництва сільськогосподарської продукції як сировини для дитячого харчування висуваються особливі вимоги. Тому виробництво також продукції вимагає від суб'єктів агробізнесу додаткових фінансових, організаційних, технічних та інших вкладень у процес такого виробництва. Зважаючи на зазначене та з метою стимулювання національних сільськогосподарських підприємств до виробництва сировини для дитячого харчування важливим є забезпечення оптимальної державної підтримки зазначених суб'єктів агробізнесу. В науці аграрного права правові проблеми державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників досліджуються досить активно. Так, Х. А. Григор'єва на рівні докторської дисертації провела дослідження

концептуальних засад правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні [44]; на рівні кандидатської дисертації аналізував правову регламентацію державної підтримки аграрних товаровиробників І. П. Сафонов [250]. В аграрно-правовій науці досліджувалися також інші аспекти правового забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва, а саме: соціолого-правові аспекти державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників (С. І. Марченко [137, с. 375–381]), правове регулювання державної підтримки аграрних товаровиробників (Т. В. Курман [118, с. 97–101]), проблеми розвитку законодавства про державну підтримку сільського господарства України (Н. О. Багай [10, с. 197–206]), правові засади державної підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу шляхом здешевлення кредитів (Х. А. Григор'єва [46, с. 46–49]), удосконалення правового регулювання цін і ціноутворення як важливий засіб державної підтримки аграрних товаровиробників (І. П. Сафонов [251, с. 50–53]), правові питання надання державної підтримки суб'єктам господарювання у галузі тваринництва (Х. А. Григор'єва [48, с. 66–71]), державна підтримка птахівництва (Т. В. Курман, О. Е. Сімсон [126, с. 62–67]), правові засади надання поворотної фінансової підтримки фермерським господарствам в Україні (Х. А. Григор'єва [47, с. 105–109]), правове регулювання надання державної підтримки сільськогосподарським виробникам у законодавстві України і ЄС (А. Й. Богдан [18, с. 116–122]). Водночас, незважаючи на істотну кількість наукових досліджень проблем правового забезпечення державної підтримки сільського господарства, юридичні аспекти державної підтримки сільськогосподарських підприємств, які вирощують сировину для дитячого харчування, в аграрно-правовій науці не досліджувались.

Конвенцією ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року [94] на міжнародному рівні закріплено право дитини на достатнє харчування. Достатнє, якісне та безпечне харчування відіграє надзвичайно важливу роль як у нормальному розвитку дитини, так і в гарантуванні забезпечення

продовольчої безпеки держави. Правові проблеми забезпечення продовольчої безпеки України були предметом наукових досліджень низки вчених. Так, С. О. Лушпаєв у 2014 році захистив дисертаційне дослідження на тему «Правові засади продовольчої безпеки України» [133]. Поняття та ознаки продовольчої безпеки досліджували Т. О. Коваленко [79, с. 30–41], Т. В. Курман та інші вчені [124, с. 121–128]. Сучасний стан та перспективи удосконалення нормативно-правового забезпечення продовольчої безпеки України були предметом наукової уваги Т. О. Коваленко та Т. Г. Ковальчук [84, с. 26–31]. Зобов'язання України щодо продовольчої безпеки відповідно до Угоди СОТ «Про сільське господарство» досліджує А. В. Духневич [60, с. 92–97]. Міжнародно-правовий досвід забезпечення продовольчої безпеки [40, с. 165], а також питання формування правових засад забезпечення продовольчої безпеки в сучасних умовах були досліджені М. В. Гребенюком [39, с. 107–110]. Зазначений автор обґрунтував також Концепцію продовольчої безпеки України [42, с. 36–42]. Проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану досліджує О. М. Пащенко [153, с. 283–291]. Водночас варто зазначити, що проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки держави як гарантії права дитини на достатнє харчування в умовах воєнного стану в Україні вимагають більш глибокого вивчення.

Отже, проведений аналіз сучасного стану дослідження правових аспектів виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування у аграрно-правовій науці України дає можливість зробити наступні висновки:

1) забезпечення дітей України, як майбутнього української нації, якісними і безпечними продуктами харчування у достатній кількості, особливо в умовах воєнного стану, має надзвичайно важливе значення як у контексті гарантування міжнародно-визнаного права дитини на достатній життєвий рівень, так і у контексті забезпечення продовольчої безпеки держави. Проте протягом більше тридцяти років специфіка правового

регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування залишається практично не дослідженою в науці аграрного права України;

2) українськими вченими досліджено актуальні проблеми правового становища сільськогосподарських товаровиробників, правового регулювання сільськогосподарського виробництва як вцілому, так і його окремих видів, правового забезпечення продовольчої безпеки та якості і безпечності сільськогосподарської продукції, законодавчого регулювання використання ГМО, а також пестицидів і агрохімікатів у процесі сільськогосподарського виробництва, правових аспектів органічного сільськогосподарського виробництва, правового режиму земель сільськогосподарського призначення та ґрунтів, правового регулювання державної підтримки агробізнесу та організаційно-правових аспектів реалізації вирощеної сільськогосподарської продукції. Результати цих наукових досліджень є фундаментом проведення спеціального комплексного аналізу правових аспектів виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні;

3) оновлення законодавства, спрямованого на виробництво сировини для дитячого харчування, а також необхідність адаптації національного аграрного законодавства до вимог ЄС ставлять на порядок денний завдання щодо проведення комплексного аналізу як сучасного стану правового забезпечення виробництва сировини для дитячого харчування, так і обґрунтування напрямків його удосконалення з урахуванням євроінтеграційних процесів та воєнного стану в Україні.

1.2 Становлення та розвиток законодавства України у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування

Протягом останніх років світова спільнота звертає увагу на правильне харчування, як запоруку здорового життя людини. Безсумнівним є той факт, що майбутнім будь-якого суспільства є розвинені та здорові діти. Достатнє, якісне та безпечне харчування відіграє надзвичайно важливу роль як у нормальному розвитку дитини, так і в гарантуванні забезпечення продовольчої безпеки держави. Основні показники якості та безпечності продуктів дитячого харчування прямо пропорційно залежать від сільськогосподарської сировини, з якої виробляється відповідна продукція. Суспільні відносини в сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування розвиваються і потребують належного правового регулювання.

В аграрно-правовій науці України не проводилися спеціальні дослідження, присвячені проблемам розвитку законодавства у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. Значна кількість наукових статей, які присвячені питанням якості та безпечності харчових продуктів, а також продовольчій безпеці в цілому, кореспондують із нормативною базою з виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. Окремі аспекти законодавчого регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування досліджувалися у наукових працях багатьох вітчизняних вчених, серед яких: Н. А. Берлач, С. І. Бугера, М. Я. Ващишин, В. М. Єрмоленко, В. С. Кайдашов, Т. О. Коваленко, Т. Г. Ковальчук, К. А. Кондратьєва, С. І. Марченко, А. М. Статівка, Н. І. Титова та інші вчені. Відсутність спеціалізованого наукового дослідження та необхідність забезпечення дитини якісним, безпечним та достатнім харчуванням зумовлюють необхідність дослідження ґенези законодавства в сфері виробництва

сільськогосподарської сировини для дитячого харчування та обґрунтування висновків його ефективності.

Законодавство у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні почало формуватися на початку 90-х років XX століття в складних економічних обставинах, обумовлених розпадом СРСР, коли Верховна Рада України зробила перший крок до врегулювання відповідних суспільних відносин. Так, 12 травня 1991 року було прийнято Закон УРСР «Про захист прав споживачів» [208], у якому були закріплені найбільш загальні приписи про безпечність та якість продукції, у тому числі й харчової. Зазначеним Законом було встановлено загальні правові, економічні та соціальні основи захисту прав громадян – споживачів продукції; визначено основні права населення, а також передбачено відповідальність за порушення прав споживачів. З часу його прийняття Закон України «Про захист прав споживачів» зазнав численних змін та доповнень, був удосконалений та перероблений з урахуванням розвитку суспільних відносин, проте він і досі має важливе значення для гарантування якості та безпечності продуктів дитячого харчування.

Одночасно із формуванням законодавства у сфері забезпечення дітей безпечним і якісним харчування продовжували діяти нормативно-правові акти Радянського Союзу та Української РСР. Так, у зв'язку із підвищеною чутливістю дитячого організму до умовно-патогенних та патогенних мікроорганізмів Міністерство охорони СРСР затвердило «Нормативи і методи мікробіологічного контролю продуктів дитячого харчування, виготовлених на молочних кухнях системи охорони здоров'я. СанПін 42-123-4423-87» від 31 серпня 1987 року [146]. На стимулювання виробників дитячого харчування щодо підвищення обсяг та якості такого виробництва була направлене розпорядження Ради міністрів Української РСР від 30 березня 1990 року № 133-р [241]. Зокрема, передбачалося установити на 1990 рік граничні договірні ціни на екологічно чисті основні види овочевої продукції, що заговлятиметься для виробництва продуктів дитячого

харчування. Крім цього, розпорядженням Ради міністрів Української РСР « Про встановлення закупівельної ціни на молоко, використовуване для виробництва продуктів дитячого харчування» від 25 березня 1991 року № 87-р [186] на рівні держави встановлювалися закупівельні ціни на молоко, яке буде використовуватися для виробництва дитячого харчування з метою врахування інтересів виробників сировини для дитячого харчування та виробників готової продукції.

Наступним кроком у розвитку законодавчого регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування стало прийняття Закону України «Про ветеринарну медицину» від 25 червня 1992 року [169], що був спрямований на забезпечення виробництва якісної та безпечної сільськогосподарської тваринницької сировини для харчових продуктів. Цей Закон встановлює загальноправові, організаційні та фінансові принципи функціонування ветеринарної медицини, вимоги до ветеринарно-санітарної безпеки продуктів тваринництва та охорони довкілля. Згодом, 16 листопада 2006 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про ветеринарну медицину”» [170], в якому відповідний закон був викладений у новій редакції. Положення Закону України «Про ветеринарну медицину» були значно розширені за сферою регулювання суспільних відносин. Цей Закон, зокрема, врегулював такі важливі блоки суспільних відносин як: захист здоров’я тварин, карантин тварин, виробництво та обіг ветеринарних препаратів тощо. З упевненістю можна сказати, що нова редакція закону в цілому мала позитивний ефект на врегулювання відповідного кола суспільних відносин, водночас проблемі виробництва сировини тваринного походження не було приділено достатньої уваги законодавця.

19 листопада 1992 року в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров’я» [152] у ст. 61 було закріплено обов’язок держави забезпечити дітей віком до трьох років виробленими переважно на промисловій основі з екологічно чистої сировини якісними дитячими

сумішами та іншими продуктами дитячого харчування. Таким чином, у 1992 році вперше в законодавстві України було використано термін «продукти дитячого харчування», а обов'язок щодо гарантування якості та безпечності такої продукції було покладено на державу.

З метою гарантування якості та безпечності продуктів дитячого харчування, а також забезпечення дітей харчуванням у достатній кількості, держава надавала грошову підтримку підприємствам, які таку продукцію виготовляли. Зокрема, кошти були надані Черкаському консервному комбінату та Хорольському молочно-консервному комбінату на підставі розпоряджень Кабінету Міністрів України від 05 лютого 1994 року № 57-р та від 04 квітня 1992 року № 194-р.

Через рік, 30 червня 1993 року було прийнято Закон України «Про карантин рослин» [213], приписи якого спрямовані на забезпечення якості та безпечності сировини рослинного походження. Цей Закон встановлює правові, організаційні та фінансово-економічні основи карантину рослин, повноваження органів державної влади та їх посадових осіб, права та обов'язки фізичних та юридичних осіб, спрямовані на запобігання занесенню та поширенню відсутніх регульованих шкідливих організмів на території України, а також становить частину законодавства України про захист життя і здоров'я рослин. В Законі безпосередньо не згадується про виробництво сировини для дитячого харчування, проте його приписи поширювалися й на сировину рослинного походження для виробництва продукції дитячого харчування. З часом, норми зазначеного закону стали неспроможними ефективно регулювати питання якості та безпечності сировини рослинного походження. Тому, 19 січня 2006 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про карантин рослин»», яким було викладено згаданий закон у новій редакції. Така подія мала дуже важливе значення для врегулювання відносин у сфері карантину рослин, а також удосконалення механізму гарантування показників безпечності сировини рослинного походження.

Важливе значення для забезпечення якості й безпечності сировини рослинного походження, призначеної для виробництва дитячого харчування, має Закон України «Про пестициди та агрохімікати» від 02 березня 1995 року [224], у ст. 13 якого була встановлена заборона використання пестицидів та агрохімікатів на території спеціальних сировинних зон, де вирощується продукція для дитячого та дієтичного харчування. Законом від 18 березня 2004 року зазначений правовий припис було змінено і чинна редакція ст. 13 Закону України «Про пестициди та агрохімікати» передбачає застосування пестицидів та агрохімікатів за спеціальними технологіями, що забезпечують одержання продукції, яка відповідає санітарно-гігієнічним вимогам для дитячого та дієтичного харчування.

На нашу думку, зазначені вище зміни негативно відобразились на показниках якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, оскільки пестициди є токсичними речовинами за своєю природою. Їх використання на територіях спеціальних сировинних зон, де посилені вимоги щодо якості та безпечності сільськогосподарської сировини, є абсолютно недоречним і необґрунтованим, оскільки суперечать принципам, що закріплені у ч. 3 згаданого вище Закону.

Основоположним та системоутворюючим законом будь-якої правової держави безсумнівно є конституція. Конституція України була прийнята 28 червня 1996 року [99] і визначає Україну, як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу. В Україні найвищої соціальною цінністю визнаються людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека. Права і свободи людини, а також їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Головним обов’язком держави, відповідно до Конституції, є утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Зокрема, ст. 48 Конституції України визначає право людини на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім’ї, що включає достатнє харчування, одяг та житло. На нашу думку, відповідне право має природньо-

правовий характер, в відтак воно є невід'ємним, непорушним та спрямоване на забезпечення і гарантування фізичного існування людини.

Україна є учасницею Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року [93] постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII [225] Україна ратифікувала відповідну конвенцію і взяла на себе ряд зобов'язань з метою покращення добробуту дітей. Для цілей Конвенції дитиною визначається людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше. Конвенція про права дитини покладає обов'язок на держав-учасниць забезпечити виживання і здоровий розвиток дитини у максимально можливій мірі. Виживання і здоровий розвиток дитини напряму пов'язані із здоровим і якісним харчуванням у достатній кількості. Таким чином ст. 27 цієї Конвенції встановлено право дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, духовного, морального, розумового і соціального розвитку дитини. Враховуючи те, що дитина в силу своїх фізичних і розумових здібностей не здатна самостійно себе забезпечити відповідними благами, батьки або інші особи, які виховують дитину, є відповідальними за забезпечення умов життя, необхідних для розвитку дитини, в межах своїх здібностей і фінансових можливостей. Тим часом, держави-учасниці вживають необхідні заходи для надання допомоги батьках або особам, які виховують дитину у здійсненні відповідного права, та у разі необхідності надають матеріальну допомогу і підтримують програми, особливо для забезпечення дитини харчуванням, одягом і житлом, відповідно до національних умов і в межах своїх можливостей.

На розвиток і конкретизацію положень Конвенції ООН про права дитини був прийнятий Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III [221]. Зазначений Закон визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, який є важливим для забезпечення національної безпеки, ефективності внутрішньої політики держави, і встановлює основні засади державної політики у зазначеній сфері

з метою забезпечення реалізації права дитини на життя, охорону здоров'я, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні, освіту, які ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини. Проте попри задекларованe значення для України, згаданий закон має ряд юридичних дефектів. Фактично, ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства» є доволі дослівним і неповним перекладом Конвенції ООН про права дитини. Частина перша зазначеної статті визначає що, кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, морального, культурного, інтелектуального, духовного і соціального розвитку. У другій частині зазначається, що батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, потрібних задля всебічного розвитку дитини. Аналіз наведеного законодавчого припису показує, що він має ряд юридичних дефектів. Так, по-перше, зазначені особи не можуть «нести відповідальність» за створення таких умов, оскільки вони можуть бути відповідальними за створення відповідних умов. По-друге, в цитованому приписі Закону не визначаються складові елементи права на достатній життєвий рівень, хоча вони прямо передбачені в конституційній нормі. По-третє, не вбачається обґрунтованим відсутність припису щодо гарантування здійснення права на достатній життєвий рівень дитини з боку держави.

Важливим документом для розвитку виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування стала постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку спеціальних продуктів дитячого харчування і порядку віднесення таких продуктів до продукції власного виробництва» від 08 серпня 1997 року № 859 [201]. Прибуток підприємств від реалізації таких продуктів звільняється від оподаткування. Відповідним порядком визначається, що спеціальні продукти дитячого харчування визнаються продукцією власного виробництва, коли такі продукти повністю вироблені в спеціалізованих цехах підприємств, незалежно від форм власності на території України із використанням національної сировини, перелік якої наводиться у такому порядку.

Зазначений документ зазнав багато змін та доповнень, зумовлених переходом України на ринкову економіку та розширенням асортименту товарів. Останні зміни відбулись у зв'язку із набранням чинності поставою Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2012 року № 969 «Про внесення змін до переліку спеціальних продуктів дитячого харчування власного виробництва, прибуток підприємств від реалізації яких на митній території України звільняється від оподаткування» [184].

Постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 1996 року № 679 було затверджено Положення про спеціальні сировинні зони для виробництва сільськогосподарської продукції [161]. Це Положення встановлювало порядок надання статусу спеціальної сировинної зони для виробництва сільськогосподарської продукції, яка відповідає санітарно-гігієнічним вимогам для дитячого та дієтичного харчування, та правовий режим таких зон. Зокрема було встановлено ряд заборон, а саме: 1) застосування пестицидів (застосування агрохімікатів відбувається із використанням спеціальних технологій, які забезпечують отримання продукції, що відповідає санітарно-гігієнічним вимогам для дитячого і дієтичного харчування); 2) будівництво промислових та інших хімічних об'єктів, які негативно впливають на екологічне та агрокліматичне становище (крім випадків, коли таке є стратегічно необхідним); 3) застосування гормональних препаратів для інтенсифікації виробництва тваринницької продукції.

Постановою Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2007 року № 1195 [165] було скасовано Положення про спеціальні сировинні зони для виробництва сільськогосподарської продукції 1996 року. Натомість було прийнято «Порядок надання статусу спеціальної зони з виробництва сировини, що використовується для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування». Зазначеним Порядком були скасовані заборони щодо будівництва промислових та інших хімічних об'єктів та застосування пестицидів у спеціальних сировинних зонах. Також була встановлена

заборона на вирощування та використання генетично модифікованих організмів рослинного та тваринного походження у спеціальних сировинних зонах. З нашої точки зору, відповідна зміна у законодавстві продовжила тенденції послаблення вимог до якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. Враховуючи призначення спеціальних сировинних зон, на їх територіях мають вживатися максимально ефективні заходи, щодо гарантування якості та безпечності сільськогосподарської сировини.

Водночас наказом Міністерства аграрного політики України від 18 жовтня 2007 року № 746 [217] було затверджено форму типових документів для отримання статусу спеціальних сировинних зон. Відповідно до Додатка 2 до наказу Міністерства аграрної політики України «Про внесення до Реєстру спеціальних сировинних зон» від 17 липня 2008 року № 439 [172] налічувалося шістдесят чотири суб'єкти господарської діяльності, які здійснювали виробництво сировини, яка використовується для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування у спеціальних сировинних зонах. Серед них переважали такі організаційно – правові форми як: сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю та сільськогосподарський виробничий кооператив. Основною продукцією, яку виробляли зазначені суб'єкти було молоко та молочна сировина для дитячого та дієтичного харчування. З кожним роком кількість суб'єктів господарювання, яким було надано статус спеціальних сировинних зон зменшувалася. Наприклад, відповідно до наказу Міністерства аграрної політики України від 16 березня 2009 року № 167 такий статус було надано дванадцятьом суб'єктам господарювання [173], а згідно із наказом Міністерства аграрної політики України від 23 лютого 2010 року № 80 – вісьмом [174].

Згодом, наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження форми Реєстру спеціальних сировинних зон» від 29 серпня 2018 року № 415 [207] було визнано таким, що втратив чинність

наказ Міністерства аграрної політики України від 17 липня 2008 року № 439 «Про внесення до Реєстру спеціальних сировинних зон» і затверджено нову форму Реєстру спеціальних сировинних зон. Станом на 29 липня 2019 року Реєстр спеціальних сировинних зон налічував дев'ять суб'єктів господарювання, які виробляють сільськогосподарську сировину у спеціальних сировинних зонах.

У 1997 році Верховна Рада України прийняла спеціальний комплексний Закон «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» від 23 грудня 1997 року [237], який встановлював правові принципи гарантування якості та безпеки продуктів харчування та продовольчої сировини, регулював суспільні відносини між органами виконавчої влади, виробниками, продавцями та споживачами в момент розробки, виробництва, ввезення на митну територію України, постачання, закупівлі, транспортування, зберігання, реалізації, споживання, використання та утилізації продуктів харчування та продовольчої сировини, крім цього надання послуг у сфері громадського харчування. Законом був визначений цілий ряд правових термінів, зокрема: «безпека харчових продуктів», «ідентифікація», «продовольча сировина», «якість харчового продукту» тощо. Важливе значення цього Закону полягало також у тому, що він закріпив права та обов'язки виробників щодо забезпечення належної якості та безпечності харчових продуктів та продовольчої сировини, а також встановив відповідальність за порушення відповідного законодавства. Зазначеним Законом було встановлено основні вимоги до безпечності та якості харчових продуктів та сільськогосподарської сировини. Разом з тим, спеціальних приписів щодо виробництва сировини для виготовлення дитячого харчування цей Закон не містив.

Закономірно, що Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» зазнав численних змін та доповнень, у тому числі декілька раз змінювалась і його назва. Останні істотні зміни були запроваджені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих

актів щодо харчових продуктів» від 22 липня 2014 року [179], відповідно до яких Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» було викладено в новій редакції та із новою назвою – «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Відтепер, Закон врегульовує суспільні відносини між органами виконавчої влади, споживачами харчових продуктів та операторами ринку продуктів харчування та встановлює порядок забезпечення якості та безпечності продуктів харчування, які виробляються, перебувають в обігу, ввозяться на митну територію України та/або вивозяться з неї. Проте в жодній із редакцій згаданого Закону були відсутні спеціальні приписи, спрямовані на забезпечення якості та безпечності сировини для дитячого харчування. Суттєві зміни відповідного закону відбулись із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу» від 21 жовтня 2021 року [176], що, в свою чергу, передувало розвитку новітнього етапу становлення законодавства у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні.

За відсутності спеціалізованого закону, правове регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування та виготовлення продуктів дитячого харчування здійснювалося на рівні постанов Кабінету міністрів України та міністерств, уповноважених в цій сфері. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 06 вересня 2000 року № 1389 затверджувався План комплексних заходів щодо забезпечення дітей повноцінними продуктами харчування і виробами дитячого асортименту, стимулювання вітчизняного виробництва та реалізації зазначених товарів [210]. Метою програми було стимулювання виробництва продуктів дитячого харчування та поліпшення забезпечення ними дітей. Для досягнення поставленої мети програма передбачала наступні заходи: державна підтримка, в межах коштів, визначених в державному бюджеті,

виробництва продукції рослинництва та тваринництва, державні дотації сільськогосподарських товаровиробникам на виробництво екологічно чистої сировини для дитячого харчування; підготовлення пропозицій з метою спрощення механізму сертифікації виробництва товарів для дітей тощо.

На виконання вищезгаданої постанови Кабінету Міністрів України № 1389 був затверджений Порядок використання бюджетних коштів на виплату державних дотацій сільськогосподарським товаровиробникам усіх форм власності за продане ними молокопереробним підприємствам екологічно чисте молоко для виготовлення спеціальних продуктів дитячого харчування у 2001 році спільним наказом Міністерства аграрної політики та Міністерства фінансів України від 21 травня 2001 року № 133/241 [203]. Відповідний порядок визначав механізм використання коштів, які передбачені Державним бюджетом України на підтримку продукції рослинництва та тваринництва на 2002 рік, на державні дотації аграрним товаровиробникам щодо виробництва екологічно чистого молока з метою виготовлення спеціальних продуктів дитячого харчування. Подібний порядок був затверджений наказом зазначених міністерств від 11 травня 2004 року № 154/327 [204] для стимулювання сільськогосподарських товаровиробників у 2004 році. Таким чином, можемо констатувати, що навіть до прийняття спеціалізованого законодавчого акту виробництву безпечної і якісної сільськогосподарської сировини для дитячого харчування приділялася велика увага з боку органів виконавчої влади. Зокрема, посилювалися тенденції стимулювання державою розвитку індустрії з виготовлення продукції дитячого харчування, а відтак і сировини, з якої остання виготовляється.

Важливою подією для розвитку національного законодавства вцілому та законодавства у галузі виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування зокрема стало затвердження Законом України від 18 березня 2004 року № 1629-IV Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [196]. В Програмі зазначається, що така програма визначає механізм відповідності

третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям здобуття членства в ЄС. Відповідний механізм передбачає адаптацію законодавства, створення необхідних інституцій, а також додаткові заходи, необхідні задля ефективного правотворення та правозастосування. Метою адаптації законодавства є досягнення відповідності правої системи України до acquis communautaire з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом до держав, які бажають вступити до нього. Зазначається, що гармонізація законодавства є пріоритетним напрямом зовнішньої політики держави. Незважаючи на те, що тексті Програми прямо не передбачені спеціальні приписи щодо виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, відповідний документ мав подальший вплив на розвиток суспільних відносин у сфері

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 року № 332 було затверджено Концепцію поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення [100]. У концепції зазначається, що харчування населення є глобальною соціально-економічної проблемою, розв’язання якої потребує об’єднання зусиль на світовому, національному та регіональному рівнях.

Наступним кроком у розвитку законодавчого забезпечення виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування став прийнятий 24 червня 2004 року Закон України «Про молоко та молочні продукти» [216], який визначив правові та організаційні основи забезпечення безпечності та якості молока та продуктів з молока задля життя та здоров’я населення та довкілля під час виробництва, переробки, транспортування, зберігання та реалізації, ввезення на митну територію України та вивезення з митної території України. Зазначений Закон має важливе значення для гарантування якості та безпечності молочної сировини, з якої виготовлюється продукція дитячого харчування. Водночас він містить лише загальні приписи, спрямовані на виробництво молока та молочних продуктів, та не

встановлює спеціальних вимог до молочних продуктів, призначених для дитячого харчування [295, с. 125–127].

В свою чергу Міністерство аграрної політики України видало наказ від 20 листопада 2012 року № 717 «Про затвердження положення про комісію та форми довідки про надходження екологічно чистого молока для виготовлення дитячого харчування на молочній основі» [202]. Відповідним наказом створювалася правова основа діяльності Комісії з питань визначення переліку молокопереробних підприємств, які закуповують у аграрних підприємств та фізичних осіб екологічно чисте молоко, на яке надається бюджетна дотація щодо виготовлення харчових продуктів для дитини на молочній основі. Створена така Комісія з метою забезпечення ефективного використання коштів державного бюджету. Основним завданням Комісії є: розгляд матеріалів, надісланих молокопереробними підприємствами, які виробляють продукти харчування для дитини на молочній основі, з питання включення їх до переліку молокопереробних підприємств, які закуповують у аграрних підприємств та фізичних осіб екологічно чисте молоко задля виготовлення продуктів харчування для дітей на молочній основі, за що надається бюджетна дотація. На нашу думку, недоречно створювати за рахунок бюджетних коштів комісію, яка діє із зазначеною метою для виконання, по суті, лише одного завдання.

Таким чином, у період з 1990 року до 2006 року формується законодавство, націлене на забезпечення безпечності та якості продукції рослинного та тваринного походження, зокрема молока та молочних продуктів, а також мінімізації застосування пестицидів та агрохімікатів у аграрному виробництві. Водночас законодавче регулювання здійснюється за допомогою уніфікованих нормативно-правових актів, які не визначають специфіку правового забезпечення виробництва якісної та безпечної сировини для дитячого харчування. Термін «продукція дитячого харчування» лише згадується у кількох нормативно-правових актах.

Початок диференційованого нормативно-правового регулювання виробництва сировини для дитячого харчування було покладено у 2005 році, коли у Постанові Верховної Ради України від 22 вересня 2005 року «Про Рекомендації парламентських слухань «Забезпечення прав дітей в Україні. Охорона материнства та дитинства» [227] було зазначено про необхідність прискорення прийняття спеціального закону України про дитяче харчування. Таким спеціальним, комплексним та диференційованим нормативно-правовим актом став Закон України «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 року [194], який набрав чинності з 01 січня 2007 року та визначив стратегічні загальнодержавні пріоритети у сфері забезпечення дітей віком від народження до трьох років безпечним, якісним та достатнім дитячим харчуванням з метою реалізації конституційних прав дитини на охорону здоров'я і життя та достатній життєвий рівень, а також організаційні, економічні та соціальні принципи державної політики у зазначеній сфері. На рівні закону були визначені такі поняття як: «сировина», «спеціальні сировинні зони», «якість продукту дитячого харчування», «виробник дитячого харчування» тощо. Зазначеним нормативно-правовим актом вперше на рівні закону були встановлені вимоги до сировини для виробництва продуктів дитячого харчування, а також встановлена відповідальність за порушення законодавства про дитяче харчування.

Найістотніших змін вищезгаданий Закон зазнав у 2011 році в результаті прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про дитяче харчування» щодо посилення вимог щодо виробництва та обігу продуктів дитячого харчування» від 02 грудня 2010 року [182]. Проте вони не стали для цього Закону суттєвими і майже не вплинули на ефективність правового регулювання відносин щодо виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. Зокрема, припис, що дозволяє виробляти сільськогосподарську сировину для дитячого харчування не лише в спеціальних сировинних зонах, залишився. Крім того, ст. 8 була доповнена 8 пунктом, в якому встановлювалася заборона на використання

сільськогосподарської сировини, яка містить гормональні препарати, залишки важких металів, антибіотиків, радіонуклідів, пестицидів та інших небезпечних речовин. Проте такий припис був встановлений у ст. 9 попередньої редакції. Можемо зробити висновок, що такі масштабні зміни в більшій мірі торкнулися тільки форми, залишивши поза увагою зміст відповідного закону.

Подальші зміни та доповнення, що вносилися у 2012, 2016 та 2017 роках, стосувалися лише зміни компетенції органів державної влади, які здійснювали державну політику у сфері відповідних правовідносин.

Таким чином, факт прийняття спеціального Закону України «Про дитяче харчування» був безперечно позитивним, оскільки цей Закон комплексно врегулював відносин з виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. З іншого боку, його норми, особливо в сучасних умовах, не спроможні були забезпечити ефективне правове регулювання відповідних відносин, не зважаючи на неодноразові зміни та доповнення. Водночас правові приписи щодо якості та безпечності сільськогосподарської продукції, які містяться у загальних нормативно-правових актах, не дозволяли адекватно врахувати всі потреби дитини як найменш захищеної ланки суспільства.

В розвиток приписів Закону України «Про дитяче харчування» був прийнятий ряд підзаконних нормативно-правових актів, зокрема: «Гігієнічні вимоги до продуктів дитячого харчування, параметри безпечності та окремі показники їх якості», затверджені наказом Міністерства охорони здоров’я України від 06 серпня 2013 року № 696 [34]; Державні санітарні норми та правила «Медичні вимоги до якості та безпечності харчових продуктів та продовольчої сировини», затверджені наказом Міністерства охорони здоров’я України від 29 грудня 2012 року № 1140 [51]; «Мікробіологічні критерії для встановлення показників безпечності харчових продуктів», затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19 липня 2012 року № 548 [144]; а також постанову Кабінету Міністрів України від

08 серпня 1997 року № 859 «Про затвердження переліку спеціальних продуктів дитячого харчування і порядку віднесення таких продуктів до продукції власного виробництва» [201] тощо.

Гігієнічні вимоги до продуктів дитячого харчування встановлюють вимоги до параметрів безпечності та окремих показників якості продуктів дитячого харчування на основі сільськогосподарської сировини. Перелік продуктів дитячого харчування наведений у пункті 1.1 відповідних Гігієнічних вимог. Також встановлюються правила використання пестицидів в момент первинного виробництва продукції, що використовуються для виробництва харчових продуктів, зазначених у пункті 1.1, та їх максимальні межі залишків.

Державні санітарні правила та норми встановлюють медичні вимоги до безпечності та якості продуктів харчування та продовольчої сировини і не містять гігієнічних нормативів та регламентів щодо вмісту в продуктах харчування і продовольчій сировині біологічних, хімічних та фізичних факторів. У пункті 2.8 встановлена заборона використання сировини, що піддана повторному замороженню, для виготовлення харчових продуктів. Не допускається для виробництва продуктів дитячого харчування використання м’яса птиці механічного обвалювання та колагенвмісної сировини тваринного походження. Також пунктом 4.13 санітарних норм та правил встановлена заборона використання діоксинів у продуктах дитячого харчування.

Мікробіологічні критерії для встановлення показників безпечності харчових продуктів визначають мікробіологічні критерії для певних мікроорганізмів щодо гігієни харчових продуктів.

Важливим нормативно-правовим актом, який гарантує показники безпечності продуктів харчування та сільськогосподарської сировини, з якої вони виготовляються, є Регламент максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах. Регламент затверджений наказом Міністерства охорони здоров’я України від 13 травня 2013 року

№ 368 [198]. Цим документом визначається, що продукти харчування та/або їх складові не можуть перебувати в обігу, коли вони містять забруднюючи речовини з перевищенням максимальних рівнім, які наводяться у додатку до цього документа. Зокрема, Регламент застосовується для всіх операторів ринку, які виробляють харчові продукти, визначені додатком.

Враховуючи, що харчування є одним із найважливіших факторів, які мають вплив на нормальний розвиток дитини, Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію державної цільової програми розвитку виробництва продуктів дитячого харчування на 2010–2014 роки розпорядженням від 13 січня 2010 року № 82-р [233]. У цій Концепції наголошувалося на питанні здорового харчування дитини, як одного з найголовніших у реалізації соціальної політики держави. На той момент вітчизняні підприємства, які виготовляли продукцію дитячого харчування, не задовольняли потреби населення у таких продуктах. Метою відповідної програми було створення сприятливих умов для розвитку виробництва різних видів продуктів дитячого харчування. Для досягнення поставленої мети, зокрема, пропонувалося удосконалення нормативної бази; впровадження сучасних технологій; удосконалення та впровадження технології переробки і зберігання продовольчої сировини для виготовлення продуктів дитячого харчування; розроблення та впровадження сільськогосподарських технологій виробництва сировини рослинного та тваринного походження, які забезпечать виготовлення якісних і безпечних продуктів дитячого харчування тощо. В цілому положення цієї програми відповідають суспільним викликам і станом на сьогоднішній момент.

Розвиток спеціалізованого та диференційованого законодавства щодо виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування продовжився із прийняттям Державної цільової соціальної програми розвитку виробництва продуктів дитячого харчування на 2012–2016 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 року № 870 [200]. Метою програми було створення сприятливих умов

для розвитку виробництва якісного та безпечного дитячого харчування. Недоліком програми була відсутність сформульованої проблеми, яку б мала розв'язати відповідна програма. В програмному документі були представлені шляхи і способи розв'язання проблеми, а також завданні і заходи програми. Зокрема, передбачалося створення нових виробничих потужностей та лабораторного обладнання, розроблення медико-біологічних вимог до безпечності та якості сировини і продуктів дитячого харчування, гармонізація національного законодавства у сфері якості та безпечності дитячого харчування з міжнародним законодавством тощо. Серед очікуваних результатів було викладено, зокрема, збільшення обсягу виробництва безпечних та якісних продуктів дитячого харчування, створити нові виробничі потужності, відновити виробництво консервів на основі м'яса і риби тощо.

Необхідним також видається зазначити про наказ Міністерства аграрної політики від 14 травня 2009 року № 332 [162], яким фактично була утворена Центральна галузева дегустаційна комісія з оцінки якості продуктів дитячого харчування, молочноконсервної та сокової продукції. Така комісія організовувалася для проведення органолептичної оцінки якості продуктів дитячого харчування, що вироблялися, та нових видів, які рекомендувалися для поставлення на виробництво. На сьогодні такі комісії ліквідовані, а їх функції передано дегустаційним комісіям підприємств-виробників та їх об'єднань, відповідно до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 28 жовтня 2013 року № 638 [223].

У даний час активно розвиваються суспільні відносини з виробництва, переробки та реалізації генетично модифікованих продуктів. Проте, на даний час існує наукова невизначеність щодо можливих ризиків і наслідків виробництва, переробки та реалізації ГМО. Для врегулювання відповідних відносин був прийнятий Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 року № 1103-V [193].

Зазначений Закон врегулював суспільні відносини між органами виконавчої влади, виробниками, розробниками, продавцями, науковцями, дослідниками і споживачами ГМО та продукції, виробленої за технологіями, які передбачають розробку, випробування, створення, транспортування, дослідження, імпорт, розміщення на ринку, експорт, вивільнення у навколишнє природнє середовище та використання ГМО в Україні разом із забезпеченням біологічної та генетичної безпеки. При чому він не стосується людини, тканин та окремих клітин людського організму.

На нашу думку, категорична заборона використання ГМО при виробництві сільськогосподарської сировини для дитячого харчування має неодмінно існувати до моменту всебічного дослідження впливу ГМО на дитячий організм з метою виявлення потенційних загроз для життя і здоров'я дитини.

В агропромисловому секторі економіки України існує надзвичайно велика кількість нормативно-правових актів, які регулюють численні суспільні відносини у відповідний сфері. Зарегульованість сільського господарства стала серйозною проблемою для суб'єктів господарювання, які здійснювали виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні. Зокрема, негативними наслідками надмірної регуляції стали великі витрати на адміністративні процедури, необґрунтована складність оформлення дозвільних документів, велика кількість дозвільних документів, які не завжди узгоджувалися між собою тощо. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо дерегуляції в агропромисловому комплексі» від 08 грудня 2015 року № 867-VIII [180] вносилися зміни до низки законодавчих актів України з метою подолання надмірної регуляції. Зазначеним Законом обмежувалися або скасовувалися дозвільні процедури, а також пом'якшувалися вимоги у здійснення господарської діяльності сільськогосподарськими товаровиробниками. Такі зміни проводилися в сфері правовідносин щодо пестицидів та агрохімікатів,

ветеринарії, рибного господарства, якості та безпечності продукції харчування, дитячого харчування, тваринництва тощо.

Важливим нормативно-правовим актом у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування є Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18 травня 2017 року [191]. Він встановлює правові та організаційні принципи державного контролю, який провадиться з метою перевірки дотримання операторами ринку законодавства про продукти харчування, корми, благополуччя та здоров'я тварин, у тому числі законодавства щодо побічних продуктів тваринного походження в момент ввезення (пересилання) згаданих побічних продуктів на митну територію України. Сільськогосподарською сировиною для дитячого харчування, у розумінні Закону України «Про дитяче харчування», є сировина тваринного та рослинного походження. Контроль є основною функцією державного управління, яка дозволяє ефективно досягати поставленої мети. Таким чином, здійснення контролю у сфері дотримання законодавства про харчові продукти, корми, здоров'я та благополуччя тварин гарантує якість та безпечність як сільськогосподарської сировини тваринного походження, так і продуктів харчування.

Якість та безпечність сировини тваринного походження для дитячого харчування безпосередньо залежить від здоров'я сільськогосподарських тварин. В свою чергу визначальний вплив на здоров'я сільськогосподарських тварин мають корми, які вони споживають. Законом України «Про безпечність та гігієну кормів» від 21 липня 2017 року [168] були встановлені правові та організаційні принципи гарантування безпечності кормів у процесі виробництва, обігу та їх використання, у тому числі встановив вимоги щодо гігієни, пакування та представлення кормів, маркування, а також врегулював суспільні відносини між операторами ринку та органами державної влади. Зазначений Закон, який набрав чинності з 19 січня 2020 року, містить

законодавче визначення поняття «експлуатаційний дозвіл» як документ дозвільного характеру, який видається компетентним територіальним органом за результатами інспектування потужностей операторові ринку та посвідчує його право здійснювати діяльність з виробництва та/або зберігання продуктів харчування тваринного походження визначену цим законом.

Суттєвим кроком для поліпшення законодавства в сфері забезпечення якості та безпечності продуктів харчування стало прийняття Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» від 06 грудня 2018 року [211]. Вказаний нормативно-правовий акт визначає правові та організаційні принципи надання споживачам інформації про продукти харчування з метою забезпечення високого рівня захисту здоров'я громадян і задоволення їхніх економічних та соціальних інтересів. Відповідний закон розрахований, у тому числі, на батьків та осіб, які піклуються про дітей. Володіння об'єктивною інформацією про харчовий продукт дозволяє збалансувати раціон дитини, який би адекватно задовольняв її потреби у щоденному харчуванні та відновлював енергетичні затрати.

Істотний вплив на забезпечення якості та безпечності сировини для дитячого харчування має розвиток законодавства у сфері органічного сільськогосподарського виробництва. Таким чином, Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 03 вересня 2013 року [171] встановлював правові та економічні засади виробництва та обігу органічної аграрної продукції та сировини та мав на меті забезпечення належного функціонування ринку органічної продукції та сировини, а також гарантувати впевненість споживачів у продуктах харчування та сировині, маркованих як органічні. У 2018 році був прийнятий новий Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», який набув чинності з 02 вересня 2019 року [219]. Цим Законом значно посилені вимоги щодо сільськогосподарської сировини, яка застосовується в органічному виробництві. Зокрема, забороняється

застосування будь-якого неприродного або неконтрольованого вплину на геном сільськогосподарських тварин і рослин; синтетичних речовин; стимуляторів росту; гормонів; іонізуючого випромінювання тощо. Також передбачена норма щодо маркування, якою встановлений дозвіл на маркування продукту як органічного якщо: він вироблений відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, маркування та обігу органічної продукції; складається не менше як з 95 відсотків органічних інгредієнтів сільськогосподарського походження; та містить не більше 5 відсотків неорганічних інгредієнтів, внесених до Переліку речовим, що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва, та які дозволені до використання у гранично допустимих нормах. На нашу думку, оновлений Закон більше відповідає сучасному стану розвитку суспільних відносин і буде ефективно регулювати такі відносини за умови створення дієвих механізмів його реалізації.

Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 року № 2059-VIII [222] має значний вплив на регулювання господарської діяльності у сфері виробництва сировини для дитячого харчування в Україні. Цей Закон визначає правові та організаційні принципи оцінки впливу на довкілля, метою якої є запобігання шкоді довкіллю, охорона довкілля, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, під час прийняття рішень щодо здійснення господарської діяльності, що може мати значний негативний вплив на довкілля, з урахуванням приватних, громадських та державних інтересів. Закон виділяє дві категорії планової діяльності та об’єктів, що можуть мати великий вплив на довкілля та підлягають оцінці впливу на довкілля. Сільське господарство, лісівництво та водне господарство знаходиться у другий категорії і включає в себе такі види діяльності та об’єкти, як: лісогосподарське та сільськогосподарське освоєння, меліорація та рекультивація та земель (управління водними ресурсами щодо ведення сільського господарства, включаючи зрошування і меліорацію) на

територіях та об’єктах природно-заповідного фонду чи в їх охоронних зонах на площі 5 гектарів і більше або на територіях площею 20 гектарів і більше, будівництво систем меліорації та окремих об’єктів інженерної інфраструктури систем меліорації; потужності задля вирощування: птиці (40 тисяч місць і більше); свиней (1 тисяча місць і більше, для свиноматок – 500 місць і більше); великої та дрібної рогатої худоби (1 тисяча місць і більше); кролів та інших хутрових тварин (2 тисячі голів і більше) тощо.

На виконання приписів Конвенції ООН з прав дитини була видана постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року» від 30 травня 2018 року № 453 [199]. Метою цієї програми є забезпечення послідовної імплементації положень Конвенції ООН про права дитини, побудови надійної системи захисту прав та інтересів дитини в умовах децентралізації на рівні територіальної громади, утворення середовища дружнього до дітей відповідно до міжнародних стандартів та пріоритетів Стратегії Ради Європи з прав дитини (2016–2021 роки) та досягнення Цілей Сталого Розвитку, затверджений резолюцією ООН 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», у частині дотримання прав дітей. На думку А. М. Статівки, сталий розвиток сільського господарства складається з декількох складових. По-перше, це високорентабельний стабільний економічний розвиток, що пов’язується із збільшенням обсягів виробництва якісної та безпечної аграрної продукції та сировини рослинного та тваринного походження, раціональним використанням земель, як засобу аграрного виробництва. По-друге, сільськогосподарське виробництво залежить від впливу природно-кліматичних факторів, тому сталість відповідного виробництва є можливістю протистояти негативному впливу природно-кліматичних факторів. По-третє, стабільне поліпшення умов економічно-соціального проживання населення [255, с. 45, 50]. Національний план охоплює багато важливих проблем, зокрема: розроблення та

затвердження мінімальних стандартів безпеки та благополуччя дитини; забезпечення рівних можливостей для всіх дітей; забезпечення дитини якісною медичною допомогою від народження; створення ефективного, доброзичливого та доступного освітнього середовища. На жаль, проблеми забезпечення дітей якісним і безпечним харчування, а відтак і якісною та безпечною сільськогосподарською сировиною для дитячого харчування, залишилися поза увагою.

В світлі нашої проблематики необхідно згадати про постанову Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Законодавче забезпечення та реальних стан дотримання прав дитини в Україні»» від 05 квітня 2011 року № 3189-VI [228]. Поштовхом для проведення відповідних парламентських слухань стало занепокоєння законодавця проблемами дитячої смертності, недостатнім рівнем забезпечення охорони дитячого здоров'я, недоступністю оздоровлення та відпочинку дітей, неефективна система захисту дітей від насильства, у тому числі в системі кримінального провадження. Суттєвим недоліком таких парламентських слухань було ігнорування проблем забезпечення дітей якісним та безпечним харчуванням, особливо дітей грудного та раннього віку. Водночас саме раціонально підібране харчування дитини з відповідної сільськогосподарської сировини здатне суттєво зменшити ризики різноманітних захворювань дитини у майбутньому.

У зв'язку із проведенням антитерористичної операції перед Україною постали нові виклики. Розв'язання на території України військових дій негативно відобразилося й на правовому становищі дитини. Відреагувавши на нові суспільні виклики, Верховна Рада України прийняла постанову «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист»» від 22 лютого 2017 року № 1906-VIII [229]. Результатом таких парламентських слухань стало прийняття загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період 2017–2021 роки». Проведений

аналіз зазначених нормативно-правових актів показав, що проблеми реалізації конституційного права дитини на достатнє харчування, як складову частину права на достатній життєвий рівень, залишилися поза увагою законодавця.

Такі тенденції розвитку відносин у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування викликають занепокоєння. Адже ще Президія Верховної Ради України в постанові «Про інформацію Комісії Верховної Ради України у справах жінок, охорони сім'ї, материнства і дитинства «Про створення індустрії дитячого харчування в Україні»» від 15 січня 1992 року [212] зазначила про необхідність вжиття заходів для стимулювання та модернізації підприємств, які виготовляють продукцію дитячого харчування. Зокрема, Кабінету Міністрів України було доручено розробити Державну програму розвитку, виробництва продуктів дитячого харчування. В цій програмі планувалося передбачити: пріоритетне матеріально-технічне забезпечення діючих підприємств та комплексну комплектацію нових об'єктів по випуску дитячого харчування; систему економічних заходів щодо нарощування обсягів випуску і поліпшення якості дитячих продуктів; цільові асигнування в бюджеті республіки, у тому числі валютні, (починаючи з 1992 року) на розширенні та зміцнення матеріально-технічної бази виробництва продуктів дитячого харчування для дітей раннього віку, закупку необхідних компонентів; кошти для створення екологічно чистих зон для виробництва сировини. Проте зазначена Програма прийнята не була, а перелічені заходи так і не були законодавчо реалізованими.

Необхідно також звернути увагу, що з набуттям чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Закону України «Про стандартизацію»» від 20 вересня 2019 року № 124-IX [175] відбулися суттєві зміни законодавства в частині вимог до якості та безпечності продуктів дитячого харчування. Адже приписи зазначеного Закону спрямовані на гармонізацію національної

системи стандартизації із європейським законодавством. Проведений аналіз його приписів дозволяє стверджувати, що зміни, зокрема, відбудуться у наступних напрямках: скасування галузевої стандартизації, добровільність застосування національних стандартів, заборона погодження із державними органами проектів національних стандартів тощо.

Варто зазначити, що в законодавстві України простежуються тенденції посилення гарантій реалізації економічних, соціальних та житлових прав дитини. Про це свідчить прийняття ряду законів протягом 2017–2018 років. Так, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» від 03 липня 2018 року № 2475-VIII [177] посилив відповідальність за несплату аліментів, а також розширив права осіб, які утримують дітей. Законом України «Про внесення зміни до статті 19 Сімейного кодексу України щодо забезпечення дотримання житлових прав дитини» від 17 травня 2017 року № 2038-VIII [185] була встановлена норма, що передбачає обов'язкову участь органу опіки і піклування при розгляді судом спорів, які стосуються житлових та майнових прав дитини. Водночас питання правого забезпечення права дитини на якісне, безпечне та у достатній кількості харчування залишаються без уваги законодавця.

У даний час важливе значення має адаптація національного законодавства, спрямовано на регулювання виробництва сировини для дитячого харчування, до вимог ЄС. У 2014 році Україна ратифікувала Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [264]. Аналіз зазначеної Угоди та додатків до неї показує, що питання правового регулювання якості та безпечності сільськогосподарської сировини, у тому числі для виробництва дитячого харчування, є серед першочергових завдань адаптації національного аграрного законодавства до вимог ЄС. Зокрема, наближенню законодавства у

сільському господарстві присвячена глава 7 зазначеної угоди, а також додатки до неї. Співробітництво між сторонами у сфері розвитку сільського господарства охоплює заохочення сучасного та сталого розвитку аграрного виробництва, зважаючи на необхідність захисту навколишнього середовища і тварин, у тому числі поширення впровадження методів органічного виробництва, а також стимулювання політики якості аграрної продукції у сферах стандартів продуктів харчування, вимог щодо такого виробництва та схем якості. Тобто, одним із результатів адаптації національного аграрного законодавства до вимог ЄС буде екологізація сільськогосподарського виробництва. В науці аграрного права України Т. В. Курман зазначає, що екологізація сільськогосподарського виробництва є однією із необхідних передумов його сталого розвитку, і виділяє такі напрямки екологізації аграрного виробництва: 1) екологізація технологій; 2) екологізація у аграрному землекористуванні; 3) екологізація у сільськогосподарській техніці; 4) екологізація у поводженні з відходами; 5) екологізація у захисті аграрних рослин і тварин; 6) екологізація у свідомості селян; 7) екологізація у використанні природних ресурсів [119, с. 95–99].

Перелік законодавчих актів Європейського Союзу, який стосується сфери сільського господарства та розвитку сільських територій, міститься у додатку XXXVIII до глави 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» розділу V «Економічне та галузеве співробітництво». Так, до нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, можна виділити: Регламент Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року про органічне виробництво та маркування органічної продукції, який скасовує Регламент (ЄЕС) № 2092/91; Регламент Комісії (ЄС) № 273/2008 від 05 березня 2008 року, що встановлює детальні правила застосування Регламенту Ради (ЄС) № 1255/1999 стосовно методів аналізу та оцінки якості молока та молочних продуктів тощо. Таким чином, навіть за відсутності конкретного регламенту чи директиви ЄС, які були б спрямовані безпосередньо на

врегулювання відносини з виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, питанню якості та безпечності відповідної сировини присвячено багато уваги з боку ЄС.

На виконання завдань Угоди про асоціацію щодо приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 року № 228-р [232]. Цим Розпорядженням схвалено Всеохоплюючу стратегію імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані із торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Така стратегія передбачає строки підготовки та впровадження законодавчих актів Європейського Союзу у національне законодавство у сфері санітарних та фітосанітарних заходів з метою гарантування виробництва якісної та безпечної продукції харчування. Зокрема, Стратегія передбачає імплементацію нормативно-правових актів у сфері основних принципів та вимог до безпечності харчових продуктів і кормів; виробництва сирого молока, молозива, молочних продуктів та продуктів на основі молока; здоров'я рослин і тварин; контролю генетично модифікованих організмів тощо.

З 2016 року досить активними були спроби прийняття нового закону про дитяче харчування, у зв'язку з чим до Верховної Ради України було подано п'ять проектів нового закону про дитяче харчування. Водночас, було подано законопроект, яким передбачається внесення змін до чинного Закону України «Про дитяче харчування». Безумовно, це свідчило про необхідність удосконалення аграрного законодавства України та приведення його у відповідність до вимог ЄС. Зокрема, згідно проекту Закону України «Про дитяче харчування» № 5293-1 від 03 листопада 2016 року [195]. По-перше, пропонувалося виключити норму ч. 1 ст. 4, де встановлено, що право дітей на забезпечення достатнім, високоякісним та безпечним харчуванням є

складовою конституційного права на достатній життєвий рівень та охорону здоров'я. По-друге, відповідним законопроектом планувалося скасувати спеціальні сировинні зони. По-третє, проектом закону пропонувалося вилучити статтю, присвячену державному стимулюванню виробництва дитячого харчування. Окремо можна зазначити, що відповідний законопроект недоречно об'єднав норми статей щодо вимог до сировини, до виробництва дитячого харчування та до його етикетування в одну статтю.

Проаналізувавши проект № 5293-1 від 03 листопада 2016 року можемо дійти висновку, що він не був досконалим, не відповідав сучасним суспільним відносинам, в ньому порушено ряд правил юридичної техніки (зокрема принцип правової визначеності) тощо. Необхідно зазначити, що окрім згаданих недоліків, в змісті цього документа фактично були відтворені приписи Закону України «Про дитяче харчування», але в різній послідовності, що негативно вплинуло б на його системність та сприйняття в цілому. Крім цього, на нашу думку, будь-яке пом'якшення вимог щодо виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування призведе до невиправданих ризиків нехтування вимогами якості та безпечності продуктів харчування [294, с. 231–243].

Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день жоден із зазначених вище законопроектів не було прийнято, оскільки вони не були спрямовані на гармонізацію національного законодавства у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування до законодавства Європейського Союзу.

З метою адаптації національного законодавства у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування до вимог ЄС, у 2021 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу» від 21 жовтня 2021 року № 1822-IX [176] (далі – Закон № 1822-IX). З прийняттям цього Закону було визнано таким, що

втратив чинність, спеціальний Закон України «Про дитяче харчування», а окремі приписи, спрямовані на регулювання виробництва дитячого харчування, були внесені до загального Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів».

Аналізуючи новий Закон № 1822-IX варто насамперед зазначити, що він спрямований на адаптацію національного законодавства у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування до законодавства ЄС, у тому числі до Регламенту (ЕС) № 609/2013 Європарламенту та Ради від 12 червня 2013 року «Про харчові продукти, призначені для дітей грудного та раннього віку, харчові продукти для медичних цілей і повну заміну дієти для контролю ваги».

Визнання таким, що втратив чинність, спеціального Закон України «Про дитяче харчування» стало не єдиною новелою Закону № 1822-IX. Так, зміни та доповнення були внесені до Закону України «Про охорону дитинства» з метою визначення категорії дітей, які мають право на безоплатне або пільгове забезпечення дитячим харчуванням, а також забезпечення наявності у достатній кількості дитячого харчування на ринку, шляхом державного стимулювання операторів ринку. Слід зазначити, що вперше у Законі України «Про рекламу» в редакції від 11 липня 2003 року № 1121-IV [226] з’явились приписи щодо рекламування дитячого харчування, якими введено заборону реклами дитячого харчування, окрім випадків, передбачених законом. Також Закон України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» був доповнений статтею 6^1, яка містить перелік обов’язкової додаткової інформації про дитяче харчування.

Таким чином, констатуємо, що зміни, які були внесенні до нормативно-правових актів, згаданих у попередньому абзаці, є позитивними, оскільки вони спрямовані на гарантування якості та безпечності продуктів дитячого харчування та продовольчої безпеки вцілому.

Водночас викликає певні сумніви доцільність скасування спеціального закону у сфері виробництва дитячого харчування і перенесення відповідних

приписів до загального нормативно-правового акту у сфері якості та безпечності харчових продуктів. Так, загальний Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості продуктів харчування» був доповнений, зокрема, ст. 32^1, яка містить спеціальні вимоги до дитячого харчування. В цій статті законодавець навів перелік вимог до дитячого харчування, які б мали сприяти адаптації національного законодавства до законодавства ЄС. Крім того, необхідно було перенести приписи скасованого спеціального закону, у тому числі, до загального закону про якість та безпечність харчових продуктів. Маємо зазначити, що адаптація національного законодавства до законодавства ЄС не означає точне його копіювання, оскільки законодавство має відповідати сучасному розвитку суспільних відносин в конкретному суспільстві. На підставі проведеного аналізу законодавства ЄС у сфері виробництва сировини для дитячого харчування, а також порівняння його із сучасним українським законодавством можемо сказати, що простежується саме таке негативне явище, як копіювання законодавства. Безперечно, спостерігаються і позитивні аспекти оновлення законодавства. Серед таких змін необхідно виокремити, зокрема, введення спеціальних вимог щодо молока сирого при виробництві дитячого харчування, а також заборону використання глютену.

Однак, попри позитивні риси, оновлене Законом № 1822-IX законодавство у сфері виробництва дитячого харчування аж ніяк не можна вважати досконалим. По-перше, Закон № 1822-IX містить термінологічні помилки, насамперед у порівнянні із європейським законодавством. По-друге, Закон № 1822-IX не містить згадки про спеціальні сировинні зони, водночас в інших нормативно-правових актах такі приписи лишилися (зокрема у Законі України «Про пестициди та агрохімікати»). По-третє, наразі норми про виробництво дитячого харчування буквально «розкидані» серед нормативно-правових актів національного законодавства, що зумовлює практичні незручності у його безпосередньому виконанні та застосуванні. По-четверте, виробництво дитячого харчування, у тому числі і виробництво

сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, має ряд особливостей, які спрямовані на гарантування якості та безпечності готового продукту для дитини як найбільш вразливої категорії суспільства. Тому, на нашу думку, внесення спеціальних приписів до загального закону не можна визнати ефективним шляхом удосконалення законодавства у сфері виробництва дитячого харчування. Адже навіть на рівні законодавства ЄС існує велика кількість нормативно-правових актів спеціального характеру, зокрема і згаданий регламент Європарламенту та Ради ЄС про дитяче харчування.

Таким чином, на наше переконання, саме спеціальний Закон України «Про дитяче харчування» потребував змін та доповнень, зокрема приведення його приписів у відповідність до вимог ЄС, що могло б забезпечити підвищення ефективності правового регулювання відповідних суспільних відносин. Натомість, згаданий закон було скасовано, а більша частина його приписів, в додаток із «скопійованим» європейським законодавством, «інтродукована» у загальне законодавство про якість і безпечність харчових продуктів.

У даний час відбувається деталізація приписів Закону № 1822-IX у підзаконних нормативно-правових актах. Так, у 2022 році був прийнятий наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження вимог до безпечності та окремих показників якості дитячого харчування» від 23 червня 2022 року № 1084 [197], яким затверджено нові вимоги щодо якості та безпечності продуктів дитячого харчування. Зазначеними вимогами встановлено також правила застосування пестицидів у процесі виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, однак ці правила засновані на загальних правилах застосування пестицидів у процесі виробництва харчових продуктів для дорослих людей. Також згаданим вище Наказом встановлюються вимоги до сумішей дитячих початкових та сумішей дитячих для подальшого годування, вимоги до харчових продуктів на основі зернових, а також інших продуктів прикорму, вимоги щодо реклами та

маркування. Необхідно зазначити, що згадані вимоги також містять значний за обсягом перелік додатків, якими передбачена кількість необхідних мікроелементів у дитячому харчуванні. Таким чином можемо стверджувати, що належне виконання приписів зазначеного підзаконного нормативно-правового акта є запорукою гарантування права дитини на якісне та безпечне харчування.

Не можемо оминути увагою питання гарантування права дитини на якісне, безпечне та достатнє харчування в умовах воєнного стану, адже в умовах війни саме дитина, як найбільш уразлива категорія громадян, якнайбільше потребує уваги та турботи. Проте після повномасштабного вторгнення російської федерації в законодавстві України не було прийнято жодного нормативно-правового акта, спрямованого на врегулювання суспільних відносин щодо гарантування і забезпечення права дитини на якісне, безпечне та достатнє дитяче харчування. В умовах воєнного стану був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24 березня 2022 року № 2145-IX [178], проте він не містить спеціальних приписів, спрямованих на забезпечення виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування.

На сьогоднішній день, Україна впевнено крокує до членства ЄС, що значною мірою вливає на правове регулювання суспільних відносин, у тому числі виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. Слід зазначити, що законодавство ЄС передбачає консолідацію законодавств його членів. З іншого боку законодавство ЄС в сфері виробництва дитячого харчування має визначену специфіку і регулюється спеціальними нормативно-правовими актами. Основним нормативно-правовим актом в сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в ЄС є Регламент (ЄС) № 609/2013 Європарламенту та Ради від 12 червня 2013 року «Про харчові продукти, призначені для дітей грудного та раннього віку, харчові продукти для медичних цілей і повну заміну дієти для контролю

ваги» [314]. Саме в цьому Регламенті та в його додатках визначаються основні напрями розвитку і реалізації політики в сфері виробництва дитячого харчування. Крім цього, Регламентом встановлюється ряд специфічних вимог до сировини рослинного та тваринного походження, а також кінцевого продукту дитячого харчування. Додатками до вказаного нормативно-правового акту визначається необхідна кількість корисних речовин та мікроелементів, які має містити дитяче харчування.

Регламент № 609/2013 є не єдиним спеціальним законодавчим актом ЄС у сфері виробництва дитячого харчування. Європейське законодавство приділяє багато уваги й виробництву сумішей дитячих та сумішей для годування. Так, Директива Європейської Комісії 2006/141/ЄС «Про молочні суміші для харчування немовлят, про подальші суміші для харчування дітей раннього віку та про внесення змін до Директиви 1999/21/ЄС» від 22 грудня 2006 року [315] наводить широкий перелік вимог до складу таких сумішей. У додатках до зазначеної директиви встановлюються кількісні показники вітамінів, мінералів та мікроелементів, які обов'язково мають містити такі суміші, щоб відповідати встановленим параметрам якості та безпечності дитячого харчування.

Не менш важливим для виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування був Регламент Ради ЄС № 2597/97 від 18 грудня 1997 року [313], яким встановлюються додаткові вимоги до молока питного, з метою його збагачення у разі необхідності додатковими протеїнами, вітамінами та мінералами. Важливими нормативно-правовими актами у сфері виробництва сировини тваринного походження на рівні ЄС, особливо за відсутності спеціального закону у національному законодавстві про м'ясо та м'ясні продукти, є: Регламент Європейського Парламенту і Ради ЄС № 1760/2000/ЄС від 17 липня 2000 року «Про встановлення системи ідентифікації і реєстрації великої рогатої худоби, та маркування яловичини та продуктів з яловичини», а також Регламент Комісії ЄС № 543/2008 від 16 червня 2008 року [187], що встановлює детальні правила для застосування

Регламенту ЄС № 1234/2007 стосовно ринкових стандартів м'яса свійської птиці. Крім цього, важливого значення набуває також Регламент Ради ЄС № 834/2007 від 28 червня 2007 року «Про органічне виробництво та маркування органічних продуктів» [316], який був покладений в основу оновлення національного законодавства у сфері виробництва органічних продуктів харчування.

Таким, чином ми можемо простежити, що ЄС враховую специфіку виробництва дитячого харчування, і не намагається «перенести» норми, які регулюють процес виробництва дитячого харчування до загального законодавства. З огляду на це необхідно в Україні розробити та прийняти проект закону, який би ефективно врегулював суспільні відносини у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, а також виробництво дитячого харчування загалом. На нашу думку, таким спеціальним нормативно-правовим актом має бути закон «Про харчування для спеціальних цілей» (Додаток Б), який би врегульовував суспільні відносини у сфері виробництва дитячого харчування, харчування для медичних цілей та дієтичного харчування з урахуванням вимог Регламенту ЄС № 609/2013. В частині виробництва дитячого харчування такий закон визначив би основні напрями державної політики в зазначеній сфері, подолав би існуючі юридичні дефекти, а також гарантував би реалізацію права дитини на якісне, безпечне та у достатній кількості дитяче харчування. Також цим законом регулювалися би правові питання державної підтримки виробників дитячого харчування, вимоги до сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, правовий режим спеціальних виробничих зон, а також встановлювалася б відповідальність за порушення законодавства у сфері виробництва дитячого харчування.

Зокрема, до запропонованого вище проекту закону «Про харчування для спеціальних цілей» необхідно включити спеціальний Розділ ІІІ «Основні вимоги до виробництва, обігу та маркування дитячого харчування» (Додаток Б). Перша стаття зазначеного вище Розділу «Вимоги до

сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні» має містити приписи щодо спеціальних вимог до сировини рослинного та тваринного походження, яка використовується у виробництві дитячого харчування. Друга стаття Розділу ІІІ «Основні вимоги до виробництва дитячого харчування в Україні» має містити приписи щодо спеціальних вимог, які висуваються саме до процесу виробництва дитячого харчування. Стаття третя відповідного розділу «Правовий режим спеціальних виробничих зон» буде встановлювати вимоги до сировини рослинного та/або тваринного походження, яка виробляється на відповідних територіях, а також приписи щодо отримання статусу спеціальної виробничої зони. Четверта стаття «Основні вимоги до маркування та обігу дитячого харчування в Україні» встановлюватиме спеціальні вимоги щодо обігу та маркування готової продукції дитячого харчування. Стаття п’ята «Основні вимоги до етикетування дитячого харчування в Україні» буде присвячена правовому регулюванню етикетуванню дитячого харчування в Україні (Додаток Б).

Отже, підводячи підсумок проведеного дослідження становлення та розвитку законодавства України у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, можна зробити наступні висновки:

1) початок формування законодавства, спрямованого на регулювання виробництва сировини для дитячого харчування, було покладено у 1991 році з прийняттям Закону України «Про захист прав споживачів»;

2) у правовому регулюванні виробництва сільськогосподарської сировини для продукції дитячого харчування можна виділити три етапи: І) з 1991 р. по 2006 р., ІІ) з 2007 р. по 2014 р., ІІІ) з 2014 р. й дотепер, зокрема:

- на першому етапі (з 1991 р. по 2006 р.) було започатковано формування законодавства у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні, були прийняті уніфіковані закони, спрямовані на забезпечення безпечності на якості сільськогосподарської сировини рослинного та тваринного походження;

термін «продукція дитячого харчування» лише побіжно згадується у кількох нормативно-правових актах;

- другий етап (з 2007 р. по 2014 р.) характеризується прийняттям спеціального, комплексного та диференційованого Закону України «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 року, а також численними змінами та доповненнями до нормативно-правових актів з метою посилення вимог до якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, проте такі зміни мали переважно формальний характер та істотно не впливали на мінімізацію юридичних дефектів законодавчого забезпечення виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування;

- третій етап розвитку законодавчого регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для продукції дитячого харчування (з 2014 року до тепер) розпочався після ратифікації Україною Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році, що зумовлює необхідність адаптації національного законодавства, спрямованого на забезпечення виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, до вимог ЄС, зокрема було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу» від 21 жовтня 2021 року та визнано таким, що втратив чинність, спеціальний Закон України «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 року;

3) практично автоматичне «перенесення» спеціальних приписів у сфері виробництва сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування зі спеціального диференційованого Закону України «Про дитяче харчування» до загального Закону України «Про основні принципи та вимоги до харчових продуктів» не усунуло існуючі юридичні дефекти у вказаній сфері та не узгоджується із приписами ЄС щодо виробництва дитячого харчування, що є безперечною негативною тенденцією сучасного етапу

законодавчого регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування;

4) з метою усунення юридичних дефектів правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для продукції дитячого харчування та приведення національного аграрного законодавства до вимог ЄС необхідно розробити та прийняти проект закону «Про харчування для спеціальних цілей» (Додаток Б), який став би необхідною законодавчою гарантією реалізації права дитини на якісне та безпечне харчування.

Висновки до Розділу 1

1. Забезпечення дітей України, як майбутнього української нації, якісними і безпечними продуктами харчування у достатній кількості, особливо в умовах воєнного стану, має надзвичайно важливе значення як у контексті гарантування міжнародно-визнаного права дитини на достатній життєвий рівень, так і у контексті забезпечення продовольчої безпеки держави. Проте протягом більше тридцяти років специфіка правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування залишається практично не дослідженою в науці аграрного права України.

2. Українськими вченими досліджено актуальні проблеми правового становища сільськогосподарських товаровиробників, правового регулювання сільськогосподарського виробництва як вцілому, так і його окремих видів, правового забезпечення продовольчої безпеки та якості і безпечності сільськогосподарської продукції, законодавчого регулювання використання ГМО, а також пестицидів і агрохімікатів у процесі сільськогосподарського виробництва, правових аспектів органічного сільськогосподарського виробництва, правового режиму земель сільськогосподарського призначення та ґрунтів, правового регулювання державної підтримки агробізнесу та

організаційно-правових аспектів реалізації вирощеної сільськогосподарської продукції. Результати цих наукових досліджень є фундаментом проведення спеціального комплексного аналізу правових аспектів виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні.

3. Оновлення законодавства, спрямованого на виробництво сировини для дитячого харчування, а також необхідність адаптації національного аграрного законодавства до вимог ЄС ставлять на порядок денний завдання щодо проведення комплексного аналізу як сучасного стану правового забезпечення виробництва сировини для дитячого харчування, так і обґрунтування напрямків його удосконалення з урахуванням євроінтеграційних процесів та воєнного стану в Україні.

4. У правовому регулюванні виробництва сільськогосподарської сировини для продукції дитячого харчування можна виділити три етапи: I) з 1991 р. по 2006 р., II) з 2007 р. по 2014 р., III) з 2014 р. й дотепер, зокрема:

- на першому етапі (з 1991 р. по 2006 р.) було започатковано формування законодавства у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні, були прийняті уніфіковані закони, спрямовані на забезпечення безпечності на якості сільськогосподарської сировини рослинного та тваринного походження; термін «продукція дитячого харчування» лише побіжно згадується у кількох нормативно-правових актах;

- другий етап (з 2007 р. по 2014 р.) характеризується прийняттям спеціального, комплексного та диференційованого Закону України «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 року, а також численними змінами та доповненнями до нормативно-правових актів з метою посилення вимог до якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, проте такі зміни мали переважно формальний характер та істотно не впливали на мінімізацію юридичних дефектів законодавчого забезпечення виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування;

- третій етап розвитку законодавчого регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для продукції дитячого харчування (з 2014 року до тепер) розпочався після ратифікації Україною Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році, що зумовлює необхідність адаптації національного законодавства, спрямованого на забезпечення виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, до вимог ЄС, зокрема було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу» від 21 жовтня 2021 року та визнано таким, що втратив чинність, спеціальний Закон України «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 року.

5. Практично автоматичне «перенесення» спеціальних приписів у сфері виробництва сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування зі спеціального диференційованого Закону України «Про дитяче харчування» до загального Закону України «Про основні принципи та вимоги до харчових продуктів» не усунуло існуючі юридичні дефекти у вказаній сфері та не узгоджується із приписами ЄС щодо виробництва дитячого харчування, що є безперечною негативною тенденцією сучасного етапу законодавчого регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування.

6. З метою усунення юридичних дефектів правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для продукції дитячого харчування та приведення національного аграрного законодавства до вимог ЄС необхідно розробити та прийняти проект закону «Про харчування для спеціальних цілей» (Додаток Б), який став би необхідною законодавчою гарантією реалізації права дитини на якісне та безпечне харчування.

РОЗДІЛ 2
ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СИРОВИНИ ДЛЯ ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1 Виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування як об'єкт аграрних правовідносин

Виробництво сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування є стратегічно важливим напрямком товарного аграрного виробництва. Виробництво безпечної та якісної сировини для продуктів дитячого харчування спроможне забезпечити щоденні потреби дитини у дитячому харчуванні на різних стадіях її розвитку. Споживання дитиною якісних та безпечних продуктів харчування гарантує адекватний розвиток її організму, у тому числі імунної системи, що в свою чергу надає змогу ефективно реагувати на сучасні небезпечні чинники навколишнього середовища.

В аграрно-правій науці України досліджуються окремі аспекти правового регулювання виробництва сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування. Таким чином, особливості правового регулювання виробничо-господарської діяльності, окремим напрямом якої є виробництво аграрної сировини для дитячого харчування, досліджували такі вчені як А. Г. Бобкова, В. М. Єрмоленко, В. П. Жушман, Т. О. Коваленко, С. І. Марченко, А. М. Статівка та інші вчені. Правові питання виробництва безпечної та якісної сільськогосподарської продукції, які є важливими для забезпечення якісними продуктами харчування дітей, проаналізували у своїх дослідженнях С. І. Бугера, В. М. Єрмоленко, В. С. Кайдашов, Т. О. Коваленко, Т. Г. Ковальчук, Т. М. Курман, С. М. Романко, А. М. Статівка, О. М. Туєва, В. С. Шелестов, В. З. Янчук та інші вчені.

Водночас в аграрній правовій науці України немає комплексного спеціального дослідження, яке присвяченого проблемам правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. Слід зазначити, що діти віком від народження до трьох років є дуже вразливою соціальною групою, що, в свою чергу, зумовлює специфіку під час виробництва продуктів харчування, які дитина вживає. Відсутність наукового дослідження проблем сучасного стану та перспектив розвитку правового регулювання виробництва сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування зумовлюють потребу проведення ґрунтовного дослідження у відповідній сфері суспільних відносин.

Насамперед необхідно зазначити, що виробництво сировини для продуктів дитячого харчування за своєю суттю є різновидом виробничо-господарської діяльності суб'єктів сільськогосподарського підприємництва. В науці аграрного права України вчені неодноразово зверталися до визначення змісту поняття «виробничо-господарська діяльність» суб'єктів аграрного підприємництва. Так, у підручниках з аграрного права виробничо-господарська діяльність аграрних товаровиробників розглядається як суспільні відносини, врегульовані нормами аграрного права, та спрямовані на самостійне та систематичне виробництво аграрної продукції рослинного і тваринного походження (продуктів харчування, продовольства і сировини промислового призначення) [3, с. 169].

В аграрно-правовій доктрині під виробничо-господарською діяльністю пропонують розуміти діяльність суб'єктів сільськогосподарського підприємництва: як сукупність суспільних відносин врегульованих нормами права, які виникають в процесі виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції і сировини, та спрямовані на одержання господарської вигоди (економічно значимого результату) (С. І. Марченко) [138] суспільні відносини, врегульовані нормами аграрного права, та спрямовані на самостійне та систематичне виробництво аграрної продукції рослинного і тваринного походження (продуктів харчування,

продовольства і сировини промислового призначення), її перероблення, зберігання та реалізацію, а також виробництво інших матеріальних цінностей у підсобних виробництвах і промислах з метою одержання прибутку [5, с. 160–162]; сільськогосподарську діяльність, спрямовану на виробництво та реалізацію сільськогосподарської продукції, а також виконання робіт та надання послуг сільськогосподарського призначення (М. В. Гребенюк) [1, с. 285]. Сільськогосподарську виробничу діяльність в широкому розумінні розглядає Н. О. Багай, на думку якої такою діяльністю є діяльність фізичних та юридичних осіб на землях сільськогосподарського призначення, яка регулюється нормами права, та спрямована на виробництво, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції (продукції рослинництва і тваринництва) з метою задоволення особистих чи суспільних потреб [12, с. 102].

Спираючись на правила формальної логіки «поняття» – це сукупність його основних ознак. Відповідно, здійснивши аналіз зазначених вище підходів, можемо виокремити основні ознаки виробничо-господарської діяльності як об’єкта аграрно-правового регулювання:

1) така діяльність є системою суспільних відносин, які регулюються аграрним правом, а також субсидіарно господарським, цивільним, земельним та екологічним правом. При цьому необхідно враховувати, що більшість нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання виробничо-господарської діяльності аграрних суб’єктів, на думку Н. О. Багай мають спеціалізований характер [14, с. 19]. Така ознака, на нашу думку, є властивою для нормативно-правових актів, які регулюють виробництво сировини для дитячого харчування, до якої законодавством встановлені особливі вимоги щодо якості та безпечності;

2) відповідні правовідносини виникають у процесі виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, що є специфічною сферою суспільної діяльності;

3) метою виробничо-господарської діяльності є отримання господарської вигоди шляхом виробництва та/або переробки і продажу товарної сільськогосподарської продукції;

4) виробничо-господарська діяльність здійснюється сільськогосподарськими товаровиробниками, які мають особливу аграрну правосуб'єктність (фермерськими господарствами, сільськогосподарськими кооперативами, сільськогосподарськими товариствами з обмеженою відповідальністю тощо). При цьому необхідно зауважити, що виробництво сировини для дитячого харчування можуть здійснювати суб'єкти аграрного підприємництва будь-яких організаційно-правових форм та форм власності, що мають необхідні виробничі можливості для забезпечення виконання законодавчих вимог щодо якості та безпечності такої сировини;

5) відповідна діяльність провадиться систематично та самостійно на власний ризик, що зумовлюється, в першу чергу, сезонністю аграрного виробництва, а також його залежністю від погодно-кліматичних умов;

6) виробничо-господарська діяльність суб'єктів агробізнесу здійснюється із використанням земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва при виробництві продукції рослинництва, а також із використанням живих організмів (сільськогосподарських рослин і тварин) при виробництві продукції як рослинництва, так і тваринництва. як сировини для дитячого харчування. У науці аграрного права України Н. І. Титова ввела в науковий обіг термін «землевикористання» [70, с. 59], який характеризує нерозривний зв'язок сільськогосподарського виробничого процесу з використанням земель сільськогосподарського призначення.

Враховуючи, що виробництво сільськогосподарської сировини для продуктів дитячого харчування являє собою різновид виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників, то йому властиві всі зазначені вище загальні ознаки товарного аграрного виробництва.

З іншого боку, виробництво сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування є особливим об’єктом правового регулювання, що має ряд специфічних ознак, що виокремлює його серед інших видів сільськогосподарського виробництва.

По-перше, *особливою ознакою виробництва сільськогосподарської сировини для продуктів дитячого харчування є те, що відповідне виробництво є однією з гарантій продовольчої безпеки України*. Слід зазначити, що продовольча безпека за своєю природою є складовою частиною економічної безпеки держави. Гарантування і забезпечення економічної безпеки є однією з найважливіших функції держави, а також справою цілого народу, відповідно до статті сімнадцятої Конституції України. Що стосується безпеки людини, Конституції України в статті третій визнає людину, здоров’я та життя, гідність та честь, безпеку та недоторканість найвищою соціальною цінністю. Проаналізувавши зазначені правові норми робимо висновок, що забезпечення і гарантування продовольчої безпеки та безпеки людини є одним із найважливіших напрямків функціонування держави, що обов’язково повинен ефективно регулюватися відповідними правовими нормами.

В науці аграрного права під продовольчою безпекою розуміють складову національної безпеки держави, яка передбачає захищеність життєвих інтересів людини та виражається у гарантуванні державою безперешкодного фізичного, а також економічного доступу людини до харчових продуктів у кількості та асортименті, встановленого законодавством рівня безпеки та якості, на принципах самозабезпечення, необхідних для підтримання її здоров’я та звичайної життєдіяльності [121, с. 97]. Слід наголосити на тому, що Україна має особливі природно-кліматичні умови, зокрема, це значний відсоток чорноземів у складі земель сільськогосподарського призначення та сприятливі погодно-кліматичні умови. Таким чином, наша держава спроможна сама забезпечувати себе абсолютною більшістю продуктів харчування, у тому числі й дитячого

харчування, що істотно може зменшити її політичну, соціальну та економічну залежність від світової спільноти.

Першоосновою для подальшого виготовлення продукції дитячого харчування є забезпечення виробництва доступної, якісної та безпечної сільськогосподарської сировини рослинного та тваринного походження. Продукція дитячого харчування спрямована на підтримку здоров'я та нормальної життєдіяльності дитини віком від народження та до трьох років, тому згадана категорія дітей фізично не спроможна споживати ті продукти харчування, які споживає доросла людина. Таким чином, за відсутності виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування на належному рівні, неможливо досягнути стану продовольчої безпеки, так само як і забезпечити реалізацію принципу самозабезпечення, що являє собою основну гарантію продовольчої безпеки держави. Зокрема, згідно ст. 4 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року [221] до системи заходів щодо охорони дитинства в Україні включено провадження державної політики, спрямованої на реалізацію цільових програм з підтримки виробництва дитячого харчування, у тому числі первинного виробництва, створення умов задля забезпечення наявності в достатній кількості продукції дитячого харчування на ринку, яка відповідає вимогам законодавства про якість та безпечність продуктів харчування, зокрема, шляхом запровадження митного та/або тарифного регулювання, а також пільгового кредитування та/або оподаткування операторів ринку харчових продуктів.

Питання забезпечення продовольчої безпеки України та гарантування доступу людини, насамперед, дитини, до продуктів харчування набувають особливої актуальності в умовах оголошеного воєнного стану. Під час війни доступ дітей до продуктів харчування може бути обмеженим, а їх якість – сумнівною. За результатами опитування матерів дітей віком від 3 до 17 років, проведеного Соціологічною групою Рейтинг на замовлення проєкту Дій для дітей України (Ukraine Children's Action Project) в усіх областях 27 січня –

01 лютого 2023 року, дві третини українських дітей (60 %) стали свідками або учасниками тих чи інших подій, пов'язаних з війною, зокрема 5 відсотків українських дітей знають, що таке голод і відсутність води [307]. З метою гарантування продовольчої безпеки 24 березня 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» [178], яким запроваджено спеціальні механізми залучення до обробітку у 2022 році усіх доступних сільськогосподарських угідь з метою інтенсивного сільськогосподарського виробництва. Цей Закон не містить спеціальних приписів щодо підтримки вирощування сировини для дитячого харчування, водночас він вцілому сприяв забезпеченню виробництва продукції рослинництва, у тому числі й для забезпечення потреб дітей.

По-друге, суттєвою *особливістю виробництва сировини для дитячого харчування рослинного та тваринного походження є специфічний споживач такої продукції – дитина.* Для цілей цього дослідження дитиною є особа віком від народження до трьох років, тобто особа, яка фізично ще не спроможна вживати у їжу звичайні продукти харчування. Так, Закон України «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 року визначав поняття дітей грудного віку та дітей раннього віку. Відповідно до ч. 1 ст. 1 зазначеного Закону діти грудного віку визначалися як діти віком від народження до одного року, а діти раннього віку – як діти віком від одного до трьох років. Необхідно наголосити, що такий підхід був запозичений із міжнародного досвіду, зокрема із Директиви Європейської Комісії 91/321/ЕЕС від 14 травня 1991 року, де визначені аналогічні групи дітей. У 2021 році Закон України «Про дитяче харчування» було визнано таким, що втратив чинність згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу» від 21 жовтня 2021 року. Проведений аналіз приписів оновленого законодавства про дитяче харчування показав, що визначення терміну

«дитина» відсутнє у Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», до якого було «перенесено» основу частину приписів скасованого Закону України «Про дитяче харчування», хоча у ньому закріплено визначення термінів «діти грудного віку» (діти віком від народження до одного року) та «діти раннього віку» (діти віком від одного до трьох років). Законодавче визначення дитина «дитина» закріплено у ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства», під яким розуміється особа віком до 18 років (повноліття), у разі коли згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше. Як бачимо, наведене визначення терміну «дитина» істотно відрізняється від того, яке раніше було передбачено Законом України «Про дитяче харчування». Відмова від законодавчого визначення терміну «дитина» у процесі приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу є, на нашу думку істотним недоліком, що має бути усунутим.

Не видається можливим переоцінити значення правильного харчування для організму, що формується і пристосовується до сучасних умов життя, особливо в період до трьох років. Багато науковців у різних галузях медицини присвятили свої дослідження проблемам впливу харчування на нормальний розвиток організму дитини. Наприклад, В. Д. Чеботарьова та В. Г. Майданник зазначають, що нормальний розвиток і ріст дитини, її стан здоров’я, рівень захисних сил визначаються в першу чергу правильно збалансованим раціоном харчування, що являє собою забезпечення організму харчовими речовинами в достатній кількості і визначеної якості. Це положення називається концепцією збалансованого харчування. Така концепція передбачає визначення абсолютної кількості будь-якого харчового фактору, та співвідношення їх між собою з урахуванням фізіологічної зрілості і особливостей статусу метаболізму дитини відповідного віку [288, с. 578]. Відповідна концепція передбачає, що, перш за все, продукти харчування, що споживаються дитиною, повинні компенсувати щоденні

витрати енергії на адекватне функціонування її організму та його нормальний розвиток.

Особливості харчування притаманні кожному віку. Основні варіації та відмінності полягають у щоденній потребі в білках, жирах, вуглеводах, мінеральних речовинах, вітамінах та воді. При чому визначальними є не тільки кількісні, а також і якісні показники. Необхідно звернути увагу на негативні наслідки потрапляння недостатньої кількості відповідних біологічних речовин в організм дитини. Такі дослідники як І. П. Антонік, В. І. Антонік, та В. Є. Андріанов зробили наступний висновок, що коли їжа недостатньо компенсує витрати, організм дитини починає жити за рахунок власних запасів, а також і за рахунок речовин власних органів та клітин [8, с. 336].

По-третє, *особливістю виробництва сировини рослинного та тваринного походження для продукції дитячого харчування є те, що відповідне виробництво спрямоване на забезпечення та гарантування права дитини на достатнє харчування.* На думку В. В. Мацокіна, якщо людина не спроможна забезпечити собі елементарні умови існування, якщо якість харчування не може забезпечити відтворення сил і особа не має нормального житла і одягу, то всі її інші права на мають свого соціального значення [139, с. 19]. Такий підхід є абсолютно прийнятним, особливо коли це відноситься до маленької дитини, в такому випадку інші права втрачають свою соціальну цінність також і для осіб, що піклуються про таку дитину. На нашу думку, враховуючи специфіку права дитини на достатнє харчування, його потрібно розглядати як гарантію права на життя взагалі, оскільки фізичне існування та здоровий розвиток дитини не є можливими без забезпечення її достатнім на належним харчуванням [296]. Дитина сама не здатна забезпечити собі умови для реалізації права на достатній життєвий рівень, що є особливістю реалізації зазначеного права. Так, обов’язок забезпечити дитину достатнім харчуванням, одягом і житлом покладається законодавством на батьків або осіб, що піклуються про дитину.

Право на достатнє харчування є складовою частиною права дитини на достатній життєвий рівень. Воно є природнім правом за своєю сутністю та встановлюється безпосередньо статтею восьмою Закону України «Про охорону дитинства». Маємо зазначити, що Україна є учасницею Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року [94], яка закріпила право дитини на достатнє харчування на міжнародному рівні. Так, відповідно до ст. 27 зазначеної Конвенції держави-учасниці визнають право кожної дитини на рівень життя, потрібний для фізичного, духовного, морального, розумового, і соціального розвитку дитини, та, зокрема, підтримують програми, особливо щодо забезпечення дитини харчуванням. Діти від народження і до трьох років являють собою вразливу вікову групу, якій вкрай необхідна додаткова увага та турбота, зокрема, і в сфері харчування. Спеціальний раціон має бути безпечним, якісним та збалансованим за медичними показниками.

Очевидно що, тільки факт виробництва сировини рослинного та тваринного походження з подальшою переробкою у готовий продукт дитячого харчування не здатний гарантувати права дитини на достатнє харчування. Відповідний продукт має бути доступним для осіб, що відповідають за створення умов для всебічного розвитку дитини. Крім того, вітчизняне дитяче харчування повинно бути конкурентоздатним порівняно з імпортними продуктами на внутрішньому ринку. Для досягнення поставлених цілей базовою умовою, перш за все, має стати ефективне правове регулювання виробництва сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування, а також забезпечення його безпечності та якості.

По-четверте, *однією із особливостей виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування є специфіка продукції, яка виробляється з такої сировини, тобто самого дитячого харчування.* Згідно із Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» дитяче харчування – це харчовий

продукт, призначений для задоволення потреб дітей грудного (від народження до одного року) та раннього (віком від одного до трьох років) віку у поживних речовинах і енергії, у тому числі вода для дитячого харчування. В залежності від віку дитини дитяче харчування поділяється на: дитячі суміші початкові, дитячі суміші для подальшого годування, дитяче харчування на основі зернових та продукти прикорму. Так, початкова дитяча суміш – це дитяче харчування, яке призначене для годування дітей грудного віку протягом перших місяців життя, тому що воно повністю забезпечує потреби дітей у поживних речовинах та мінералах, а також енергії до введення продуктів прикорму. Дитяча суміш для подальшого годування – це дитяче харчування, яке призначено для годування дітей грудного віку та є основною рідкою складовою раціону в момент введення продуктів прикорму у процесі поступового урізноманітнення раціону. Продуктами прикорму чинне законодавство визнає таке дитяче харчування, яке призначене для задоволення потреб у харчуванні здорових дітей грудного віку в період їх відлучення від грудного годування, а також здорових дітей раннього віку, як доповнення до раціону та/або для поступової адаптації до повсякденних продуктів харчування.

Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» передбачено, що параметри безпечності та окремі показники якості, які встановлюються для продуктів прикорму, не застосовуються до дитячого харчування на основі зернових, коли інше не визначено законодавством про якість та безпечність продуктів харчування. Дитяче харчування на основі зернових включає: а) каші та інші зернові харчові продукти, інгредієнт/інгредієнти яких містять високий вміст білка, які розчиняються або відновлюються питною водою або іншою рідиною придатною для цієї мети, яка не містить білок; б) каші та інші зернові харчові продукти, що розчиняються або відновлюються молоком чи рідиною іншою придатною для цієї мети, яка має поживні речовини; в) сухарі, хлібці, печиво, а також інші подібні зернові продукти харчування, які призначені для

безпосереднього споживання або для споживання після подрібнення з додаванням води питної, молока або інших придатних рідин; г) макаронні вироби, які споживаються після приготування у воді киплячій питній чи інших придатних рідинах.

По-п’яте, *особливістю виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування є відсутність єдиних законодавчих вимог до виробника відповідної сировини.* Виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування має комплексний характер та складається з виробництва сільськогосподарської продукції як рослинного, так і тваринного походження. Зважаючи на це, на суб’єктів сільськогосподарського підприємництва поширюються вимоги аграрного законодавства щодо набуття спеціального правового статусу або виконання спеціальних умов для ведення тваринництва або рослинництва.

Домінуючою сировиною тваринного походження для дитячого харчування в межах нашого дослідження є коров’яче молоко. Закон України «Про молоко та молочні продукти» від 24 червня 2004 року визначає виробника молока та молочної сировини як незалежно від форми власності юридичну особу, а також фізичну особу – суб’єкта підприємницької діяльності, особисте селянське господарство, фізичну особу, яка утримує овець, корів, кіз, кобил, буйволиць, та виготовляє молоко та молочну сировину. Такі суб’єкти виробництва молока, як сировини тваринного походження для дитячого харчування, повинні дотримуватися «Вимог до безпечності та якості молока і молочних продуктів», які затверджені наказом Міністерства аграрної політики і продовольства України від 12 березня 2019 року № 118 [26].

Водночас жодних спеціальних приписів щодо виробництва молока як сировини тваринного походження для дитячого харчування, відповідний Закон не містить. Молоко корови природно розраховане на теля, а не на людську дитину. Основною відмінністю молока корови від грудного є різної кількості вміст основних білків: казеїну та сироваткових білків. У молоці

корови казеїну втричі більше, ніж у людському грудному молоці, що, в свою чергу, може спровокувати небезпечні алергічні реакції дитини чи інші наслідки. Окрім цього, Закон України «Про дитяче харчування», який був фактично єдиним спеціальним нормативно-правовим актом, спрямованим на правове регулювання виробництва сировини рослинного та тваринного для дитячого харчування, а також дитячого харчування взагалі, не містив особливостей правового регулювання виробництва молока, що є основною сировиною тваринного походження для дитячого харчування. Певні позитивні зміни відбулися із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу», яким Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» було доповнено спеціальною статтею 32-1 «Спеціальні вимоги до дитячого харчування». Серед таких вимог закріплені також спеціальні вимоги до молочної сировини, що, безумовно, має позитивне значення в аспекті гарантування права дитини на якісні та безпечні продукти харчування. Так, згідно приписів ст. 32-1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» у харчових продуктах для дитячого харчування забороняється використання молока сирого від корів, що не відповідає таким вимогам: а) кількість мікроорганізмів за температури 30^{0}°С становить не більше 100 000 колонієутворюючих одиниць на 1 мілілітр (далі – КУО/мл); б) кількість соматичних клітин становить не більше 400000 клітин на 1 мілілітр; в) кількість мікроорганізмів за температури 30^{0} С становить не більше 1 500 000 КУО/мл.

По-шосте, *особливістю виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування є те, що основним обов'язком виробників такої сировини є дотримання спеціальних вимог законодавства у сфері виробництва безпечної та якісної харчової продукції*. Варто відзначити, що на сьогоднішній день немає єдиного, комплексного нормативно-правового

акту, який би регулював суспільні відносини у сфері забезпечення якості та безпечності харчової продукції в Україні. Проте, наявна велика кількість базових законів, що спрямовані на регулювання окремих аспектів безпечності та якості сільськогосподарської продукції. Центральне місце серед них займає Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» в редакції від 04 квітня 2018 року, який врегульовує суспільні відносини між органами виконавчої влади, операторами ринку харчових продуктів та споживачами харчових продуктів, а також визначає порядок забезпечення безпечності та якості продуктів харчування, які виробляються, перебувають у обігу, ввозяться (пересилаються) на митну територію Украйни та/або вивозяться (пересилаються) з неї. Він містить як загальні норми про безпечність, так і окремі показники якості харчової продукції.

Основні вимоги щодо забезпечення якості та безпечності сировини для дитячого харчування містяться також в Законах України «Про захист рослин» від 14 жовтня 1998 року, «Про ветеринарну медицину» в редакції від 04 жовтня 2018 року, «Про молоко та молочні продукти», «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 року, «Про пестициди та агрохімікати» від 02 березня 1995 року та інших законах і підзаконних нормативно-правових актах. В більшості випадків зазначені закони містять відсильні норми щодо вимог щодо виробництва сировини тваринного та рослинного походження для дитячого харчування. Для прикладу, у статті четвертій Закону України «Про молоко та молочні продукти» передбачено, що молоко, молочна сировина та молочні продукти, які виготовляються в Україні та ввозяться на митну територію України, мають відповідати показникам якості та безпечності для продуктів харчування, встановлених законодавством України.

Спеціальні вимоги у виробництві сільськогосподарської сировини для дитячого харчування були визначені у статті восьмій Закону України «Про

дитяче харчування», зокрема: 1) сировина для дитячого харчування вироблялася переважно у спеціальних сировинних зонах; 2) сировина, що використовувалася для виробництва дитячого харчування, не могла бути вироблена з ГМО та/або містити генетично модифіковані організми; 3) сировина, яка призначена для виробництва продуктів дитячого харчування, мала відповідати обов'язковим параметрам безпечності та якості, затвердженим центральним органом виконавчої влади, який забезпечував формування державної політики у сфері охорони здоров'я; 4) заборонялося використання сировини тваринного та рослинного походження, яка містила гормональні препарати, залишки важких пестицидів, антибіотики, радіонуклідів.

У 2021 році Закон України «Про дитяче харчування» було визнано таким, що втратив чинність. Натомість переважна більшість його норм була «перенесена» до Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», який містить спеціальну статтю 32-1 «Спеціальні вимоги до дитячого харчування». Аналіз змісту зазначеної статті дає підстави виокремити наступні спеціальні вимоги до дитячого харчування: 1) забороняється використання у харчових продуктах для дитячого харчування низки інгредієнтів (ароматизаторів, барвників (крім барвників, отриманих з харчових продуктів), консервантів, стабілізаторів, підсолоджувачів, підсилювачів смаку та/або аромату, пальмового стеарину, продуктів гідрогенізації олій (маргарину, спреду), бавовняної олії та/або кунжутної олії, строго молока від корів, яке не відповідає законодавчим вимогам, сумішей спецій та прянощів, до складу яких входять не дозволені до використання у виробництві дитячого харчування харчові добавки; 2) забороняється використання у харчових продуктах для дитячого харчування компонентів, вироблених з харчових продуктів, які були одержані з ГМО та/або містили генетично модифіковані організми; 3) при виробництві продуктів дитячого харчування з рибними та/або м'ясними інгредієнтами забороняється використання м'яса механічного обвалювання,

субпродуктів (крім серця, печінки, язика), гідратованого білка сої та його похідних, шкіри свинячої, а також м’яса птиці та тварин, підданого неодноразовому заморожуванню, а також ставкової та придонної риби, гідратованого білка сої та його похідних, а також м’яса риби, підданого неодноразовому заморожуванню; 4) при виробництві початкових дитячих сумішей та дитячих сумішей для подальшого годування забороняється використання глютену. Таким чином, в Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» відсутні приписи щодо виробництва сировини для дитячого харчування переважно у спеціальних сировинних зонах. Проблеми правового забезпечення якості та безпечності сировини для дитячого харчування більш детально будуть розглянуті в наступних підрозділах роботи.

Крім цього, необхідно зазначити про вимоги, які законодавство встановлює для органічних продуктів харчування, тому що вони мають бути виготовлені з органічної сільськогосподарської сировини. Світові бренди продуктів дитячого харчування все більше виробляють органічне дитяче харчування. Серед найбільш відомих із них: «Hipp» (Німеччина), «Gerber Organics» (США) та інші. Визначальними перевагами органічної продукції перед неорганічною є саме спеціальні вимоги до процесів виробництва сільськогосподарської сировини. Для прикладу, приписи статті чотирнадцятої Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10 липня 2018 року встановлюють категоричні заборони на застосування у процесах органічного виробництва: будь-яких ГМО; синтетичних речовин, у тому числі пестицидів та агрохімікатів, антибіотиків та гормональних препаратів, стимуляторів росту та підкорму тварин; гідропонних методів; іонізуючого випромінювання; штучно виведених поліплоїдних тварин та рослин; технологічних методів виробництва та речовин, результати застосування яких можуть ввести споживача в оману про природи продукту.

Ми переконані, що у процесі виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в жодному разі не повинні застосовуватися зазначені вище методи, речовини та способи. Потрапляння в дитячий організм залишків таких шкідливих речовин може спровокувати негативні наслідки для здоров'я і навіть життя незрілого організму.

По-сьоме, серед *особливістей виробництва сировини тваринного та рослинного походження для дитячого харчування в Україні є те, що воно складається із сукупності ознак як рослинництва, так і тваринництва.* В теорії аграрного права виділяють наступні ознаки рослинництва: є галуззю сільськогосподарського виробництва; є діяльністю, яка пов'язується із використанням землі сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва; є діяльністю із вирощування культивованих сільськогосподарських рослин; є діяльністю, яка пов'язується із засвоюванням посівного матеріалу, засобів виробництва та спеціальної праці; метою такої діяльності є отримання продуктів харчування для людини, сировини для переробної промисловості, а також продукції для кормів сільськогосподарських тварин [2, с. 412]. Основної рослинною сировиною у виробництві дитячого харчування є: злакові культури, фрукти, пшениця, овес, ячмінь, просо, рис, жито, тощо.

В науці аграрного права під тваринництвом розуміють галузь сільського господарства, яка пов'язується із діяльністю по утриманню і розведенню сільськогосподарських тварин з метою отримання продуктів харчування і сировини для промисловості [1, с. 608]. Домінуючою сировиною тваринного походження у виробництва дитячого харчування в Україні є молоко корови та м'ясо індички і курки.

По-восьме, *особливістю виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування є встановлення специфічної юридичної відповідальності за порушення приписів чинного законодавства у сфері якості та безпечності дитячого харчування.* У 2021 році Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення

законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу» були внесені доповнення до ст. 65 Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», спрямовані на встановлення спеціальної господарсько-правової відповідальності за порушення приписів чинного законодавства у сфері якості та безпечності дитячого харчування. Зокрема, зазначена стаття доповнена двома складами правопорушень, за які суб'єкти агробізнесу несуть відповідальність у вигляді штрафу, а саме: а) «пропонування до реалізації або реалізація дитячого харчування з порушенням вимог до визначеного законодавством про харчові продукти вмісту та/або кількості інгредієнтів та/або речовин» та б) «пропонування до реалізації або реалізація дитячого харчування, що містить заборонені законодавством про харчові продукти речовини та/або інгредієнти». Такі новели варто оцінити позитивно, оскільки вони спрямовані на забезпечення ефективності законодавства, спрямованого на гарантування якості та безпечності як сировини для дитячого харчування, так і самого дитячого харчування.

Відтак, виробництво сировини тваринного та рослинного походження для дитячого харчування в Україні являє собою різновид виробничо-господарської діяльності, яка потребує спеціального правового регулювання, адже виробництво в достатній кількості безпечної та якісної сільськогосподарської сировини для дитячого харчування є однією з головних гарантій права дитини на достатнє та якісне харчування. Чинний Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» не спроможний в повній мірі гарантувати виробництво безпечної та якісної сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні, що зумовлює необхідність істотного оновлення законодавства у цій сфері.

Підводячи підсумок проведеному дослідженню специфіки виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування як об’єкта аграрних правовідносин можна зробити наступні висновки:

1) виробництву сільськогосподарської сировини для дитячого харчування як об’єкту аграрних правовідносин притаманні загальні ознаки виробничо-господарської діяльності та особливі ознаки саме вказаного різновиду агробізнесу. До особливих ознак виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування пропонуємо віднести наступні: а) є однією з гарантій продовольчої безпеки; б) властивий специфічний споживач такої продукції; в) покликане забезпечити та гарантувати право дитини на достатнє харчування; г) яскраво виражена специфіка кінцевого продукту споживання; ґ) відсутність уніфікованих законодавчих вимог до виробника такої сировини; д) основним обов’язком виробників такої сировини є дотримання спеціальних вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської продукції; е) поєднує в собі ознаки рослинництва та тваринництва; є) притаманна специфічна юридична відповідальності за порушення приписів чинного законодавства у сфері якості та безпечності дитячого харчування;

2) узагальнення вказаних вище особливих ознак дозволяє визначити виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування як врегульовані аграрним правом, а також субсидіарно врегульовані конституційним, господарським, цивільним, земельним та екологічним правом суспільні відносини у сфері рослинництва та/або тваринництва, які виникають, змінюються та припиняються між сільськогосподарськими товаровиробниками з метою вирощування сировини рослинного та/або тваринного походження для виробництва дитячого харчування (дитячих сумішей початкових, для подальшого годування, дитячого харчування на основі зернових та продуктів прикорму), що спрямовано на забезпечення продовольчої безпеки держави та гарантування права дитини на достатнє і якісне харчування [293, с. 290–295];

3) чинний Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» та видані в його розвиток підзаконні нормативно-правові документи вимагають оновлення, оскільки мають ряд істотних юридичних дефектів, водночас особливості виробництва сировини для дитячого харчування зумовлюють потребу у спеціальному правовому регулюванні зазначеного напрямку товарного сільськогосподарського виробництва. З метою забезпечення ефективності правового регулювання виробництва сировини для дитячого харчування необхідно в спеціальному проекті Закону України «Про харчування для спеціальних цілей» врахувати наведену специфіку виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування та у статті 1 «Визначення основних понять» Розділу І «Загальні положення» нормативно закріпити визначення поняття «виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування», яке сформульовано вище (Додаток Б).

2.2 Суб'єкти правовідносин щодо виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування

Виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування є стратегічно важливим напрямом виробничо-господарської в аграрному секторі економіки України. Виробництво якісної та безпечної сільськогосподарської сировини рослинного та тваринного походження, яка використовується для виробництва дитячого харчування, дозволить гарантувати конституційне право дитини на харчування в достатньому обсязі, а також підтримувати стан продовольчої безпеки держави на належному рівні. На сьогоднішній день існує велике різноманіття продукції дитячого харчування, яке, в свою чергу, виготовляється на основі сільськогосподарської сировини.

В Україні до переліку відомих виробників дитячого харчування відносять ТОВ «Хорольський завод дитячих продуктів харчування» (виробляє сухі молочні суміші Малиш, Малютка, Малишка, Малютка premium, негазовану питну воду Малиш, іншу молочну продукцію), ТОВ ПІІ «Нутриція Україна» (Nutricia) (випускає дитячі суміші, каші та інші продукти дитячого харчування з урахуванням вікових потреб малюків), ТОВ «ХІПП Україна» (Hipp) (випускає органічну продукцію дитячого харчування, зокрема молочні суміші, овочеві пюре, м'ясо-овочеві, рибо-овочеві та м'ясні пюре, фруктові пюре, органічні пластівці, воду, чаї, соки, органічні снеки), ТОВ «ЕКОНІЯ» (виробляє серію їжі та напоїв для немовлят «Малятко»), ТОВ «ХІПП-Ужгород» (Bebivita) (виробляє дитячі молочні суміші, харчові продукти для дітей молодшого віку, харчові продукти, що не місять солі, глютену), АТ «Одеський консервний завод дитячого харчування» (Чудо Чадо) (є одним із найбільших виробників на українському ринку з продажу фруктово-овочевих соків та пюре для дитячого харчування, а також соків та нектарів), ТОВ «Асоціація дитячого харчування» (більше 20 років компанія виробляє продукти дитячого харчування під ТМ Карапуз, зокрема: сухі розчинні каші, пюре (фруктові та овочеві), соки (фруктові та овочеві). Вказані виробники потребуюсь сільськогосподарської сировини, яка б відповідала вимогам щодо якості та безпечності у процесі виробництва [240] продуктів дитячого харчування.

В юридичній літературі питанням правого становища сільськогосподарських товаровиробників присвятили свої праці О. Д. Бурґер (Костур), Т. О. Коваленко, С. І. Марченко, В. А. Січевлюк, В. Ю. Уркевич, М. М. Чабаненко, Т. М. Чурилова, М. В. Шульга та інші вчені. Питання якості та безпечності сільськогосподарської продукції та продовольчої безпеки досліджували такі науковці як: С. І. Бугера, А. В. Калініченко, Г. С. Корнієнко, К. М. Кравцова, Т. М. Курман, А. М. Статівка, В. С. Шелестов, В. З. Янчук та інші. Водночас, на теперішній час в Україні не

проводились спеціальні дослідження правового становища виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування.

Для з'ясування особливостей правового становища виробника сільськогосподарської сировини для дитячого харчування як суб'єкта аграрного виробництва потрібно провести аналіз таких базових понять як «суб'єкт права», «суб'єкт аграрного права», «суб'єкт агарних правовідносин». В правовій науці суб'єкт права розглядають як поняття абстрактне, що означає особу, яка наділена мінімальними обсягами прав та обов'язків. Суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єкта права розвиваються та конкретизуються у казуальних суспільних відносинах. У теорії аграрно-правової науки під суб'єктом права розуміють особу, яка визначається законодавством, що наділяється сукупністю прав і обов'язків, достатніх для забезпечення участі у правовідносинах, врегульованих нормами аграрного права [1, с. 79]. Серед суб'єктів аграрного права М. М. Чабаненко виділяє три групи. Перша група складається із заснованих на приватній, державній і комунальній формах власності юридичних осіб або інші структур, що не мають статусу юридичної особи й головним предметом діяльності яких є виробництво товарної маси продуктів харчування, продовольства і сировини. Другу групу складають – підприємницькі структури, діяльність яких спрямована на забезпечення виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників та заснована на різних формах власності та організаційно – правових формах. До третьої групи відносяться підприємницькі структури, правосуб'єктність і статутна діяльність яких спрямовані на надання різноманітних фінансово-кредитних, посередницьких, страхових комерційних, та інших послуг для забезпечення підприємницької діяльності аграрних товаровиробників [284, с. 216].

Деякі науковці вводять поняття суб'єктів сільськогосподарського виробництва. Під суб'єктами сільськогосподарського виробництва розуміють насамперед виробників аграрної продукції, тобто сільськогосподарських

товаровиробників незалежно від форм власності та організаційно-правових форм господарювання, та осіб, що ведуть особисте селянське господарство [2, с. 412]. На нашу думку, з аналізу представлених точок зору очевидною є проблема різного розуміння одних і тих же правових явищ та підміни понять. За своєю правовою природою такі поняття, як «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин» не є тотожними між собою. Суб'єкт права не завжди може бути суб'єктом відповідних правовідносин. Тільки із набуттям правосуб'єктності і її реалізацією у конкретних суспільних відносинах, врегульованих правом, він може набувати статус суб'єкта правовідносин.

Слід зазначити, що не є тотожними поняття «сільськогосподарський товаровиробник» та «сільськогосподарське підприємство». Для підтвердження такого підходу потрібно звернутися до законодавчих визначень зазначених понять. Дефініція поняття «сільськогосподарський товаровиробник» знаходиться в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09 лютого 2012 року № 4391-VI [220]. Сільськогосподарським товаровиробником в розумінні закону є юридична особа, яка незалежно від організаційно-правової форми, займається виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням, вирощуванням та виловом водних біоресурсів у внутрішніх водоймах та її переробкою та власних або орендованих потужностях, у тому числі із власновиробленої сировини на давальницьких умовах, та здійснює операції з її постачання. Майже тотожне визначення містить пп. 14.1.235 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України, проте на відміну від згаданого вище Закону, до числа сільськогосподарських виробників відносить і фізичних осіб-підприємців. Дещо по-іншому сформульовано визначення сільськогосподарського товаровиробника у Законі України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років» від 18 січня 2001 року № 2238-II [231]. Так, ст. 1 відносить до сільськогосподарських товаровиробників

фізичних та юридичних осіб, які займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, переробкою власновирoбленої продукції та її реалізацією. Згаданий Закон містить дефініцію поняття «сільськогосподарське підприємство», що визначається законом як юридична особа, основним видом діяльності якої є вирощування та переробка сільськогосподарської продукції, а виручка від реалізації якої складає не менше 50 відсотків загальної суми виручки.

Проблемам товарного сільськогосподарського присвятила комплексне монографічне дослідження С. І. Марченко, яка обґрунтувала дефініцію поняття «товарне сільськогосподарське виробництво» як врегульований нормами аграрного права та інших галузей права вид господарської діяльності аграрних товаровиробників, яка пов’язується з обов’язковим використанням земель сільськогосподарського призначення та іншого призначення, природних ресурсів, живих організмів з метою виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому аграрних ринках [136, с. 8]. Таку точку зору можна використати у законотворчій діяльності задля подолання юридичних дефектів.

Таким чином констатуємо, що в законодавстві також відсутній єдиний підхід до визначення поняття «сільськогосподарський товаровиробник», що в свою чергу може породжувати негативні наслідки безпосередньо у правозастосуванні. На нашу думку, необхідно виходити із конкретних правовідносин, в яких перебувають зазначені суб’єкти, і застосовувати той закон, сфера дії якого розповсюджується на відповідні суспільні відносини.

Виробники аграрної сировини для дитячого харчування наділені загальною та спеціальною правосуб’єктністю. Загальна правосуб’єктність виробників зазначеної сировини регулюється такими базовими нормативно-правовими актами як: Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV [38], Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV [279], Закони України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року № 1576-XII [188], «Про акціонерні товариства» від 27 липня

2022 року № 2465-IX [166], «Про товариства з обмеженою відповідальністю» від 06 лютого 2018 року № 2275-VIII [234], «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року № 973-IV [235], «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року № 1087-IV [215], «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17 липня 1997 року № 469/49-ВР [230], «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року № 755-IV [192] тощо.

Враховуючи різноманіття сільськогосподарської сировини, яка використовується для виготовлення дитячого харчування, вимоги до суб'єктів виробництва такої сировини встановлюються різними диференційованими нормативно-правовими актами аграрного законодавства. Виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування може здійснюватися у наступних організаційно-правових формах суб'єктів аграрного підприємництва: фермерське господарство, аграрне господарське товариство, сільськогосподарський виробничий кооператив, державне сільськогосподарське підприємство. Водночас, особисте селянське господарство (далі – ОСГ) не є виробником сільськогосподарської продукції, проте на рівні законодавства зафіксовано, що ОСГ може реалізовувати надлишки сільськогосподарської продукції. Таким чином, ОСГ у визначених обставинах може стати учасником правовідносин у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні.

Відповідно до наукової позиції О. Д. Бурґер, організаційною формою ведення товарного сільськогосподарського виробництва є передбачений законодавством порядок організації та здійснення діяльності з виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції з використанням земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва [21, с. 56]. Враховуючи предмет нашого дослідження, вважаємо за необхідне погодитися з наведеною точкою зору в частині здійснення сільськогосподарськими товаровиробниками діяльності в сфері рослинництва. В свою чергу ті аграрні товаровиробники, які провадять свою

діяльність в сфері тваринництва, не завжди використовують землі сільськогосподарського призначення.

Фермерське господарство є ефективною організаційно-правовою формою здійснення сільськогосподарської діяльності у сфері виробництва сировини для дитячого харчування. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, що забажали виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або у користування, зокрема, і в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного аграрного виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону. Проаналізувавши Закон України «Про фермерське господарство» можна зробити висновок, що основними ознаками такої форми підприємницької діяльності є: 1) право на створення фермерського господарства має дієздатній громадянин, що досягнув 18-річного віку та забажав створити фермерське господарство; 2) діяльність фермерського господарства спрямована на виробництво, переробку та реалізацію товарної аграрної продукції з комерційною метою; 3) для ведення фермерського господарства потрібна наявність у власності та/або у користуванні засновника фермерського господарства земельної ділянки для ведення фермерського господарства, товарного аграрного виробництва, особистого селянського господарства; 4) фермерське господарство може бути засноване у формі юридичної особи або без створення такої; 5) відносини членства у фермерському господарстві базуються на родинних і сімейних зв’язках із можливістю використання найманої праці.

З врахуванням зазначеного вище, спірною є позиція І. В. Спасибо-Фатєєвої про те, що фермерське господарство є господарським товариством без специфічних рис, які б давали змогу стверджувати про наявність особливої організаційно-правової форми [253, с. 57].

Водночас варто підтримати погляди М. М. Осипової та Н. В. Доброової про те, що фермерське господарство в Україні найбільш динамічно розвивається протягом останніх років та є локомотивом розвитку економіки в сучасним умовах; здійснює вагомий вклад у валовому продукті та експорті країни, що, в свою чергу, обумовлено дією різних факторів впливу, серед яких – формування нової аграрної політики. З іншого боку, на сучасному агарному ринку України функціонує велика кількість різних форм господарювання, темпи розвитку яких не є однаковими на різних етапах функціонування відповідного ринку [151, с. 100].

У науковій літературі зустрічається думка про те, що ознакою фермерського господарства є його ведення членами такого господарства на засадах професійної діяльності [54, с. 71–72]. Підставою для такого висновку є передбачена у ст. 118 Земельного кодексу України процедура безоплатної приватизації земельної ділянки громадянами. Так, громадяни, зацікавлені в отриманні земельної ділянки для ведення фермерського господарства, яка знаходяться у комунальній чи державній власності, мають подати клопотання та графічні матеріали, а також документи, що підтверджують наявність досвіду роботи у сфері сільського господарства або наявність освіти, здобутої в аграрному навчальному закладі. Проте зазначений порядок стосується лише окремого випадку приватизації земельної ділянки для ведення фермерського господарства, що, на нашу думку, не є достатньою підставою для висновку про «професійність» як про кваліфікуючу ознаку такої організаційно-правової форми підприємницької діяльності у сфері агробізнесу. Водночас вважаємо за необхідне законодавчо передбачити вимогу для осіб, які виявили бажання створити фермерське господарство, подавати документи, що підтверджують професійні навички у сфері сільського господарства, на етапі створення фермерського господарства. На нашу думку, запропоновані зміни до законодавства забезпечать ефективне використання земельних ресурсів, а також гарантування дієвої охорони земель сільськогосподарського призначення, які відповідно до ст. 14

Конституції України визнані основним національним багатством, які перебувають під особливою охороною держави.

Згідно ст. 80 Господарського кодексу України до господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства та командитні товариства. Необхідно додати, що серед аграрних товаровиробників, що створені та діють у формі господарського товариства, переважають акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю. Акціонерним товариство є таке господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій, окрім випадків, визначених законом. Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки своїм майном. При цьому учасники товариства несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів за умови повної сплати своїх вкладів.

В науці аграрного права під час характеристики аграрних підприємств виокремлюються, зокрема такі їх основні ознаки: 1) залежність їх діяльності від природно-кліматичних умов і сезонності сільськогосподарського виробництва; 2) основний засіб виробництва – земля та інші природні ресурси; 3) предмет діяльності – виробництво сільськогосподарської продукції; 4) завдання – забезпечення продовольчої безпеки держави, задоволення матеріальних, духовних та інших потреб учасників (членів) аграрних підприємств; 5) участь сільськогосподарських підприємств у створенні, оновленні, підтримці, розвитку, функціонуванні соціальної сфери сільських територій [286, с. 389–395; 287, с. 137–145].

Однак, проведений аналіз аграрного законодавства дає підстави для висновку, що агарні господарські товариства, які виробляють сільськогосподарську сировину для дитячого харчування, мають таку ж загальну правосуб'єктність, як і інші господарські товариства у інших сферах економіки. Єдиною відмінністю господарських товариств у сфері агробізнесу є спрямованість їх господарської діяльності, тобто її здійснення у сфері товарного аграрного виробництва.

Слід зазначити, що на відміну від аграрних господарських товариств, така організаційно-правова форма господарювання як сільськогосподарський виробничий кооператив має власну аграрну специфіку як особливий різновид кооперативів. Відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17 липня 1997 року, який наразі втратив чинність, сільськогосподарським виробничим кооперативом був сільськогосподарський кооператив, який утворювався шляхом об'єднання фізичних осіб, які є виробниками аграрної продукції, для провадження спільної виробничої та іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку. Основними кваліфікуючими ознаками сільськогосподарського виробничого кооперативу відповідно до зазначеного законодавства були наступні: 1) він створювався шляхом об'єднання фізичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції; 2) управління справами кооперативу здійснювалося на основі відносин членства (один член – один голос); 3) членами сільськогосподарського виробничого кооперативу могли бути лише фізичні особи, які внесли вступний внесок і пай, визначених статутом; 4) необхідною була особиста трудова участь членів кооперативу в його діяльності; 5) необхідною була наявність інституту кооперативних виплат; 6) необхідною була обов'язкова наявність пайового та неподільного фондів тощо.

За Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17 липня 1997 року сільськогосподарські кооперативи поділялись на два

основні види: виробничі сільськогосподарські кооперативи та обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи. Доречно зазначити, що сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи не могли бути організаційно-правовою формою ведення аграрного виробництва, адже предметом їх діяльності є надання послуг їх членам, що спрямовані на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їх економічних інтересів. Серед основних ознак відповідного виду сільськогосподарського кооперативу Т. М. Чурилова виділяє специфічну мету діяльності, що полягає в задоволенні економічних, соціальних та інших потреб власних членів. Діяльність кооперативу в частині надання послуг своїм членам не є підприємницькою [289, с. 47]. Відтак, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи діють без мети отримання прибутку, що не є ознакою товарного сільськогосподарського виробництва, зокрема, виробництва сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування.

Водночас, на думку Х. А. Григор'євої сільськогосподарський переробний обслуговуючий кооператив тяжіє за своєю правовою природою до сільськогосподарського виробничого кооперативу [45, с. 68]. Попри його виробничу характеристику, сільськогосподарський переробний кооператив за законодавством України не може бути суб'єктом підприємницької діяльності.

На сьогоднішній день, основним законодавчим актом, який регулює відносини у сфері сільськогосподарської кооперації, є Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 року. Відповідний Закон має на меті визначити правові, організаційні, економічні та соціальні засади діяльності сільськогосподарської кооперації, а також особливості утворення і функціонування сільськогосподарських кооперативів та їх об'єднань. Слід зазначити, що розвиток суспільних відносин у сфері сільськогосподарської кооперації досяг рівня, який національне

законодавство не було здатне ефективно регулювати, а отже прийняття нового закону щодо регулювання сільськогосподарської кооперації стало неминучою подією. За новим законодавством сільськогосподарський кооператив – юридична особа, яка утворюється фізичними та/або юридичними особами, які є сільськогосподарськими товаровиробниками, та на основі членства об'єдналися на засадах добровільності та самоврядування для здійснення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб.

Крім цього новий Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» більше не поділяє сільськогосподарські кооперативи на виробничі та обслуговуючі. В законодавстві зазначається, що сільськогосподарський кооператив може здійснювати один або декілька видів діяльності. Основними видами діяльності кооперативу, наприклад, можуть бути: виробництво, переробка, заготівля, збут, продаж сільськогосподарської продукції, постачання засобів виробництва та інші види сервісного обслуговування членів кооперативу, послуги ветеринарного обслуговування тварин і племінної роботи тощо. Сільськогосподарські кооперативи відтепер традиційно за видами діяльності поділяються на два види: з метою отримання прибутку та без мети отримання прибутку. Важливою новелою законодавства також є необов'язковість особистої трудової участі членів кооперативу, адже законом у сфері сільськогосподарської кооперації чітко зазначено, що статутом кооперативу, який здійснює діяльність з метою отримання прибутку, може бути передбачена обов'язкова трудова участь у діяльності сільськогосподарського кооперативу його членів – фізичних осіб. Враховуючи, що відтепер сільськогосподарський кооператив має статут, то пайовий та неподільний фонд змінився на статутний капітал.

Необхідно звернути увагу на інститут асоційованого членства в сільськогосподарському виробничому кооперативі, адже саме його існування не узгоджується із правовою природою такого кооперативного об'єднання.

Асоційований член кооперативу – це будь-яка фізична чи юридична особа, яка не є членом такого сільськогосподарського кооперативу та внесла вклад у порядку та розмірах, визначений статутом кооперативу. В науковій літературі існує багато позицій щодо доцільності збереження у законодавстві відповідного інституту. Ми поділяємо думку В. О. Коверзнева про те, що існування інституту асоційованого членства у виробничому кооперативі обумовлено необхідністю забезпечення вирішення соціально-економічних проблем осіб, які з поважних причин втратили можливість перебувати з кооперативом у трудових відносинах [88, с. 204]. З іншого боку, зважаючи на те, що членами у сільськогосподарському виробничому кооперативі можуть бути лише фізичні особи, найбільш вдалим варіантом вирішення зазначеної проблеми може бути позбавлення юридичних осіб можливості набувати асоційоване членство у сільськогосподарському виробничому кооперативі.

Спеціальна правосуб'єктність виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні може бути розглянута через призму виконання ними їх основного обов'язку – забезпечення виробництва безпечної та високоякісної сільськогосподарської продукції. Основними нормативно-правовими документами в сфері виробництва безпечної та якісної сільськогосподарської сировини для виготовлення продуктів дитячого харчування є Закони України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» в редакції від 22 липня 2014 року № 1602-VII, «Про карантин рослин» в редакції від 19 січня 2006 року № 3369-IV, «Про ветеринарну медицину» в редакції від 16 листопада 2006 року № 361-V, «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18 травня 2017 року № 2042-VIII, «Про пестициди та агрохімікати» від 02 березня 1995 року № 86/95-ВР, інші нормативно-правові акти.

Водночас необхідно констатувати, що на сьогоднішній день в Україні не прийнято уніфікованого нормативно-правового акта у сфері виробництва

якісної та безпечної сировини рослинного і тваринного походження, що породжує багато практичних проблем у сфері товарного сільськогосподарського виробництва, зокрема в частині забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської сировини для виробництва дитячого харчування.

Як результат проведеного аналізу приписів аграрного законодавства, Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» встановлює загальні вимоги до виробників сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування щодо якості та безпечності відповідної сировини. Наприклад, відповідним Законом передбачені обов'язки операторів ринку щодо: дотримання вимог закону про гігієнічні вимоги до продуктів харчування на всіх стадіях виробництва та обігу; реєстрування потужностей, коли це передбачено законом; забезпечення виконання вимог законодавства про безпечність та якість продуктів харчування тощо. Законом встановлено, що для здійснення діяльності, пов'язаної із виробництвом та/або зберіганням харчових продуктів тваринного походження, необхідно отримати експлуатаційний дозвіл. Проте, такий обов'язок не поширюється на операторів ринку, що здійснюють первинне виробництво продуктів харчування тваринного походження. Незважаючи на це, для гарантування якості та безпечності продуктів харчування, тим суб'єктам господарювання, на яких не поширюється обов'язок отримання експлуатаційного дозволу, необхідним є проходження процедури державної реєстрації потужностей з виробництва та обігу продуктів харчування.

Крім цього, у ст. 32 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» встановлено, що харчові продукти, які знаходяться на території України, повинні відповідати вимогам законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів. Для виконання поставленої мети передбачено низку загальних правових норм, які, зокрема, відображені у статях 36–37 та ст. 40 зазначеного

вище Закону. Такі норми містять правила поведінки суб'єктів агробізнесу щодо обігу харчових продуктів на агропродовольчих ринках, а також встановлюють гігієнічні вимоги до первинної сільськогосподарської сировини.

Законом України «Про карантин рослин» встановлено обов'язок осіб, які здійснюють господарську діяльність, що пов'язана із виробництвом, переробкою, транспортуванням, зберіганням, торгівлею рослинами і рослинними продуктами, здійснювати фітосанітані заходи, виконувати фітосанітарні правила та проводити систематичним моніторинг земельних угідь, які належать їм на правах власності або користування, а крім цього потужностей, на яких провадиться виробництво та/або обіг рослин, продуктів рослинного походження з метою виявлення регульованих шкідливих організмів. В сучасних умовах відповідні фітосанітарні правила та заходи мають важливе значення для забезпечення як продовольчої безпеки держави взагалі, так і безпечності дитячого харчування зокрема.

Необхідно зазначити, що на правосуб'єктність сільськогосподарських товаровиробників мають істотний вплив також приписи Закону України «Про ветеринарну медицину». Зокрема, у вказаному Законом закріплено спеціальне правове становище осіб, які займаються утриманням та обігом тварин, які вирощуються як для власного споживання, так і для промислового використання. Юридичні та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з утримання та обігом тварин, зобов'язані: 1) забезпечувати відсутність хвороб, які підлягають повідомленню у тварин, яких вони вирощують, утримують та/або здійснюють їх обіг; 2) охороняти благополуччя і здоров'я тварин; 3) виконувати вимоги щодо ідентифікації тварин; 4) вести облік кожної продуктивної тварини стосовно придбання та застосування ветеринарних лікарських засобів, лікувальних кормів та ветеринарних імунобіологічних засобів, зберігати ці записи не менше трьох років тощо. Більше того, зазначеним вище Законом передбачена обов'язкова процедура отримання ветеринарних документів з метою охорони території

України від занесення хвороб тварин з території інших держав або карантинних зон та захисту населення від хвороб, спільних для тварин і людей, а також недопущення наявності залишкових кількостей ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у продуктах тваринного походження. Для операторів потужностей, що провадять діяльність із промислового вирощування (розведення) тварин, встановлюється обов'язок реєстрації таких потужностей у відповідних органах державної ветеринарної медицини.

В юридичній літературі наголошується, що застосування принципу екологічної орієнтованості, врахування необхідності при законотворенні в природоохоронній сфері керуватися передусім правами людини на безпечне навколишнє середовище вбачається ключовим для України при здійсненні правотворчої діяльності [9, с. 39–41]. У цьому зв'язку важливе значення мають приписи Закону України «Про пестициди і агрохімікати». Так, основним принципом державної політики у сфері застосування пестицидів та агрохімікатів є пріоритетність збереження здоров'я людини і охорони навколишнього природного середовища по відношенню до економічного ефекту від їх застосування. При застосуванні пестицидів та агрохімікатів провадиться комплекс заходів відповідно до регламентів, які встановлюються для визначеної ґрунтово-кліматичної зони, з урахуванням попереднього агрохімічного обстеження ґрунтів, даних агрохімічного паспорта земельної ділянки (поля) і стану посівів, діагностики мінерального живлення рослин, розвитку шкідників і хвороб.

У статті 18 зазначеного вище Закону міститься припис щодо відповідності сільськогосподарської сировини санітарним вимогам щодо максимальних меж залишків пестицидів та агрохімікатів.

Подібну регулятивну мету переслідують правові приписи Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 року № 1103-V. Проте, як доречно зазначає В. Ю. Уркевич, навіть побіжне ознайомлення з зазначеним нормативно-правовим актом

дозволяє стверджувати, що його приписи мають загальний характер, та не у повній мірі відповідають законодавству Європейського Союзу щодо обігу ГМО, крім того, зазначені нормативні приписи майже не виконуються [268, с. 66–69].

Домінуючу частину раціону дітей віком від народження та до трьох років складають молочні продукти. Виробництво молока, молочної сировини та молочних продуктів регулюється Законом України «Про молоко та молочні продукти» від 24 червня 2004 року № 1870-IV. Виробником молока та молочної сировини згідно згаданого Закону визнається юридична особа незалежно від форми власності, фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, особисте селянське господарство, фізична особа, яка утримує корів, кіз, кобил, овець, буйволиць та виробляє молоко та молочну сировину. Спільним Наказом Міністерства аграрної політики України та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 16 липня 2014 року № 267/491/813 було скасовано обов'язкову атестацію виробників молока та молочної сировини. На нашу думку, скасування обов'язкової атестації виробників молока та молочної сировини має негативні наслідки. Виробники молока та молочної сировини для дитячого харчування зобов'язані проходити атестацію з метою ефективного контролю за показниками якості та безпечності такої продукції. Адже дитина має більш чутливий організм до продуктів харчування, саме тому необхідно максимально знизити ризики його ураження шкідливими бактеріями або недостатньої кількістю важливих мікроорганізмів.

Крім цього, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» від 12 лютого 2015 року № 191-VIII були скасовані вимоги щодо отримання експлуатаційних дозволів для потужностей (об'єктів) з їх виробництва, у тому числі і для виробництва молочних продуктів для дитячого харчування. Таким чином, відслідкуючи тенденції останніх змін чинного аграрного законодавства складається враження, що спрощення

нормативно-правових умов ведення агробізнесу в Україні є більш пріоритетним, ніж законодавче гарантування здоров'я і життя дитини. Слід зазначити, що за умови дієвих механізмів держаної підтримки виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, у тому числі молока та молочної сировини, можна віднайти баланс між інтересами аграрного бізнесу та забезпеченням здоров'я дітей. Не можна залишити поза увагою також те, що єдиною забороною, яка встановлена у Законі України «Про молоко та молочні продукти» для сільськогосподарських товаровиробників, є заборона на продаж молока та молочної сировини без документа, що засвідчує епізоотичне благополуччя тварин у господарствах.

Також важливою складовою раціону дитячого харчування є злакові суміші. Виробництво зерна, як сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, регулюється Законом України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 04 липня 2002 року № 37-IV. Виробництво зерна визначається як діяльність аграрних товаровиробників, що пов'язана з вирощуванням зерна, забезпеченням внутрішніх потреб України у насіннєвому матеріалі, зерна для продовольчих, технічних, фуражних цілей, поліпшенням його якості, створенням експортного потенціалу ринку зерна, а також гарантуванням продовольчої безпеки держави, що полягає у розвитку власного зернового господарства. Суб'єктами виробництва зерна в Україні визнають власників, орендарів та користувачів земельних ділянок, що використовуються для виробництва зерна. Вирощування зерна передбачає безпосереднє використання земель сільськогосподарського призначення та покладає на сільськогосподарських товаровиробників обов'язки дотримання агроекологічних норм у процесі виробничої діяльності, ефективного та раціонального використання посівних площ, запобігання деградації орних земель [245]. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру» від 09 квітня 2014 року № 1193-VII була скасована обов'язкова сертифікація зерна щодо показників його якості. На нашу думку, таке «спрощення»

ведення агробізнесу негативно впливає на гарантування якості та безпечності сільськогосподарської сировини для виробництва продукції дитячого харчування. Адже разом із поширенням у сільському господарстві використання пестицидів та агрохімікатів, на нашу думку, має бути встановлена дозвільна процедура для виробництва зерна як сировини для дитячого харчування з метою гарантування не тільки його якості, але й передусім показників безпечності.

Виходячи з вищевикладеного матеріалу можемо стверджувати про наявність спеціальної агарної правосуб'єктності у виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, яка реалізується у їх діяльності при виконанні обов'язку виробництва якісної та безпечної сировини рослинного і тваринного походження.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу» від 21 жовтня 2021 року був скасований єдиний спеціальний диференційований закон у сфері виробництва дитячого харчування – Закон України «Про дитяче харчування». Так, нові спеціальні вимоги щодо виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування відтепер містяться у загальному Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Проте жодного припису щодо спеціальної правосуб'єктності виробників дитячого харчування в згаданому законі немає. Така тенденція є беззаперечно негативної, на нашу думку. Передусім це пов'язано із особливим об'єктом виробництва – сировиною тваринного та рослинного походження для дитячого харчування. Адже, відсутність спеціальних вимог щодо виробника дитячого харчування може негативним чином вплинути на якість та безпечність кінцевого продукту харчування для дитини.

Відтак, на нашу думку, необхідно проаналізувати приписи законодавства у сфері виробництва дитячого харчування, яке втратило чинність, що дозволить зробити висновки про доцільність скасування відповідних правових норм. Спеціальним диференційованим нормативно-правовим актом у сфері виробництва дитячого харчування, у тому числі виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, був Закон України «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 року № 142-V. Він визначав стратегічні загальнодержавні пріоритети у сфері забезпечення дітей грудного та раннього віку достатнім, безпечним та якісним дитячим харчуванням з метою реалізації конституційних прав дитини на охорону здоров'я і життя, достатній життєвий рівень, а крім цього, організаційні, економічні, соціальні принципи державної політики у цій сфері. Закон України «Про дитяче харчування» не містив легального визначення виробника сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, так само як і уніфікованих вимог до таких осіб. Натомість, у статті першій зазначеного Закону було закріплено дефініцію поняття «виробник дитячого харчування» як юридичної особи, що провадить господарську діяльність з виробництва дитячого харчування з метою введення його в обіг. На нашу думку, таке законодавче визначення було дещо звуженим, оскільки з його буквального тлумачення можна зробити гіпотезу, що фізична особа-підприємець законодавчо не визнається виробником дитячого харчування.

Слід зазначити, що в аграрному законодавстві відсутні особливі вимоги до суб’єктів, які мають право виготовляти сільськогосподарську сировину для дитячого харчування. Водночас у ч. 1 ст. 8 Закону України «Про дитяче харчування» встановлювалось, що у виробництві дитячого харчування застосовується сировина, яка виробляється переважно у спеціальних сировинних зонах. Незважаючи на те, що відповідна норма не мала імперативного характеру, така вимога породжувала юридичні наслідки як для виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, так і для виробників дитячого харчування. Поняття «переважно» є

прислівником та означає «головним чином», «здебільшого», «в основному» [252]. Таким чином, сировина, яка виготовлялася в спеціальних сировинних зонах, мала кількісну перевагу перед іншою сировиною, що використовується у виробництві дитячого харчування. Це означає, що показник сировини у спеціальній сировинній зоні мав становити, як мінімум, 51 відсоток від всієї сировини, що використовується для виробництва дитячого харчування в Україні.

Станом на 19 липня 2019 року в Реєстр спеціальних сировинних зон [239] включав дев'ять суб'єктів господарювання, які виготовляли сільськогосподарську сировину для дитячого харчування. При цьому такі суб'єкти в основному виробляли молоко та молочну сировину, що було зумовлено законодавчо передбаченою державною підтримкою тих сільськогосподарських підприємств, які виготовляли у спеціальних сировинних зонах екологічно чисте молоко та молочну сировину для дитячого харчування.

Закон України «Про дитяче харчування» містив легальну дефініцію поняття «спеціальні сировинні зони». Спеціальні сировинні зони – це регіони або окремі господарства, що відповідають умовам виробництва продукції рослинництва і тваринництва, придатної для виготовлення дитячого та дієтичного харчування. Водночас, Порядок надання статусу спеціальної сировинної зони, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2007 року № 1195 [165], визначав поняття «статус спеціальної сировинної зони» як документально підтверджену відповідність виробника умовам виробництва сировини, що використовується для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування. Аналіз двох наведених дефініцій дозволяє дійти висновку про наявність юридичних дефектів у їх формулюванні. Відповідність умовам виробництва продукції рослинництва і тваринництва для виготовлення дитячого харчування суб'єктів автоматично не надавало статус спеціальної сировинної зони. Для отримання такого

статусу необхідно було пройти спеціально дозвільну процедуру та отримати відповідні документи, передбачених вищезазначеним Порядком.

Аграрним законодавством передбачалася низка додаткових вимог до спеціальних сировинних зон з метою посилення контролю за виробництвом якісної, безпечної, екологічно чистої аграрної сировини для дитячого харчування. Таким чином, Законом України «Про дитяче харчування» передбачалося, що у спеціальній сировинній зоні забороняється будівництво промислових та хімічних об'єктів, а також інша діяльність, яка за результатами оцінки впливу на довкілля може призвести до погіршення стану довкілля. Використання пестицидів та агрохімікатів провадилося за спеціальними технологіями, що забезпечували отримання продукції, що відповідало обов'язковим параметрам безпечності, затвердженим відповідно до закону. Наведені приписи Закону не здаються виваженими в частині застосування пестицидів в спеціальній сировинні зоні. Оскільки, пестициди, за своєю природою є токсичними речовинами, а їх сполуки або суміші речовин хімічного чи біологічного походження, призначені для регуляції та припинення розвитку шкідливих організмів, їх знищення, внаслідок діяльності яких вражаються люди, тварини, рослини, і завдається шкода матеріальним цінностям. На нашу думку, потрібно було дотримуватись принципу пріоритетності життя і здоров'я людини перед економічною доцільністю, і в свою чергу потрібно було законодавчо встановити заборону на використання пестицидів в спеціальній сировинній зоні.

Порядок надання статусу спеціальної сировинної зони з виробництва сировини, що використовувались для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування, був затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2007 року № 1195. Зазначений Порядок визначав процедуру надання статусу спеціальної зони з виробництва сировини, що використовується для виготовлення дитячого та дієтичного харчування. Статус спеціальної сировинної зони – це документально підтверджена відповідність виробника умовам виробництва сировини, що

використовується для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування. На нашу думку, такий законодавчий підхід до визначення спеціальної сировинної зони цілком узгоджується із гарантуванням права дитини на якісне, безпечне та у достатній кількості харчування, а також із забезпеченням продовольчої безпеки держави. Загальними вимогами до спеціальних сировинних зон були: 1) розміщення на угіддях, що належать, відповідно до законодавства, до земель сільськогосподарського призначення; 2) нормативно обґрунтована віддаленість від промислових та інших об’єктів, які спроможні забруднити навколишнє природнє середовище; 3) високий рівень родючості земель; 4) відповідність сировини рослинного та тваринного походження санітарно-гігієнічним вимогам до дитячого, а також дієтичного харчування, обов'язковим параметрам безпечності і якості, які затверджуються центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров’я; 5) наявність документів, які підтверджують реєстрацію виробника сільськогосподарської сировини для дитячого і дієтичного харчування у відповідному державному органі ветеринарної медицини.

Зокрема, у спеціальній сировинній зоні заборонялося вирощування і використання генетично модифікованих організмів, а також виробництво тваринницької продукції із застосуванням гормональних та інших препаратів штучного походження. Для отримання статусу спеціальної сировинної зони виробник мав подавати заяву затвердженого зразка та додаткові матеріали до комісії з питань надання відповідного статусу. На підставі попереднього висновку комісії виробник сировини звертався до науково-дослідної установи для видачі агроекологічного обґрунтування відповідності його сільськогосподарських угідь загальним вимогам до спеціальних сировинних зон. Агроекологічне обґрунтування подавалося до згаданої комісії. На підставі отриманих матеріалів комісія надавала висновок про можливість надання виробникові сировини статусу спеціальної сировинної зони. Статус спеціальної сировинної зони надавався виробникові сировини за відповідним рішенням Ради міністрів Автономної Республіки Крим, розпорядженням

голови обласної, Севастопольської міської держадміністрацій строком на п’ять років.

Водночас необхідно звернути увагу на негативну тенденцію зменшення в Україні кількості спеціальних сировинних зон, причиною чого стала відсутність їх будь-якої державної підтримки. Незважаючи на спеціальний статус суб’єктів, які здійснювали виробництво у спеціальних сировинних зонах, вони не мали та не мають жодних суттєвих переваг перед іншими виробниками сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. На нашу думку, ті суб’єкти агробізнесу, що провадять свою діяльність у спеціальних сировинних зонах, мають змогу на належному рівні забезпечувати виробників дитячого харчування екологічно чистою сировиною рослинного та тваринного походження. В свою чергу, дитина буде забезпечена харчовою продукцією високого рівня якості, а національний виробник дитячого харчування зможе достойно конкурувати з світовими брендами та користуватися довірою споживачів. Все це можливо за умови створення механізму державної підтримки виробників сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування, який би ефективно стимулював розвиток відповідних територій.

На думку А. В. Калініченка, спеціальні сировинні зони є основою для організації більш екологічного виробництва сільськогосподарської продукції, а саме – органічного. Крім цього перехід від підприємств, що мають статус спеціальної сировинної зони, до органічних підприємств є останнім етапом досягнення найвищого ступеня екологічності аграрного підприємства [73, с. 11]. З такою позицією варто погодитись, особливо це стосується виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, оскільки сировина тваринного і рослинного походження максимально впливає на кінцевий продукт дитячого харчування.

З огляду на вищезазначене, можемо наполягати на необхідності розроблення спеціального нормативно-правового акту, який би врегулював суспільні відносини у сфері виробництва дитячого харчування та

виробництва сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування. В попередніх підрозділах ми пропонували розробити та прийняти проект закону «Про харчування для спеціальних цілей». В розділі І «Загальні положення» вказаного законопроекту пропонуємо нормативно закріпити визначення таким поняттям: «виробник дитячого харчування» та «спеціальні виробничі зони». Виробник дитячого харчування – це сільськогосподарський товаровиробник, який здійснює господарську діяльність з виробництва дитячого харчування, та відповідає вимогам законодавства у сфері дитячого харчування. Спеціальні виробничі зони – це регіони або окремі господарства, які відповідають умовам виробництва продукції рослинництва та тваринництва, яка відповідає вимогам законодавства в сфері дитячого харчування, а також отримали статус спеціальної виробничої зони відповідно до законодавства.

Крім того, у Розділі ІІ проекту закону «Про харчування для спеціальних цілей» необхідно передбачити окрему статтю, присвячену спеціальним виробничим зонам (Додаток Б), наступного змісту:

«Стаття __. Спеціальні виробничі зони.

1. Спеціальні виробничі зони повинні відповідати таким загальним вимогам: а) розташування на угіддях, які належать до земель сільськогосподарського призначення; б) нормативно обґрунтована віддаленість від промислових підприємств та інших об’єктів, які можуть забруднювати навколишнє природне середовище; в) високий рівень родючості ґрунтів; г) відповідність сировини рослинного та тваринного походження законодавчим вимогам у сфері дитячого харчування; г) відповідність кормів для тварин вимогам безпечності та якості; д) відповідність сільськогосподарського товаровиробника загальним законодавчим вимогам у сфері якості та безпечності харчових продуктів.

2. У спеціальній виробничий зоні забороняється: а) вирощування і використання генетично модифікованих організмів рослинного та тваринного походження; б) здійснення виробництва тваринницької продукції

із застосуванням гормональних та інших препаратів штучного походження; в) використання пестицидів; г) використання методів електричної та іншої стимуляції для примушування, що завдає болю тваринам; ґ) використання гідропонних методів та іонізуючого випромінювання.

3. У спеціальній виробничий зоні можуть застосовуватися за спеціальними технологіями агрохімікати природного походження, що забезпечує виробництво сільськогосподарської сировини, яка відповідає законодавчім вимогам у сфері дитячого харчування.

У спеціальній виробничий зоні використовуються переважно відновлювані ресурси та власні ресурси, у тому числі продукти переробки відходів та побічної продукції тваринного та рослинного походження.

Порядок надання статусу спеціальної виробничої зони визначається Кабінетом Міністрів України.».

Згідно Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1437-р, створення організаційно-економічних умов для ефективного, соціально спрямованого розвитку аграрного сектору економіки є можливим за умови сприяння створенню нових потужностей з виробництва та глибокої переробки сільськогосподарської продукції та модернізації існуючих, зокрема у сфері виробництва органічної продукції та продукції дитячого харчування. Очевидно, що кінцевим результатом органічного сільськогосподарського виробництва, за умови дотримання усіх законодавчих вимог, є екологічно чистий, безпечний та якісний харчовий продукт. Водночас, не кожний сільськогосподарський товаровиробник має в своєму розпорядженні ресурси, які б дозволили виконати необхідні законодавчі вимоги щодо органічного виробництва.

На даний час в Україні немає фінансів в державному бюджеті задля забезпечення належного рівня державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Для подолання фінансових труднощів в органічному

виробництві сільськогосподарські товаровиробники об’єднуються в аграрні кластери. Так, вчені у сфері економіки зазначають, що органічне виробництва є перспективним напрямком розвитку аграрних кластерів, коли учасники кластеру спільно відпрацьовують процедури інспекції та контролю органічної продукції, що дозволяє отримати сертифікат відповідності та постачати марковану продукцію на внутрішній та зовнішній ринки [238, с. 76–77].

Слід заначити, що в чинному законодавстві немає визначення поняття «аграрний кластер». В економічній науковій літературі М. Ф. Кропивко дає визначення аграрному кластеру, як об’єднанню взаємодоповнюваних підприємств, установ, організацій, а також географічно та організаційно пов’язані з ними органи державного управління, наукові заклади, які працюють на засадах спільної діяльності на певній території з виробництва конкурентоспроможної на внутрішньому та зовнішньому ринках продукції та збільшення прибутків учасника кластера [110, с. 3–13]. На думку О. Є. Кузьміна та Л. О. Саталкіної, кластер – це територіально обмежена система підприємств, яка забезпечує повний цикл від виробництва до реалізації готової продукції, яка в своїй структурі має: підприємства основного виробництва; підприємства та організації, які обслуговують основне підприємство; фінансові установи; науково-дослідні установи [111, с. 127–134]. Крім цього науковці визначають поняття «аграрна кластеризація», тобто концентрація та спеціалізація агропромислового виробництва з формування на обмеженій території замкнутих продуктових ланцюгів «виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції» на засадах інтеграції з метою одержання учасниками кластеру конкурентоспроможної продукції та підвищення їхньої прибутковості [244, с. 10].

Таким чином, серед основних ознак аграрних кластерів можемо виділити наступні: 1) аграрними кластерами є добровільні об’єднання виробників сільськогосподарської продукції; 2) сферою діяльності аграрних

кластерів є виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції; 3) організація кластеру здійснюється за територіальним принципом; 4) діяльність кластеру здійснюється за принципами науковості та професійності; 5) метою кластерів є збільшення прибутковості та підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції.

Слід зазначити, що ефективність кластерної форми ведення агробізнесу полягає в наступному: зростає продуктивність праці; пожвавлюються інноваційні процеси та забезпечується висока спеціалізація; розширюється доступ до ринків збуту; підвищується кваліфікація робочої сили; виникає можливість формування нових підприємств; забезпечується високий рівень економічного розвитку та конкурентоспроможності [278, с. 15].

У даний час в Україні правове підґрунтя для діяльності аграрних кластерів відсутнє, а отже вони створюються у формі громадських об'єднань. Водночас, незважаючи на це, в Україні засновані та успішно діють аграрні кластери. Так, на Полтавщині реалізовують проект кластеру виробників екологічної продукції; у Чернівецькій області створено українсько-румунський «Перший аграрний кластер» з вирощування плодово-ягідної продукції та розвитку садівництва; в м. Рівне – регіональний агропромисловий інноваційний кластер «Агроінновації», а також діє кластер «Натуральне молоко», засновниками якого є 7 сільськогосподарських підприємств Рівненської, Тернопільської та Львівської областей.

Ми переконані, що з метою стимулювання інноваційної діяльності у аграрній сфері необхідно законодавчо врегулювати порядок створення та функціонування аграрних кластерів, оскільки відповідне об'єднання має свої специфічні риси та істотно вирізняється серед інших господарських об'єднань. Крім цього, запропоновані законодавчі зміни дозволять захистити права та законні інтереси учасників кластеру, а також передбачити заходи із їх державної підтримки, що буде сприяти впровадженню інновацій у сферу сільськогосподарського виробництва, у тому числі й виробництва органічної сировини для дитячого харчування.

Таким чином, аграрні кластери є досить перспективною організаційно-правовою формою інноваційної діяльності у аграрній сфері, які здатні ефективно впроваджувати результати наукових досліджень у виробництво товарної сільськогосподарської продукції, у тому числі й сировини для дитячого харчування. З метою створення належних правових передумов для їх створення та діяльності необхідно: а) передбачити в главі 12 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 року № 436-IV існування кластерів як окремого виду об'єднання підприємств, з урахуванням специфіки їх діяльності, визначеної науковими підходами; б) передбачити в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року № 1877-IV заходи державної підтримки аграрних кластерів як специфічних об'єднань, які будуть спроможні розвивати аграрний сектор економіки України, у тому числі шляхом впровадження інновацій у сферу сільськогосподарського виробництва [298].

На нашу думку, необхідно провести оновлення законодавства про дитяче харчування, тому що воно не відповідає сучасному розвитку суспільних відносин та не здатне ефективно регулювати та охороняти суспільні відносин у цій сфері. Таким чином, доцільно використати у цій проблематиці положення Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10 липня 2018 року № 2496-VII в частині вимог до сільськогосподарської сировини, а також методів і способів її виробництва.

Серед загальних вимог до органічного виробництва слід відзначити: використання технологій, що відповідають вимогам законодавства в сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; використання переважно відновлюваних ресурсів та власних ресурсів; використання технологій, що не завдають шкоди здоров'ю людей, рослинам, добробуту тварин, запобігають забрудненню навколишнього природнього середовища, мінімізують його тощо.

У процесі органічного виробництва забороняється застосування, зокрема: генетично модифікованих організмів, а також будь-якого впливу на геном рослин і тварин; синтетичних речовин, у тому числі пестицидів, агрохімікатів, антибіотиків, гормональних препаратів, стимуляторів росту та підкорму тварин; іонізуючого випромінювання; методів електричної стимуляції або іншої стимуляції для примушування, що завдає болю тваринам тощо.

Зважаючи на широкий спектр вимог і заборон у процесі органічного виробництва, слід погодитись із висновками В. О. Мельник про те, що особливістю виробництва органічної продукції є те, що вимоги щодо її виробництва не застосовуються і не можуть застосовуватися у глобальних чи загальнодержавних масштабах. Перевагами органічного виробництва є те, що воно сприяє збереженню традиційного способу життя сільського населення, природніх історичних ландшафтів та навколишнього природного середовища [140, с. 14]. З іншого боку, отриманий харчовий продукт у процесі органічного виробництва обов'язково буде здатний якнайкраще задовольнити потреби дитини у щоденному харчуванні, крім цього не спричинить шкідливого впливу на дитячий організм.

Оператори в сфері виробництва органічної сільськогосподарської продукції відповідають за дотримання вимог законодавства в сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції в межах діяльності, яку вони провадять. Так, Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» на операторів покладено, зокрема, обов'язки щодо: 1) дотримання вимог законодавства; 2) щорічної процедури сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції для підтвердження відповідності вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, маркування та обігу органічної продукції; 3) декларувати обсяги органічної продукції, яка вводиться в обіг тощо.

Підсумувавши зазначене вище можна зробити наступні висновки:

1) виробники сільськогосподарської сировини для дитячого харчування наділені загальною правосуб'єктністю як суб'єкти господарювання та спеціальною правосуб'єктністю як сільськогосподарські товаровиробники, основним обов'язком яких є виробництво якісної та безпечної сировини рослинного та тваринного походження [297, с. 66–71];

2) враховуючи різноманіття сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, яка виробляється в Україні, немає жодної практичної можливості у виокремленні в проекті спеціального закону «Про харчування для спеціальних цілей» загальних чи спеціальних вимог до виробників сировини рослинного та/або тваринного походження. Натомість пропонуємо закріпити особливий правовий режим спеціальних виробничих зон;

3) в розділі І «Загальні положення» проекту спеціального закону «Про харчування для спеціальних цілей» пропонуємо нормативно закріпити визначення таких понять як «виробник дитячого харчування» та «спеціальні виробничі зони» (Додаток Б). Виробник дитячого харчування – це сільськогосподарський товаровиробник, який здійснює господарську діяльність з виробництва дитячого харчування, та відповідає вимогам законодавства у сфері дитячого харчування. Спеціальні виробничі зони – це регіони або окремі господарства, які відповідають умовам виробництва продукції рослинництва та тваринництва, яка відповідає вимогам законодавства в сфері дитячого харчування, а також отримали статус спеціальної виробничої зони відповідно до законодавства;

4) у Розділі ІІ проекту спеціального закону «Про харчування для спеціальних цілей» необхідно передбачити окрему статтю, присвячену спеціальним виробничим зонам (Додаток Б), наступного змісту:

«Стаття __. Спеціальні виробничі зони.

1. Спеціальні виробничі зони повинні відповідати таким загальним вимогам: а) розташування на угіддях, які належать до земель сільськогосподарського призначення; б) нормативно обґрунтована віддаленість від промислових підприємств та інших об'єктів, які можуть

забруднювати навколишнє природне середовище; в) високий рівень родючості ґрунтів; г) відповідність сировини рослинного та тваринного походження законодавчим вимогам у сфері дитячого харчування; ґ) відповідність кормів для тварин вимогам безпечності та якості; д) відповідність сільськогосподарського товаровиробника загальним законодавчим вимогам у сфері якості та безпечності харчових продуктів.

2. У спеціальній виробничий зоні забороняється: а) вирощування і використання генетично модифікованих організмів рослинного та тваринного походження; б) здійснення виробництва тваринницької продукції із застосуванням гормональних та інших препаратів штучного походження; в) використання пестицидів; г) використання методів електричної та іншої стимуляції для примушування, що завдає болю тваринам; ґ) використання гідропонних методів та іонізуючого випромінювання.

3. У спеціальній виробничий зоні можуть застосовуватися за спеціальними технологіями агрохімікати природного походження, що забезпечує виробництво сільськогосподарської сировини, яка відповідає законодавчім вимогам у сфері дитячого харчування.

У спеціальній виробничий зоні використовуються переважно відновлювані ресурси та власні ресурси, у тому числі продукти переробки відходів та побічної продукції тваринного та рослинного походження.

Порядок надання статусу спеціальної виробничої зони визначається Кабінетом Міністрів України.»;

4) аграрні кластери є перспективною організаційно-правовою формою інноваційної діяльності у аграрній сфері, які здатні ефективно впроваджувати результати наукових досліджень у виробництво товарної сільськогосподарської продукції, у тому числі й сировини для дитячого харчування. З метою створення належних правових передумов для їх створення та діяльності необхідно: а) передбачити в главі 12 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 року № 436-IV існування кластерів як окремого виду об’єднання підприємств, з урахуванням специфіки їх

діяльності, визначеної науковими підходами; б) передбачити в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 № 1877-IV заходи державної підтримки аграрних кластерів як специфічних об’єднань, які будуть спроможні розвивати аграрний сектор економіки України, у тому числі шляхом впровадження інновацій у сферу сільськогосподарського виробництва.

2.3 Правове регулювання якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування

На сучасному етапі розвитку світової спільноти дедалі більше уваги приділяється продуктам, які використовуються для щоденного споживання у їжу. Вченими було беззаперечно доведено безпосередній вплив продуктів харчування на життєдіяльність людини, стан її здоров’я, фізичну активність та довголіття. Якість та безпечність харчового продукту є тими категоріями, від яких залежить забезпечення людського організму необхідними мікроелементами задля його належного функціонування. Очевидно, що фізично неможливо отримати якісний та безпечний харчовий продукт із сільськогосподарської сировини, яка не відповідає зазначеним параметрам.

В аграрно-правовій науці України проблеми правового забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції досліджували С. І. Бугера [23], А. В. Духневич [63, с. 66–71], В. М. Єрмоленко [67, с. 33–37], В. С. Кайдашов [72], Н. В. Карпінська, Т. О. Коваленко [80, с. 23–27], Т. Г. Ковальчук [87], К. А. Кондратьєва [95, м. 69–72], Г. С. Корнієнко [106, с. 235–255], С. І. Марченко, О. І. Менів [143], Д. С. Піддубна [155], С. М. Романко [242], І. С. Сюйва [259, с. 313–318] та інші вчені. Водночас правове регулювання якості та безпечності сільськогосподарської сировини саме для виробництва дитячого харчування не стало предметом окремого наукового дослідження.

Беззаперечним є той факт, що діти грудного та раннього віку потребують дещо інший набір білків, жирів, вуглеводів та мінералів, ніж доросла особа. Крім того, дитячій організм є більш чутливим до параметрів безпечності продуктів харчування, а отже існує необхідність посиленого контролю якості та безпечності продукції дитячого харчування. Педіатри наголошують, що у зв'язку з більш активним процесом росту та диференціювання тканин, становлення основних регулювальних систем організму дитини – нервової, вегетативної, ендокринної та імунної – порушення оптимального раціону харчування для дітей має більш серйозні наслідки, ніж для дорослих [290, с. 68]. Також варто зазначити, що споживання дитячого харчування в Україні є одним з найнижчих у Європі і становить в середньому 17 кг на одну дитину на рік, тоді як в Італії цей показник складає – 61, Іспанії та Швеції – 63, Бельгії – 79, Фінляндії – 96 кг таких продуктів [154]. Тому створення ефективної системи законодавства у сфері виробництва якісних і безпечних продуктів дитячого харчування, у тому числі виробництва відповідної сільськогосподарської сировини, дозволить створити дієвий механізм гарантування конституційного права дитини на достатнє харчування.

За оцінками фахівців, в Україні в даний час промислове виробництво продуктів дитячого харчування, особливо рідких і пастоподібних, знаходиться у доволі критичному стані, що обумовлюється наступним: 1) воно не відповідає потребам споживачів як за обсягами виробництва, так і за асортиментом; 2) не витримує конкуренції з імпортними продуктами, зокрема за якістю упаковки та оформленням; 3) існуючі вітчизняні розробки широко не впроваджуються через слабку матеріально-технічну і фінансову базу галузі; 4) невідповідність дитячого харчування стандартам і нормативам; 5) відсутність повного забезпечення законодавчо-нормативної бази за деякими групами продукції; 6) неготовність системи нагляду за якістю і безпекою продуктів харчування для дітей [160, с. 23].

Слід зазначити, що понятійно-категоріальний апарат має доволі суттєве значення для юридичної науки загалом. Це передусім відображається в тому, що такий апарат має своїм призначенням детермінувати основні поняття і категорії, та пов'язати їх між собою у такий спосіб, щоб мінімізувати виникнення між правовими актами різноманітних юридичних дефектів. Тому для характеристики основних законодавчих вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування необхідно визначити поняття «сировина для дитячого харчування».

У статті 1 Законі України «Про дитяче харчування», який втратив чинність у 2021 році, сировиною визнавалась сировина рослинного та/або тваринного походження, що використовувалась у виробництві дитячого харчування. Зважаючи на наведене законодавче визначення очевидним є те, що законодавець використовував поняття саме «сільськогосподарська сировина». Водночас, після детального аналізу змісту Закону України «Про дитяче харчування», вважаємо доречним використовувати ширше за змістом поняття «продовольча сировина», оскільки в процесі виробництва продуктів дитячого харчування використовується не тільки сировина рослинного і тваринного походження, а і продукти мікробіологічного, мінерального, штучного походження, а також питна вода. Також необхідно наголосити на тому, що у наведеній вище легальній дефініції відсутні вказівки на законодавчі вимоги щодо якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, які, на нашу думку, є визначальними ознаками такої сировини.

Дитяче харчування у ст. 1 Закону України «Про дитяче харчування» визначалося як харчовий продукт, призначений центральним органом державної політики у сфері охорони здоров'я для спеціального дієтичного харчування, спеціально перероблений або розроблений для задоволення дієтичних потреб дітей грудного та раннього віку (дитячі суміші початкові (стартові), дитячі суміші для подальшого годування, продукти прикорму,

напої, вода бутильована для приготування дитячого харчування та/або пиття).

У Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері дитячого харчування у відповідність до вимог законодавства ЄС» від 21 жовтня 2021 року також міститься нормативне визначення дитячого харчування, як харчового продукту, призначеного для задоволення потреб дітей грудного та раннього віку у поживних речовинах і енергії.

Необхідно зазначити, що згаданий вище Закон України від 21 жовтня 2021 року має на меті гармонізацію національного законодавства із законодавством ЄС, у тому числі з Регламентом (ЕС) № 609/2013 Європарламенту та Ради від 12 червня 2013 року «Про харчові продукти, призначені для дітей грудного та раннього віку, харчові продукти для медичних цілей і повну заміну дієти для контролю ваги» [236]. В розумінні Регламенту ЄС дитяче харчування – це харчовий продукт, призначений для задоволення особливих потреб здорових дітей грудного віку в період відлучення від грудей та здорових дітей раннього віку, як доповнення до їх раціону та/або для їх поступової адаптації до звичайного харчування, крім: 1) харчових продуктів на основі зернових; 2) напоїв на основі молока та аналогічних продуктів, призначених для дітей раннього віку. Таким чином, за законодавством ЄС харчові продукти на основі зернових не визнаються дитячим харчуванням. Всупереч зазначеному Регламенту ЄС національне законодавство визнає дитячим харчування продукти на основі зернових. Зокрема, у ч. 1, ст. 1 п. 20^6 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» харчові продукти на основі зернових визнано дитячим харчуванням.

Визначальними характеристиками дитячого харчування, у тому числі і сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, є його якість та безпечність. Чинне законодавство не містить спеціального визначення поняття безпечності продуктів дитячого харчування. Натомість, Закон

України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» в редакції Закону України від 22 липня 2014 року, визначає безпечним харчовим продуктом той харчовий продукт, який не справляє шкідливого впливу на здоров'я людини та є придатним до споживання. Необхідно також зазначити, що згаданим Законом України визначено також поняття небезпечного фактору у харчовому продукті та небезпечного харчового продукту. При цьому до небезпечного фактору слід відносити будь-який хімічний, фізичний та біологічний чинник харчового продукту та/або стан такого продукту, що може спричинити шкідливий вплив на здоров'я людини. Небезпечним харчовим продуктом визнається продукт, що є шкідливим для здоров'я та/або непридатним для споживання. Аналіз зазначених нормативних визначень дає можливість констатувати, що у дефініціях відсутній суб'єкт, на якого поширюється дія відповідної норми, крім цього, такі визначення не несуть ніякого змістовного навантаження.

В юридичній науці Т. К. Оверковська визначає наступні ознаки безпечності продуктів харчування:1) придатність для споживання; 2) відсутність шкідливого впливу на здоров'я людини та на майбутні покоління; 3) відсутність сторонніх речовин чи предметів, токсичних речовин, небезпечних для здоров'я мікроорганізмів, гормональних препаратів, забруднюючих речовин або залишків у кількості, що перевищує рівень, встановлений законодавством, а також харчові добавки чи домішки, що не дозволені до використання; 4) належне маркування продукції та інформування про окремі види продуктів харчування, про кінцеву дату придатності до споживання; 5) відповідність вимогам чинного законодавства України та нормативним документам щодо споживних властивостей продуктів харчування та безпечності для життя і здоров'я людини; 6) має забезпечуватися системою заходів і технічних регламентів; 7) не повинен впливати на особливу чутливість організму окремої категорії споживачів, для якої даний харчовий продукт призначений [149, с. 113].

Таким чином, небезпечність харчового продукту для людини визначається через його шкідливість для здоров'я та/або непридатність до споживання. Під час встановлення шкідливості харчового продукту для здоров'я людини враховуються: 1) можливий короткотривалий чи довготривалий вплив харчового продукту на здоров'я людини, яка його споживає, та на майбутні покоління; 2) можливий накопичувальний ефект його токсичності; 3) особлива чутливість організму окремої категорії споживачів, якщо харчовий продукт призначений для цієї категорії споживачів. Слід відзначити, що зважаючи на таке законодавче формулювання, наданий перелік не є вичерпним і може включати інші фактори впливу на шкідливість харчового продукту.

У свою чергу, під непридатним харчовим продуктом розуміється харчовий продукт, який містить сторонні речовини та/або предмети, пошкоджений в інший спосіб та/або зіпсований у результаті механічних, та/або хімічних, та/або мікробних факторів. Головною відмінністю непридатного харчового продукту від небезпечного харчового продукту є те, що у разі споживання за звичайних умов за призначенням непридатного харчового продукту, він не буде нести шкідливого впливу на здоров'я людини.

На відміну від безпечності, визначення поняття якості дитячого харчування в законодавстві України на теперішній час відсутнє. В Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» зазначено, що під окремими показниками якості харчового продукту слід розуміти показники та/або властивості харчового продукту, що застосовуються, зокрема, для встановлення вимог до продуктів для дитячого харчування, для харчових продуктів для спеціальних медичних цілей, а також харчових продуктів, які є повною заміною звичайних харчових продуктів для контролю ваги. Серед інших завдань, для вирішення яких застосовуються окремі показники якості, законодавець виділяє: відокремлення традиційного харчового продукту від інших харчових

продуктів; інформування споживачів про властивості харчового продукту, у тому числі шляхом його маркування. Наданий перелік завдань, під час яких використовуються окремі показники якості харчових продуктів, не є вичерпним. Необхідним згадати, що спеціальний Закон України «Про дитяче харчування» містив легальну дефініцію якості дитячого харчування, як ступеню досконалості властивостей та характерних рис дитячого харчування, які здатні задовольнити фізичні потреби організму дитини в продуктах харчування виходячи з їх хімічного складу та енергетичної цінності. На нашу думку, цілком логічним і послідовним було б включення цієї норми-дефініції до загального Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів».

В аграрно-правовій науці України загальне поняття якості сільськогосподарської продукції обґрунтував С. І. Бугера як «врегульовану нормами аграрного права та інших галузей права сукупність корисних властивостей і характеристик цієї продукції, які здатні задовольняти потреби споживача» [23, с. 357]. Такий підхід може бути використано і при дослідженні поняття якості сільськогосподарської сировини для дитячого харчування.

Таким чином, якість дитячого харчування визначається крізь призму здатності показників його хімічного складу та енергетичної цінності задовольнити фізіологічні потреби дитини у харчуванні. В свою чергу, безпечність дитячого харчування досягається у разі відсутності шкідливого впливу на здоров’я дитини та/або непридатності до споживання такого харчового продукту.

В аграрно-правовій науці України Г. С. Корнієнко визначає основні пріоритети щодо якості та безпеки продуктів харчування, до яких відносить: контроль за якістю та безпекою продовольчої сировини, харчових продуктів, особливо дитячих; контроль за безпекою імпортної продукції, особливо виготовленої на основі генетично модифікованих організмів; подальше удосконалення нормативно-правової бази, зокрема розроблення

національних стандартів, медико-біологічних вимог і санітарних норм якості продовольчої сировини та харчових продуктів [106, с. 237].

Проведений аналіз аграрного та екологічного законодавства показав, що вимоги національного законодавств щодо якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування можна поділити на три групи:

а) загальні вимоги щодо харчових продуктів, які містяться в уніфікованому законодавстві (Законах України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» у редакції від 22 липня 2014 року [218], «Про пестициди та агрохімікати» від 02 березня 1995 року [224], «Про карантин рослин» у редакції від 19 січня 2006 року [214], «Про ветеринарну медицину» у редакції від 16 листопада 2006 року [170], «Про молоко та молочні продукти» від 24 червня 2004 року [216], «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 року [193] тощо);

б) спеціальні вимоги, які встановлюються для дитячого харчування (Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» в редакції від 22 липня 2014 року);

в) особливі вимоги, які пов’язані із виробництвом органічних продуктів харчування (Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10 липня 2018 року [219]).

Проаналізуємо ці вимоги більш детально. Так, загальні вимоги у сфері гарантування якості та безпечності продуктів дитячого харчування, які закріплені у Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», стосуються якості та безпечності продуктів харчування взагалі та продуктів дитячого харчування зокрема. Цим Законом України передбачається розроблення, перегляд, затвердження та застосування санітарних заходів. Такі санітарні заходи мають базуватися на

наукових принципах та існуючих наукових обґрунтуваннях. В разі недостатності таких обґрунтувань або у разі виникнення надзвичайних обставин, які можуть нести загрозу або спричинити виникнення проблем для здоров'я людини, санітарні заходи розробляються на підставі тієї інформації, що отримана від міжнародних організацій, або санітарних заходів, які застосовуються заінтересованими торговими партнерами.

Необхідно зазначити, що у ст. 32 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» передбачено, що харчові продукти, які знаходяться в обігу на території України, мають відповідати вимогам законодавства про якість та безпечність продуктів харчування. Крім того, у випадку надходження доказів щодо шкідливості харчового продукту, незважаючи на його відповідність національному законодавству про безпечність на окремі показники якості харчових продуктів, виробництво та обіг такого харчового продукту має бути зупинено та заборонено. При цьому суб'єкт, який ввів в обіг шкідливий харчовий продукт, не буде притягнений до юридичної відповідальності, що істотно знижує ефективність загальних вимог щодо харчових продуктів, у тому числі дитячого харчування. Важливим приписом у сфері якості та безпечності харчових продуктів, є припис про необов'язковість сертифікації харчових продуктів та території України (ч. 2 ст. 32 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»).

Вимоги до харчових продуктів в процесі виробництва встановлені нормами-заборонами, які містяться у Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Так, під час виробництва харчових продуктів в Україні забороняється використання:

1) харових добавок, які не зареєстровані в Україні;

2) ароматизаторів, не зареєстрованих відповідно до вимог Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;

3) допоміжних матеріалів для переробки та матеріалів, які знаходяться у контакті з харчовими продуктами, коли вони не зареєстровані відповідно до вимог національного законодавства.

Слід зазначити, що підприємствам, включеним до реєстру експортерів, додатково забороняється використовувати сировину, отриману шляхом забою тварин не на потужностях, що маються експлуатаційний дозвіл.

Якість та безпечність сільськогосподарської сировини для виробництва дитячого харчування забезпечується шляхом покладення обов'язку на операторів ринку отримати експлуатаційний дозвіл на потужності, які використовуються для виробництва та/або зберігання харчових продуктів тваринного походження. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» передбачає також вичерпний перелік виключень із наведеного вище припису. Зокрема, обов'язок отримання експлуатаційного дозволу не поширюється в частині відповідної діяльності на операторів ринку, які здійснюють виробництво та/або зберігання харчових продуктів, інгредієнтами яких є виключно продукти рослинного походження та/або перероблені продукти тваринного походження. На нашу думку, очевидним є те, що обов'язок отримання дозволу передбачено лише для операторів ринку, які провадять діяльність, пов'язану із харчовими продуктами виключно тваринного походження, оскільки це прямо передбачено нормою Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Крім того, якщо харчові продукти містять виключно рослинну сировину, це апріорі означає відсутність в їх складі будь-якої сировини тваринного походження. Таким чином, для виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування рослинного походження додаткових заходів посилення гарантій якості та безпечності харчових продуктів не вимагається. Тут необхідно згадати про можливості використання у виробництві рослинної сировини для дитячого харчування агрохімікатів та пестицидів, залишки яких є вкрай небезпечними для дитячого організму і можуть спровокувати розвиток

небажаних хвороб. На нашу думку, для деяких потужностей, які використовуються для виробництва сировини рослинного походження, у тому числі у сфері поводження з пестицидами та агрохімікатами, доречно було б передбачити додаткові законодавчі гарантії. Однією з таких гарантій можна передбачити правовий припис щодо необхідності отримання експлуатаційного дозволу на такі об'єкти.

Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» передбачено також державну реєстрацію для об'єктів санітарних заходів. Зокрема передбачається спеціальних вичерпний перелік таких об'єктів, серед яких: харчові добавки; новітні харчові продукти; ензими; ароматизатори (за виключенням окремої групи, визначених центральним органом виконавчої влади, який формує та забезпечую державну політику у сфері охорони здоров'я); допоміжні матеріали для переробки та матеріали, які знаходяться у контакті з продуктами харчування, які вперше вводяться в обіг та/або вперше використовуються на території України; вода питна, яку слід віднести до категорії «вода природня мінеральна». Щодо всіх інших об'єктів санітарних заходів державна реєстрація не вимагається.

Ефективність законодавства у сфері безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування забезпечується також шляхом встановленням спеціальних вимог до забою сільськогосподарських тварин. Так, забороняється забій тварин, який не супроводжується ветеринарним документом, що засвідчує здоров'я тварин. Забороняється провадити забій свійських копитних тварин, диких ссавців, вирощених на фермі, відмінних від зайцеподібних, а крім цього, забій свійської птиці та кролів на бійні, що не має експлуатаційного дозволу. Така норма не застосовується до забою зазначених тварин в обсязі, що не перевищує трьох голів свійських парнокопитних тварин або інших копитних тварин на тиждень, коли був проведений передзабійний та післязабійний огляд уповноваженою особою, а також п'яти голів свійської птиці, кролів на день. Необхідно зазначити, що

під час забою тварин необхідним є дотримання також спеціального законодавства щодо гуманного поводження з тваринами, зокрема Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 року [209] та Вимог до забезпечення благополуччя тварин під час забою та умертвіння, затверджених Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 29 серпня 2022 року № 628 [27].

Істотна роль у забезпеченні якості та безпечності сировини для дитячого харчування належить Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», який регулює використання у продуктах харчування генетично модифікованих організмів, у яких генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах. Як зазначає С. О. Лушпаєв, спільним для норм як національного, так і міжнародного законодавства у сфері використання ГМО під час виробництва продуктів харчування є максимальне значення критерію вмісту ГМО в харчових продуктах, що становить 0,9 відсотка [133, с. 91]. «Грінпіс» (США) склав «чорні списки» компаній, що використовують ГМО у виробництві дитячого харчування, до якого увійшло дитяче харчування від компанії Nestle і Abbot Labs (Similac), яке є на ринку України і користуються популярністю серед дітей різного віку [164, с. 107].

Як показує проведене дослідження, законодавство України про біобезпеку не містить ніяких спеціальних вимог, що стосувались би використання генетично модифікованих організмів при виробництві продуктів дитячого харчування. Водночас відповідно до Закону України «Про дитяче харчування», який втратив чинність, в харчовій промисловості не допускалася обробка сировини, виробленої з генетично модифікованих організмів, а також з їх вмістом. Згідно нової ст. 32-1 «Спеціальні вимоги до дитячого харчування» Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» у харчових продуктах для

дитячого харчування забороняється використання інгредієнтів, вироблених з харчових продуктів, які були одержані з генетично модифікованих організмів та/або містили генетично модифіковані організми.

Визначальним у розвитку суспільних відносин у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування став факт прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу» від 21 жовтня 2021 року. Із прийняттям цього Закону спеціальний Закон України «Про дитяче харчування» втратив чинність, а натомість правові норми, які регулюють вимоги у сфері виробництва дитячого харчування були перенесені до Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів».

Так, Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» було доповнено, зокрема, статтею 32^1, якою встановлені спеціальні вимоги до дитячого харчування. Враховуючи що, імперативний метод регулювання суспільних відносин превалює у сфері продовольчої безпеки, відповідні приписи носять заборонний характер. У харчових продуктах дитячого харчування відтепер заборонено використання наступних інгредієнтів:

1) ароматизаторів, крім тих, які відповідають вимогам національного законодавства про безпечність та окремим показникам якості харчових продуктів (ванілін, етилванілін та ванільний екстракт; ароматизатори, до яких не передбачена державна реєстрація; ароматизатори, які пройшли державну реєстрацію; ароматизатори, використання яких дозволено у дитячому харчуванні відповідними міжнародними організаціями або ЄС);

2) барвників, крім барвників, отриманих з харчових продуктів;

3) підсоложувачів, окрім продуктів харчування для спеціальних медичних цілей, призначених для дітей грудного та раннього віку;

4) стабілізаторів, консервантів, підсилювачів смаку та/або аромату;

5) продуктів гідрогенізації олій, пальмового стеарину, бавовняної олії та/або кунжутної олії;

6) сирого молока від корів, яке не відповідає наступним вимогам: кількість мікроорганізмів за температури 30 складає не більше 100000 колонієутворюючих одиниць на 1 мілілітр (за середньою геометричною величиною результатів лабораторних досліджень зразків, що відбираються щонайменше двічі на місяць протягом двох місяців), кількість соматичних клітин складає не більше 400 000 клітин на 1 мілілітр (за середньою геометричною величиною результатів лабораторних досліджень зразків, що відбираються щонайменше один раз на місяць протягом трьох місяців, окрім випадків, коли компетентним органом визначено інший метод з метою врахування сезонних коливань рівня виробництва);

7) сирого молока від сільськогосподарських тварин, окрім попереднього пункту, що не відповідає наступним вимогам: кількість мікроорганізмів за температури 30^0 складає не більше 150 000 колонієутворюючих одиниць на мілілітр (за середньою геометричною величиною результатів лабораторних досліджень зразків, що відбираються щонайменше двічі на місяць протягом двох місяців);

8) сумішей спецій та прянощів, які складаються з недозволених до використання у виробництві дитячого харчування харчових добавок;

9) інгредієнтів, які були вироблені з продуктів харчування, що одержувались з ГМО та/або містили ГМО.

Слід зазначити, що у виробництві дитячого харчування з м’ясними та/або рибними інгредієнтами забороняється використання:

1) механічного обвалювання м’яса, гідратованого білка сої та його похідних, субпродуктів (крім серця, печінки, язика), шкіри свинячої, а також м’яса тварин та птиці, підданого неодноразового заморожуванню;

2) ставкової та придонної риби, гідратованого білка сої та його похідних, а також м’яса риби, підданого неодноразовому заморожуванню.

Необхідно зазначити, що новелою, по відношенню до попереднього спеціального закону у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, є заборона використання глютену у виробництві дитячих сумішей початкових та дитячих сумішей для подальшого годування. Глютеном є складний білок, який входить до складу більшості злакових рослин (пшениця, жито, ячмінь). У дітей 6–12 місяців при введенні прикорму є можливим виникнення алергічних реакцій на глютен, так як організм ще не адаптувався до розщеплення такого складного білка, тому імунітет дитини приймає білок із продуктів харчування за чужорідну субстанцію. При цьому у організму запускається процес самозахисту, починається продукція антитіл до подразника, з'являються алергічні реакції. Зважаючи на це, вказані вище зміни чинного законодавства щодо заборони використання глютену сприяють гарантуванню безпечності дитячого харчування.

Очевидним позитивним аспектом внесених до Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» змін і доповнень є впровадження припису про те, що виробництво дитячого харчування в Україні здійснюється на окремих технологічним лініях або організовується так, щоби унеможливити одночасне фізичне перехрещення/змішування потоків інгредієнтів для виробництва продукції дитячого харчування та інших продуктів харчування.

Водночас, проведений аналіз Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу» показав, що важливі засоби забезпечення якості і безпечності продуктів дитячого харчування залишилися без належного правового регулювання. Так, після внесення змін до Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» у ньому відсутня пряма заборона використання генетично модифікованих організмів, пестицидів та агрохімікатів у виробництві дитячого харчування.

Законом «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» встановлено норму про заборону використання інгредієнтів, вироблених з харчових продуктів, які були одержані з генетично модифікованих організмів та/або включали в себе генетично модифіковані організми. На нашу думку, такий припис не є чіткою забороною використання генетично модифікованих організмів у виробництві дитячого харчування. Зокрема, формулювання «інгредієнти, з яких були вироблені харчові продукти, одержані з генетично модифікованих організмів» взагалі не вживається загальним Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів». Таким чином, при використанні цієї правової норми можуть виникати маніпуляції, спровоковані наведеною вище правовою невизначеністю.

На момент прийняття новел у законодавстві про дитяче харчування, Закон України «Про пестициди та агрохімікати» містив визначення спеціальних сировинних зон, а також регулював особливості використання пестицидів та агрохімікатів. Цим Законом передбачалося застосування у спеціальних сировинних зонах, що були призначені для виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, пестицидів та агрохімікатів за спеціальними технологіями, які забезпечують отримання продукції, яка відповідає санітарно-гігієнічним вимогам до дитячого та дієтичного харчування.

Необхідно наголосити, що використання агрохімікатів та пестицидів безпосередньо впливає на безпечність сільськогосподарської сировини, яка в подальшому буде використовуватися для виробництва дитячого харчування. Тому Законом України «Про пестициди та агрохімікати» передбачені спеціальні вимоги щодо такого використання. Пестициди та агрохімікати національного, а також іноземного виробництва, які завозяться задля використання на територію України, мають відповідати таким наступним вимогам: висока біологічна активність; безпечність для здоров’я людини та

навколишнього природного середовища за умови дотримання регламентів їх використання; відповідність санітарним нормам та іншим нормативно-правовим актам. Необхідно також зазначити, що препаративні форми пестицидів та агрохімікатів підлягають обов'язковій державній реєстрації. На нашу думку, дотримуючись принципу пріоритетності життя і здоров'я людини перед економічною доцільністю, необхідно законодавчо встановити заборону на використання пестицидів при виробництві сировини для дитячого харчування в Україні [299].

Крім цього Регламентом ЄС від 12 червня 2013 року № 609/2103 чітко встановлено, що спеціальні вимоги щодо використання пестицидів у виробництві дитячого харчування, мають регулярно оновлюватися та бути направленими на максимально можливе обмеження використання пестицидів у виробництві дитячого харчування. При цьому наголошується, що залишки пестицидів у сільськогосподарській сировини для дитячого харчування мають бути мінімальними та зводитись практично до їх відсутності, тобто до 0,01 мг/кг сировини. Як цілком негативний результат, ми можемо простежити, що Закон України «Про пестициди і агрохімікати» взагалі не зазнав змін з часу внесення змін до загального закону у сфері якості та безпечності харчових продуктів.

Поза увагою залишається і визначений Регламентом принцип обережності, який означає, що наукова невизначеність не має перешкоджати будь-якій діяльності, яка несе в собі потенційні ризики, проте з іншого боку – якщо результатом такої діяльності може бути значна шкода, то така діяльність має бути заборонена до того моменту, поки її ініціатор не доведе зворотного. Такий принцип може бути розглянутий крізь призму пропорційності, коли для досягнення поставленої мети мають бути використані, співмірні із цінністю самої мети, засоби. На нашу думку, такий принцип є вкрай небезпечним у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, оскільки в зоні ризику опиняються безпосередньо життя і здоров'я дитини. А отже, жодна економічна

доцільність не здатна превалювати над ризиком завдати шкоди життю і здоров'ю дитини.

Крім того, видається незрозумілою позиція законодавця щодо віднесення до категорії дитячого харчування і харчових продуктів на основі зернових, оскільки згаданим Регламентом ЄС прямо передбачено, що такі продукти харчування не відносяться до дитячого харчування. Можемо припустити, що така помилка пов'язана із несистемним аналізом законодавства ЄС вцілому, оскільки Регламент ЄС від 12 червня 2013 року № 609/2013 не є єдиним законодавчим актом у правовому регулюванні відносин у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. Відповідний нормативний документ регулює суспільні відносини не тільки щодо виробництва дитячого харчування, а й дієтичного харчування та харчування для спортсменів. Розмежування продуктів харчування на основі зернових і дитячого харчування чітко проведено у Директиві Комісії ЄС 2006/125/ЄС від 05 грудня 2006 року «Про харчування на основі зернових та дитячого харчування», прямо передбачено, що дитяче харчування не включає в себе харчові продукти на основі зернових. Харчові продукти на основі зернових поділяються на чотири категорії, так само як і в адаптованому національному законодавстві: 1) каші та зернові продукти, які розчиняються або відновлюються молоком, або іншою рідиною, призначеною для цієї мети, яка містить поживні речовини; 2) каші та інші зернові продукти, які мають високий вміст білка, які розчиняються або відновлюються питною водою, або іншою придатною до цього рідиною, що не містить білок; 3) макаронні вироби, які споживаються після приготування у киплячій воді або іншій придатній для цього рідині; 4) сухарі, печиво, хлібці та інші зернові продукти, які споживаються безпосередньо, або після подрібнення із застосуванням питної води чи іншої придатної для цього рідини. Принципова різниця між дитячим харчуванням та харчовими продуктами на основі зернових полягає в харчовій цінності та меті застосування цих продуктів. Таким чином дитяче харчування має містити

таку кількість поживних речовин та мікроелементів, щоб максимально задовольнити специфічні потреби дитячого організму для його оптимального розвитку у відповідному віці. На відміну від дитячого харчування, харчові продукти на основі зернових мають на меті здійснити плавний перехід від дитячого харчування до нормального харчування без стресу для дитячого організму. Крім того, як зазначено в національному законодавстві дитяче харчування не має містити глютену, а в харчових продуктах на основі зернових такого роду білок може бути присутній.

Також суттєвим недоліком гармонізації національного законодавства до стандартів законодавства ЄС є те, що зовсім ігнорується принципово важливий у сфері виробництва дитячого харчування Регламент Комісії ЄС № 127/2016 від 25 вересня 2015 року, який спрямований на розвиток Регламенту (ЕС) № 609/2013 у сфері впровадження специфічних вимог до складу дитячих сумішей початкових та сумішей для подальшого годування, а також специфічних вимог щодо інформування. У відповідному регламенті повторно наголошується на тому, що залишки пестицидів у продуктах дитячого харчування не мають перевищувати показники 0,01 мг/кг. Ще більш важливим є встановлення конкретних рамок речовин та мікроелементів, які мають знаходитись у складі дитячих сумішей та сумішей для подальшого годування, розроблених на базі наукових досліджень. Такий підхід може ефективно регулювати суспільні відносини у сфері виробництва якісного та безпечного дитячого харчування.

Гармонізація національного законодавства із законодавством ЄС передбачає не лише просте копіювання змісту законодавчих актів. Скасування повноцінного спеціального закону у сфері дитячого харчування і впровадження окремих приписів до загального законодавчого акту в сфері якості та безпечності харчових продуктів не є вирішенням проблеми ефективності правого регулювання. Особливо, коли такі зміни зумовлені прямим перекладом тексту Регламенту (ЕС) № 609/2013 Європарламенту та Ради від 12 червня 2013 року «Про харчові продукти, призначені для дітей

грудного та раннього віку, харчові продукти для медичних цілей і повну заміну дієти для контролю ваги» і впровадженням відповідного тексту до непідготовленої національної правової системи. При цьому важливі нормативно-правові акти ЄС залишилися поза увагою національного законодавця. А також, у визначених вище положеннях, позиція законодавця прямо суперечить приписам законодавства ЄС.

Підсумовуючи вищезазначені законодавчі новели у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні, можемо зауважити, що негативних аспектів забагато. Законодавче регулювання виробництва дитячого харчування не було зовсім відсутнє в національній системі права, проте було уже застарілим і не враховувало багатьох сучасних тенденцій. Наразі, нове законодавство не тільки не вирішило поставлених задач, а і породило нові юридичні дефекти в законодавстві.

Істотними правовим регулюванням у сфері безпечності харчових продуктів, у тому числі і дитячого харчування, є встановлення на рівні закону приписів щодо загальних гігієнічних вимог щодо поводження з харчовими продуктами. Необхідно зазначити, що гігієнічним вимогам присвячений окремих розділ VII у Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Зокрема, зазначеним розділом встановлюються загальні гігієнічні вимоги до операторів ринку, потужностей, до приміщень (де обробляються або переробляються харчові продукти), до транспортних засобів тощо. Більш детально розглянемо гігієнічні вимоги до харчових продуктів.

Гігієнічні вимоги до харчових продуктів мають велике значення для гарантування безпечності кінцевого харчового продукту, призначеного для вживання людиною. Відповідні вимоги законодавець виклав у ст. 49, яка має назву «Гігієнічні вимоги до харчових продуктів». Доволі дивним є те, що більшість вимог стосуються зовсім не харчових продуктів, а потужностей або температурного режиму. Крім того, ч. 1 відповідної статті стосується зовсім не вимог до харчових продуктів, а вимог саме до операторів ринку. Це при

тому що, сама стаття побудована з допущенням логічних помилок. Наприклад, в ч. 1 зазначається, що «оператори ринку дотримуються таких вимог:», і далі в п. 4 зазначено – «ведеться результативна боротьба із шкідниками і гризунами». По-перше, наведені дві частини одного речення взагалі не узгоджуються між собою. По-друге, друга частина речення взагалі позбавлена сенсу, особливо в контексті законодавства. Справедливим видається питання, що можна вважати результативною боротьбою, і хто такі ці шкідники? На нашу думку, правова норма такого рівня взагалі позбавлена можливості на існування на рівні законодавчого акту, який покликаний забезпечити стан продовольчої безпеки в державі.

Таким чином є очевидним, що великий за обсягом Розділ VII Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» є абсолютно декларативним та не представляє собою жодної правової цінності, з огляду на велику кількість оцінних понять, які негативно впливають на ефективність регулювання відповідних правових норм. На нашу думку, законодавець невиправдано часто використовує наступні оцінні поняття: «чистий стан», «належний», «достатній», «чітко» тощо. Такі поняття лише обтяжують законодавчий акт і створюють можливості для порушення правових норм без притягнення до юридичної відповідальності. Навіть якщо відповідний Розділ VII Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» стосується лише загальних гігієнічних вимог щодо поводження з харчовими продуктами, він неодмінно має бути конкретизований, оскільки безпечність харчових продуктів є основною умовою продовольчої безпеки держави та здоров’я дітей – майбутнього Української нації.

Приписи Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», спрямовані на забезпечення якості та безпечності дитячого харчування, деталізовані у Вимогах до безпечності та окремих показників якості дитячого харчування, які були затверджені Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23 червня

2022 року № 1084 [25]. Зазначені Вимоги поширюються на дитячі суміші початкові та дитячі суміші для подальшого годування, дитяче харчування на основі зернових, а також продукти прикорму, крім дитячого харчування на основі зернових. Цими Вимогами встановлюються правила застосування пестицидів під час первинного виробництва продукції, яка використовується для виробництва продуктів харчування для дитини. Максимальний вміст інших забруднюючих речовин у харчових продуктах дитячого харчування повинен відповідати вимогам Державних санітарних правил і норм «Максимально допустимі рівні окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах», затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України у редакції від 22 травня 2020 року № 1238 [52] та Державних санітарних норм та правил «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» (ДСанПіН 2.2.4-171-10), затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 12 травня 2010 року № 400 [50].

Ще одним не менш важливим законом у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування є Закон України «Про молоко та молочні продукти» від 24 серпня 2004 року, що встановлює правові та організаційні принципи забезпечення якості та безпечності молочних продуктів та молока для життя та здоров’я населення, в момент їх виробництва, переробки, транспортування, зберігання і реалізації, ввезення на митну територію та вивезення з митної території України. Цим Законом передбачено, що молоко, молочна сировина та молочні продукти, які виробляються в Україні та ввозяться на митну територію України, мають відповідати показникам якості і безпечності харчових продуктів, які встановлюються нормативно-правовими актами України. Приписи згаданого Закону України деталізуються у Вимогах до безпечності та якості молока та молочних продуктів, які затверджені Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 12 березня 2019 року № 118 [26]. Проведений аналіз зазначених Вимог показав, що їх приписи є якісними та чіткими, зокрема наводяться вимоги щодо визначеного переліку

мікроорганізмів у достатній кількості, які має містити молоко для вживання людиною. Також наведений перелік вимог щодо виробництва молока та молозива. Так, молоко та молозиво можуть походити від тварин: 1) які є клінічно здоровими та перебувають у задовільному фізичному стані, а також не мають хвороб і травм вимені, що можуть призвести до забруднення молока та молозива; 2) які не піддавалися незаконному лікуванню; 3) які належать до господарств, що регулярно перевіряються на лекойз, бруцельоз та туберкульоз. Крім цього тварини у господарствах повинні бути ідентифікованими та підлягати державному контролю з метою підтвердження стану здоров'я.

Необхідно зазначити, що згаданим Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України № 118 також встановлюються вимоги до доїльного обладнання та гігієни у господарствах, які виробляють молоко та молозиво, вимоги до доїння та збору молока та молозива, а також вимоги до транспортування молока та молозива. Таким чином, при дотриманні зазначених вимог цілком реально досягнути встановлених показників безпечності та якості кінцевого продукту споживання.

Водночас Закон України «Про молоко та молочні продукти» не містить жодних спеціальних вимог щодо забезпечення якості і безпечності молока і молочних продуктів, призначених для споживання дітьми. Крім цього, з 12 січня 2021 року набрав чинності наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про внесення змін до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 12 березня 2019 року № 118» від 24 грудня 2020 року № 2760 [183], згідно якого чергове підвищення граничних значень для критеріїв відповідності сирого молока відтермінували на 2 роки, що негативно впливає на гарантування якості і безпечності молока для сировини для виготовлення продуктів дитячого харчування.

При цьому необхідно наголосити, що молоко та молочні продукти є важливими компонентами збалансованого харчування дітей. Вони є

джерелом високоцінних білків і незамінних амінокислот, мінеральних солей, мікроелементів і багатьох вітамінів групи В. Якщо в раціоні малюків немає достатньої кількості білків тваринного походження, такі діти, зазвичай, відстають у рості та загальному розвитку. В чинному законодавстві спеціальні вимоги до якості та безпечності молока для дитячого харчування встановлюються у загальному законі у сфері безпечності та якості харчових продуктів – Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Це безперечно є позитивним моментом, особливо в контексті гармонізації національного законодавства до стандартів ЄС. З іншого боку, в ст. 32^1 міститься припис лише щодо наявності специфічної кількості білків, а про інші вимоги щодо якості та безпечності молока та молочних продуктів не має згадки. Таким чином, такою правовою нормою можна маніпулювати, що в кінцевому випадку може негативно вплинути на показники якості та безпечності готового продукту дитячого харчування. На нашу думку, для гарантування безпечного та якісного дитячого харчування доречно буде встановити зв`язок між спеціальними приписами Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» та загальними приписами Закону України «Про молоко та молочні продукти» за допомогою бланкетної норми.

Слід зазначити, що не останню роль в правовому регулюванні виробництва молока та молочної продукції для дітей в Україні відіграють стандарти. Відповідно до Закону України «Про стандартизацію» від 05 червня 2014 року стандартом визнається нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятим визнаним органом, що встановлює для загального та неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності або її результатів, та спрямований на досягнення оптимально ступеня впорядкованості в певній сфері. Одразу слід наголосити на логічних помилках наведеної законодавчої дефініції. Очевидно, що законодавець припустився помилки підміни понять і замість поняття «визначений» використав поняття «визнаний». Оскільки поняття

«визнаний», яке відповідно до Академічного словника української мови [4] вживається у значенні «той, що одержав загальне визнання, відомий всім або багатьом», ніяк не співвідноситься з органом державної або будь-якої іншої влади. Хоча і тут законотворець не зробив відповідного уточнення, про який саме орган іде мова. Тим не менш стандартизація відіграє велику роль у забезпеченні охорони життя та здоров`я, а також забезпеченні прав та законних інтересів споживачів.

Таким чином, стандартизація в сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування покликана додатково забезпечити споживачів якісною та безпечною харчовою продукцією. Водночас державна політика базується на принципі добровільного застосування національних стандартів та кодексів усталеної практики. Це означає, що виробники самі уповноважені вирішувати питання застосування національних стандартів при виробництві своєї продукції.

Стосовно виробництва дитячого харчування, у тому числі і сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, найбільш значущими стандартами можна назвати: ДСТУ 4541:2006 «Продукти молочні для дитячого харчування. Вершки стерилізовані для дітей», затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики України від 29 березня 2006 року № 99 [57], та ДСТУ 8598:2015 «Продукти молочні сухі для дитячого харчування. Суміші молочні сухі, адаптовані для дітей віком від народження до чотирьох місяців. Технічні умови», затверджений наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 18 грудня 2015 року № 194 [58].

Важливим нормативно-правовим актом в сфері забезпечення якості та безпечності сировини тваринного походження є Закон України «Про ветеринарну медицину» в редакції від 16 листопада 2006 року. Варто зазначити, що цей Закон зазнав багатьох змін та доповнень з моменту його прийняття, проте його приписи вже не можуть ефективно регулювати

суспільні відносини, які виникають у сфері виробництва безпечних та якісних харчових продуктів, у тому числі для дитячого харчування. У зв`язку із цим розроблений та затверджений, але поки що не набув чинності, новий Закон України «Про ветеринарну медицину» від 04 лютого 2021 року. Новий Закон 2021 року має на меті максимально наблизити національне законодавство до законодавства ЄС. Приписи Закону 2021 року стосуються, зокрема: державно-санітарного контролю та нагляду; розроблення, прийняття, затвердження та застосування ветеринарно-санітарних заходів; захисту здоров`я тварин тощо. І хоча дія нового Закону України «Про ветеринарну медицину» не поширюються на продути тваринного походження для споживання людиною, очевидним є те, що неможливо отримати якісний та безпечний харчовий продукт із хворої тварини.

Особливої уваги заслуговують законодавчі вимоги до виробництва органічних продуктів харчування, адже, органічні харчові продукти вирізняються високою якістю та безпечністю. Це передусім пов`язано із більш жорсткими законодавчими вимогами до їх виробництва. Суспільні відносини у сфері виробництва органічних харчових продуктів регулюються Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу і маркування органічної продукції» від 10 липня 2018 року. Органічним виробництвом у розумінні цього Закону визнається сертифікована діяльність, пов`язані із виробництвом сільськогосподарської продукції, яка провадиться із дотриманням вимог національного законодавства у сфері органічного виробництва, маркування та обігу органічної продукції. Тобто, органічне виробництво відноситься до традиційних методів виробництва, де використання новітніх методів виробництва зводиться до мінімуму з метою досягнення максимальних показників якості та безпечності харчових продуктів та збереження навколишнього природного середовища. З огляду на це, у процесі органічного виробництва забороняється використання: будь-яких проявів генетично модифікованих організмів; будь-яких синтетичних речовин;

методів електричної та іншої стимуляції для примушування тварин; іонізуючого випромінювання; гідропонних методів; використання штучно виведених поліплоїдних тварин і рослин; стимуляторів росту, гормонів або аналогічних речовин тощо.

Не підлягає сумніву, що такий підхід у виробництві харчових продуктів є позитивним як для споживача, так і для навколишнього природного середовища. Однак, сам виробничий процес таких продуктів харчування має набагато більше ускладнень та витрат зі сторони виробника. Все це відображається у кінцевій вартості продукції, яку більшість громадян не зможуть собі дозволити.

Істотна кількість приписів Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу і маркування органічної продукції» присвячена саме вимогам до органічного виробництва. Серед законодавчих вимог до виробництва органічних харчових продуктів слід виокремити, зважаючи на тематику дослідження, наступні: загальні вимоги до органічного виробництва; вимоги до виробництва харчових продуктів; вимоги до органічного рослинництва та тваринництва. Органічне землеробство Р. А. Цирюлик розглядає як врегульовану нормами права діяльність з використання сільськогосподарських угідь, яка є суто виробничою діяльністю, та нерозривно пов’язана з безпосереднім обробітком сертифікованих сільськогосподарських угідь, які призначаються для визначеного цільового призначення, тобто виробництва органічної продукції рослинного походження, що, в свою чергу, відповідає вимогам встановлених законом [280, с. 147–148].

В органічному виробництві використовуються переважно відновлювальні ресурси та власні ресурси, а також суворо обмежується використання харчових добавок, мікроелементів та добавок для технологічних цілей лише у гранично допустимих кількостях, визначених законодавством для органічних продуктів. В процесі виробництва органічних харчових продуктів використовується переважно біологічні, механічні та

фізичні методи виробництва, а також використовуються органічні інгредієнти, окрім кухонної солі та води.

Щодо органічного тваринництва та органічного виробництва кормів, то ці вимоги дуже тісно між собою пов`язані і не можуть існувати одні без інших. Основними вимогами до органічних кормів є те, що вони мають виробляються з органічних кормових матеріалів, які в свою чергу не можуть оброблятися синтетичними розчинниками. Доволі великий перелік складають законодавчі вимоги щодо органічного тваринництва. Переважно вони опосередковано стосуються виробництва сільськогосподарської сировини для органічного дитячого харчування. Безпосередньо на безпечність харчового продукту впливає стан здоров`я тварини, з якої отримують сільськогосподарську сировини для дитячого харчування. З огляду на це, Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу і маркування органічної продукції» передбачені приписи щодо профілактики хвороб та ветеринарного лікування. Так, наголошується на використанні високоякісних кормів та забезпечення вигулу для тварин. Також забороняється використання синтетичних алопатичних ветеринарних лікарських засобів та антибіотиків. Для органічного рослинництва переважно встановлені вимоги, які посилюються захист ґрунтів та запобігають їх виснаженню. Крім того, наголошується на забороні використання азотних добрив, а також на необхідності використанні органічного насіння та садивного матеріалу.

Таким чином, в Україні прийнято багато нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення якості та безпечності сировини рослинного та тваринного походження. Водночас правовому регулюванню якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування притаманні істотні юридичні дефекти понятійно-категоріального апарату, що негативно впливає на ефективність регулювання зазначених відносин [292].

На сьогоднішній день триває процес адаптації національного законодавства до вимог ЄС. Європейське законодавство відіграє важливу

роль у регулюванні виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. В ЄС ключове значення має Регламент (ЕС) № 609/2013 Європарламенту та Ради від 12 червня 2013 року «Про харчові продукти, призначені для дітей грудного та раннього віку, харчові продукти для медичних цілей і повну заміну дієти для контролю ваги». Необхідно зазначити, що скасування спеціального Закону України «Про дитяче харчування» було зумовлене саме необхідністю приведення національного законодавства у відповідність до цього нормативного документа ЄС. Проте, на нашу думку це вдалося не на сто відсотків. Проведений аналіз внесених змін та доповнень до Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продукт» показав, що вони більше схожі на автоматичний переклад тексту Регламенту (ЕС) № 609/2013 без необхідного процесу адаптації та врахування специфіки національного законодавства у сфері дитячого харчування При цьому простежуються також помилки перекладу. Наприклад, у Регламенті (ЕС) № 609/2013 визначається поняття перероблених продуктів харчування на основі зернових, яке повністю дублюється національним законодавством. Проте, національним законодавством такий вид харчових продуктів відноситься до дитячого харчування, хоча у згаданому Регламенті чітко вказано, що харчові продукти на основі зернових не є дитячим харчуванням. Зазначене є принципово важливим, оскільки це впливає на сам процес виробництва, у тому числі на відповідність таких продуктів законодавчим вимогам для продуктів дитячого харчування.

Також важливим з точки зору забезпечення якості та безпечності дитячого харчування є визнаний в ЄС принцип обережності. В згаданому Регламенті (ЕС) № 609/2013 прямо вказується на те, що такий принцип має неодмінно застосовуватися у виробництві дитячого харчування. Цей принцип означає, що нові технології виробництва дитячого харчування мають бути впроваджені, навіть якщо вони не всебічно досліджені наукою. Проте мають бути вжиті всі можливі заходи задля мінімізації ризиків спричинення шкоди.

На нашу, думку це доволі небезпечний принцип, коли мова йде про продовольчу безпеку країни, оскільки економічна доцільність завжди стоїть після навіть потенційного ризику спричиненню шкоди життю та здоров`ю людини, дитини тим паче. Встановлення такого принципу в законодавстві ЄС пояснюється наявністю потужної наукової бази, яка тісно співпрацює із законодавством. Національний законотворець не завжди звертається до наукових висновків. Тому, в цьому аспекті ми поділяємо думку законодавця, який не зазначив про цей принцип у загальному Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів».

Необхідно зазначити, що Регламенті (ЕС) № 609/2013 про виробництво дитячого харчування має важливі додатки, які ніяк не відобразилися у національному законодавстві. Це передусім додатки, які представлені у вигляді порівняльної таблиці мікроелементів та вітамінів, які має містити той чи інший вид дитячого харчування. При цьому зазначений Регламент чітко розмежовує харчування за вмістом визначений вітамінів та мінералів немовлят віком до дванадцяти місяців, дітей віком від одного до трьох років та перероблених продуктів харчування на основі зернових.

Крім цього, європейське законодавство багато уваги приділяє саме виробництву дитячих сумішей та сумішей для подальшого годування. Директива Європейської Комісії 2006/141/ЄС «Про молочні суміші для харчування немовлят, про подальші суміші для харчування дітей раннього віку та про внесення змін до Директиви 1999/21/ЕС» від 22 грудня 2006 року [308] містить багато приписів про склад таких сумішей. Зокрема, окрім приписів про відповідність такого харчування загальним нормам про якість і безпечність харчових продуктів, наводиться численний перелік тих вітамінів та мікроелементів, який мають відповідати дитячі суміші та суміші для подальшого годування. Також встановлюється сувора заборона вмісту в дитячих сумішах кунжутної та бавовняної олії. Перелік всіх вимог знаходиться у додатках до Директиви 2006 року і передбачає конкретні показники енергії, вмісту білків, різноманітних вітамінів та мінералів, яким

має відповідати кінцевий харчовий продукт у вигляді дитячої суміші або суміші для подальшого годування. При чому, в Директиві зазначено, що вказаний вид дитячого харчування може бути вироблений і з соєвого білку, про що взагалі не зазначається у національному законодавстві.

Необхідно також згадати про Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16 вересня 2014 року [265], відповідно до якої Україна зобов`язалася гармонізувати національне законодавство до законодавства ЄС, у тому числі у сфері якості та безпечності продуктів харчування. Питанням якості та безпечності продуктів харчування присвячена Глава 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» Розділу V «Економічне і галузеве співробітництво». Співробітництво у сфері забезпечення якості та безпечності продуктів харчування охоплює, зокрема, такі сфери: 1) заохочення сучасного та сталого аграрного виробництва, з урахуванням потреби захисту навколишнього природного середовища і тварин, у тому числі поширення провадження методів органічного виробництва й використання біотехнологій inter alia шляхом застосування найкращих практик у цих сферах; 2) заохочення політики якості аграрної продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості тощо. Необхідно зауважити, що зазначені приписи є загальними та спрямовані на покращення параметрів безпечності та якості як продуктів харчування загалом, так і продукції дитячого харчування.

Перелік нормативно-правових актів в Додатку до Угоди про асоціацію носить загальний характер і не містить спеціальних нормативно-правових актів щодо регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. Проте позиція законодавця в сфері виробництва дитячого харчування така, що параметри якості та безпечності дитячого харчування мають відповідати законодавчим вимогам щодо якості та безпечності продуктів харчування. Серед нормативно-правових актів ЄС, які

мають важливе значення для забезпечення якості та безпечності дитячого харчування можна, назвати Регламент Ради (ЄС) № 509/2006 від 20 березня 2006 року про гарантований традиційний склад та спосіб виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів харчування [311]. Проблемою його реалізації є те, що на момент укладення Угоди про асоціацію він був офіційно скасований спільним Регламентом Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1151/2012 від 21 листопада 2012 року про схеми якості для сільськогосподарських і харчових продуктів. Такий Регламент поєднав положення Регламенту Ради (ЄС) № 509/2006 та № 510/2006 щодо географічних зазначень традиційних продуктів харчування. З іншої сторони, положення нового Регламенту не містять принципово нових положень щодо виробництва якісних та безпечних продуктів харчування.

Не менш важливим для виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування є Регламент Ради ЄС № 2597/97 від 18 грудня 1997 року [310], який встановлює додаткові вимоги щодо молока питного, з метою його збагачення у разі необхідності додатковими протеїнами, вітамінами та мінералами. Зазначеним Регламентом встановлюються наступні вимоги: 1) таке молоко повинно мати температуру замерзання, яка є близькою до середньої величини температури замерзання для сирого молока, що фіксується в місці походження зібраного питного молока; 2) мати масу, не меншу ніж 1028 грамів на літр для молока, що містить 3,5 відсотка (м/м) жиру при температурі 20^{0}°C або рівноцінну вагу на літр для такого молока, яке має інший вміст жиру; 3) містити мінімум 2,9 відсотка (м/м) протеїну для молока, що містить 3,5 відсотка (м/м) жиру або однакової концентрації у випадку, якщо молоко має інший вміст жиру. На нашу думку, приписи відповідного регламенту є важливими з огляду на гарантування виробництва якісного та безпечного молока та молочних продуктів, а отже мають бути імплементовані до національного законодавства.

Слід зазначити, що в Україні наразі відсутній уніфікований законодавчий акт, який би регулював виробництво м`яса та м`ясних

продуктів. З огляду на це, важливим з позиції адаптації національного аграрного законодавства є Регламент Комісії ЄС № 543/2008 від 16 червня 2008 року, що встановлює детальні правила для застосування Регламенту Ради ЄС № 1234/2007 стосовно ринкових стандартів м'яса свійської птиці [309]. Зокрема, в цьому Регламенті наголошується на тому, що температура для зберігання і обробки є надзвичайно важливою для підтримування високих стандартів якості, тому встановлюється мінімальна температура, за якої охолоджена продукція з м'яса свійської птиці повинна триматися. На нашу думку, відсутність в Україні законодавчого акту, який би регулював суспільні відносини у сфері виробництва м'яса та м'ясних продуктів є суттєвою прогалиною законодавства, яка негативно впливає на якість та безпечність сировини тваринного походження, у тому числі і для дитячого харчування.

Не менш важливим в сфері виробництва якісної і безпечної сировини тваринного походження є Регламент Європейського Парламенту і Ради ЄС № 1760/2000/ЄС від 17 липня 2000 року про встановлення системи ідентифікації і реєстрації великої рогатої худоби, та маркування яловичини та продуктів із яловичини і скасування Регламенту Ради № 820/97/ЄС [317]. У ньому зазначається, що основними елементами системи ідентифікації та реєстрації великої рогатої худоби є: 1) вушні бирки для індивідуальної ідентифікації тварин; 2) комп'ютерних баз даних; 3) паспортів тварин; 4) індивідуальних реєстрів, які ведуться у кожному господарстві. Ці положення певним чином відобразилися в новому Законі України «Про ветеринарну медицину». Ці приписи є доволі принциповими, оскільки ефективна система ідентифікації тварин створює базис для гарантування якості та безпечності харчової продукції, а також збереження здоров`я людини. Необхідно зазначити, що Закон України «Про ідентифікацію та реєстрацію тварин» містить лише описові положення, щодо ідентифікації тварин. На нашу думку, відповідний закон має конкретизувати, яким способом проводити ідентифікацію тварин та затвердити конкретну форму

ведення індивідуальних реєстрів на господарствах на законодавчому рівні. Чітко сформовані приписи щодо ідентифікації сільськогосподарських тварин позитивно вплине на правове регулювання виробництва сировини тваринного походження для дитячого харчування.

Необхідно згадати також Регламент Ради ЄС № 834/2007 від 28 червня 2007 року про органічне виробництво та маркування органічних продуктів [312]. Він став основою для оновлення національного закону у сфері виробництва органічних продуктів харчування в Україні. Органічне виробництво, відповідно до Регламенту Ради ЄС № 834/2007, базується на основі таких принципів: 1) збереження та посилення життя ґрунту та природньої родючості ґрунту; 2) мінімізація використання невідновлюваних ресурсів; 3) переробка відходів та супутніх продуктів рослинного та тваринного походження; 4) охорона здоров'я тварин шляхом заохочення природнього імунологічного захисту тварин; 5) охорона здоров'я рослин за допомогою превентивних заходів, як стійких до хвороб та шкідників, вибір відповідних видів та порід, механічних та фізичних методів, сівозміни, та захист природних ворогів шкідників; 6) дотримання високого рівня благополуччя тварин, який задовольняє потреби, притаманні кожному окремому виду тощо. Таким чином, можемо констатувати, що Угодою про асоціацію не передбачено обов'язку України адаптувати до вимог ЄС національне аграрне законодавство у сфері забезпечення виробництва якісних та безпечних 355 продуктів харчування для дітей віком від народження до трьох років для задоволення їх специфічних потреб у щоденному харчуванні. Водночас проведений аналіз показав, що законодавство ЄС містить низку нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської сировини, до яких в першу чергу має бути адаптовано національне аграрне законодавство. Така адаптація спрямована на забезпечення продовольчої безпеки держави та гарантування конституційного права кожного на достатній життєвий рівень, а також на доступ до продуктів харчування належної якості [291, с. 352–355].

Отже, узагальнюючи результати проведеного вище дослідження специфіки правового регулювання якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, можемо сформулювати наступні висновки і пропозиції:

1) скасування спеціального закону про дитяче харчування справило негативний вплив на регулювання відповідних відносин, оскільки не врегульованими залишаються багато проблемних питань у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, не в повній мірі були враховані вимоги законодавства ЄС у відповідній сфері, що може суттєво знизити ефективність правового регулювання внаслідок відсутності системності та правової визначеності. З метою усунення вказаних юридичних дефектів необхідним та актуальним є розроблення та прийняття закону «Про харчування для спеціальних цілей» (Додаток Б);

2) до Розділі ІІІ проекту закону «Про харчування для спеціальних цілей» (Додаток Б) необхідно включити спеціальну статтю такого змісту:

«**Стаття ____. Вимоги щодо якості та безпечності сировини для дитячого харчування**

1. У виробництві дитячого харчування використовується сировина, яка переважно виробляється у спеціальних виробничих зонах.

2. У харчових продуктах для дитячого харчування забороняється використання:

а) ароматизаторів, окрім винятків з вимог, які передбачені частиною першою та пунктом 3 частини другої статті 29 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»:

етилванілін, ванілін, і ванільний екстракт;

ароматизатори, для яких законодавством не передбачається обов’язковість державної реєстрації;

ароматизатори, які пройшли державну реєстрацію;

ароматизатори, що дозволені для використання у дитячому харчуванні міжнародними організаціями або Європейським Союзом, або які не підлягають реєстрації в Європейському Союзі;

б) барвників, крім барвників, отриманих з харчових продуктів;

в) підсолоджувачів, крім харчових продуктів для спеціальних медичних цілей, призначених для дітей грудного та раннього віку;

г) стабілізаторів, консервантів, підсилювачів смаку та/або аромату;

ґ) продуктів гідрогенізації олій (маргарину, спреду), пальмового стеарину, бавовняної олії, олії з кунжуту;

д) молока сирого від корів, яке не відповідає наступним вимогам: кількість мікроорганізмів за температури 30^0°С складає не більше 100000 колонієутворюючих одиниць на 1 мілілітр (далі – КУО/мл) (за середньою геометричною величиною результатів лабораторних досліджень (випробувань) зразків, що відбирають щонайменше двічі на місяць протягом двох місяців), кількість соматичних клітин складає не більше 400000 клітин на 1 мілілітр (за середньою геометричною величиною результатів лабораторних досліджень (випробувань) зразків, що відбирають щонайменше один раз на місяць протягом трьох місяців, окрім випадків, якщо компетентним органом визначено інакший метод з метою урахування сезонних коливань рівня виробництва);

е) сирого молока від сільськогосподарських тварин, окрім визначених пунктом д) цієї частини, що не відповідає наступним вимогам: кількість мікроорганізмів за температури 30^0°С складає не більше 1 500 000 КУО/мл (за середньою геометричною величиною результатів лабораторних досліджень (випробувань) зразків, що відбираються щонайменше двічі на місяць протягом двох місяців);

є) сумішей спецій та прянощів, до складу яких входять не дозволені до використання у виробництві дитячого харчування харчові добавки;

ж) пестицидів;

з) сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, яка була вироблена з генетично модифікованих організмів та/або може містити генетично модифіковані організми.»;

3) з метою підвищення ефективності правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування та гармонізації національного законодавства із вимогами ЄС, необхідно поступово впроваджувати у аграрне законодавство України основоположні принципи ЄС у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, насамперед принцип обережності;

4) необхідно вдосконалити понятійно-категоріальний апарат Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» та «перенести» приписи у сфері дитячого харчування до проекту спеціального закону «Про харчування для спеціальних цілей» (Додаток Б), зокрема, нормативно закріпити у ст. 1 Розділу І зазначеного проекту визначення наступних термінів:

- «сільськогосподарська сировина для дитячого харчування – якісна та безпечна сировина рослинного та/або тваринного походження, яка використовується для виробництва дитячого харчування»;

- «якість дитячого харчування – ступінь досконалості властивостей та характерних рис дитячого харчування, які здатні задовольнити фізіологічні потреби організму дитини в продуктах харчування виходячи з їх хімічного складу та енергетичної цінності»;

- необхідно також нормативно розмежувати поняття «шкідливий харчовий продукт» та «харчовий продукт, непридатний до споживання», оскільки останнє є ширшим за змістом, ніж перше поняття;

5) з метою приведення національного законодавства у відповідність до європейських вимог необхідно виключити із Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» припис про те, що харчові продукти на основі зернових є дитячим харчуванням (Додаток В), оскільки це прямо суперечить законодавству ЄС;

5) при підготовці проектів нормативно-правових актів варто враховувати напрацювання юридичної доктрини, особливо у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. Наукові дослідження мають становити основу для прийняття того чи іншого припису щодо регулювання виробництва дитячого харчування, що є широко поширеною практикою у законотворенні ЄС та однією із гарантій права дитини на якісне, безпечне та у достатній кількості харчування.

2.4 Правове регулювання державної підтримки виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування

Виробництво сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування є специфічним та складним процесом. Передусім це пов’язано з тим, що суб’єктами споживання відповідної продукції є діти. Таким чином, в законодавстві щодо сільськогосподарської сировини для дитячого харчування встановлений перелік спеціальних вимог щодо якості та безпечності, яким має відповідати відповідна сировина. Очевидним є те, що встановлення додаткових вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування суттєво обтяжує сам процес виробництва дитячого харчування. Дотримання спеціальних вимог у виробництві сировини рослинного та тваринного походження у процесі її виробництва призводить до підвищення її вартості на ринку. Неодмінним результатом стає і підвищення вартості кінцевого продукту дитячого харчування.

Незважаючи на складне економічне, соціальне та політичне становище через введення воєнного стану, Україна все ще здатна виробляти високоякісну сировину рослинного та тваринного походження для дитячого харчування для повноцінного забезпечення дитячого організму необхідними

мікроелементами та мінералами, у тому числі за допомогою реалізації механізмів державної підтримки.

Логічним видається те, що задля заохочення виробництва якісного, безпечного та у достатній кількості дитячого харчування необхідним є впровадження ефективного механізму державної підтримки виробників сільськогосподарської сировини у цій сфері. Однак, на сьогоднішній день сільськогосподарські товаровиробники у згаданій сфері користуються загальними механізмами державної підтримки.

На нашу думку, встановлення на рівні законодавства додаткової державної підтримки для виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування зможе вирішити проблеми щодо підвищення рівня споживання продуктів дитячого харчування, гарантування виробництва якісної, безпечної та у достатній кількості сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, а також підвищення конкурентоспроможності продукції дитячого харчування та внутрішньому та зовнішніх ринках.

Спеціальним законодавчим актом у сфері державної підтримки сільського господарства є Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року № 1877-IV. Слід зазначити, що відповідний закон визначає основи державної політики у кредитній, бюджетній, регуляторній, ціновій та інших сферах державного управління для стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, у тому числі продовольчої безпеки держави. Водночас він не регулює правовідносини у сфері державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції.

Незважаючи на те, що Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» є єдиним спеціальним нормативно-правовим актом у сфері державної підтримки сільського господарства, він не містить легального визначення поняття «державна підтримка сільського господарства». Зважаючи на це, нам необхідно звернутись до юридичної доктрини. Ґрунтовне дослідження у сфері державної підтримки сільського

господарства провела Х. А. Григор'єва, яка під державною підтримкою сільського господарства розуміє закріплену у законодавстві систему заходів організаційного, фінансового та інформаційно-консультативного характеру, яка реалізується уповноваженими державними органами та іншими суб'єктами щодо сільськогосподарських товаровиробників на виконання основних завдань аграрної політики з метою гарантування продовольчої безпеки, утворення стабільного середовища функціонування товарних виробників сільськогосподарської продукції, охорони навколишнього природного середовища в момент здійснення сільськогосподарської діяльності, а також розвитку села [43, с. 20]. З наведеним визначенням цілком погоджуємося та пропонуємо закріпити дефініцію державної підтримки сільського господарства на законодавчому рівні.

Поряд із поняттям державної підтримки в науці аграрного права використовується поняття аграрного протекціонізму. На думку В. Ю. Уркевича, аграрний протекціонізм – це захист вітчизняних агарних товаровиробників від імпортних конкурентів, який полягає у наданні певних преференцій щодо виробництва сільськогосподарської продукції на території України [271, с. 123]. На нашу думку, співвідношення понять аграрного протекціонізму та державної підтримки можна провести таким чином, що аграрний протекціонізм є метою, яка може бути досягнена через дієвий механізм державної підтримки національних товаровиробників. Таким чином аграрний протекціонізм – це реальний стан захищеності, який полягає у наданні комплексу заходів державної підтримки на території України задля підвищення конкурентоспроможності національного аграрного товаровиробника та стабілізації його сільськогосподарської діяльності.

Слід зазначити, що між собою також тісно пов'язані поняття державної підтримки та дерегуляції. В науковій доктрині під дерегуляцією розуміють повну відмову або скорочення державного регулювання в певній сфері суспільних відносин, тобто зменшення державного контролю та державного втручання у діяльність суб'єктів господарювання та має на меті

стимулювання розвитку вільних засад конкуренції на відповідних ринках [41, с. 127]. Так, у статті чотирнадцятій Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» зазначається, що в агроспоживаючих регіонах забороняється введення будь-яких адміністративних, кількісних або якісних обмежень при переміщенні аграрної продукції та продуктів її переробки по всій території України. Крім цього, вважаються недійсними і не підлягають виконанню акти Кабінету Міністрів України, центральних органів влади та місцевого самоврядування щодо:

а) обмеження законних прав власників сільськогосподарської продукції на вільне володіння, користування та розпорядження;

б) нав'язування власнику продукції конкретних покупців (посередників, переробників) або постачальників сільськогосподарської сировини, матеріально-технічних ресурсів чи інших товарів.

в) запровадження будь-яких адміністративного регулювання цін на сільськогосподарську продукцію.

Також відповідним Законом встановлюється пряма заборона дискримінації прав власників сільськогосподарської продукції. Зокрема зазначається, що вартість електричної енергії, вугілля, природнього газу та води, а також послуги з транспортування сільськогосподарської продукції встановлюються на рівні, що не перевищує рівень вартості таких товарів чи послуг іншим особам. В даному аспекті слід погодитись з позицією Х. А. Григор'євої щодо того, що такі приписи не є дерегуляцією, а є дублюванням норм чинного цивільного та господарського законодавства в частині порушення реалізації права власності та свободи договорів. Як зазначає авторка, дерегуляція та державна підтримка мають наступні аспекти співвідношення:

1) зменшення впливу на суспільні відносини, ослаблення державного втручання як основні вектори дерегуляції не поширюються на правовідносини щодо державної підтримки;

2) дерегуляція здійснює позитивний вплив на розвиток сільського господарства, а також має ознаки державного сприяння, як різновид державної підтримки (окрім відносин, пов'язаних із наданням державної підтримки сільському господарству).

3) дерегуляція може бути присутня й у відносинах державної підтримки сільського господарства, наприклад, в удосконаленні безконтактних процедур надання підтримки та налагодження інформаційного обміну між публічно-правовими суб'єктами, які задіяні в наданні такої підтримки, тощо [43, с. 25–26].

Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначає основні засади державної підтримки у сфері сільського господарства, які є важливим аспектом правового регулювання будь-яких суспільних відносин, адже вони становлять базис для подальшого розвитку правових приписів. Принципами державної підтримки сільського господарства України є: прозорість та публічність, справедливість та ефективність, цільове спрямування державної підтримки, прогнозованість та послідовність. Таким чином, прозорість та публічність означає формування, ведення та надання відкритого доступу до державних реєстрів. Зокрема, вільний доступ надається до Державного аграрного реєстру, який є державною автоматизованою інформаційною системою збирання, обліку, накопичення, оброблення та надання інформації про аграрних товаровиробників та сільськогосподарську діяльність, яку вони провадять. Прогнозованість та послідовність досягається створенням стабільної законодавчої бази з питань стимулювання розвитку агропромислового комплексу. Справедливість державної підтримки забезпечується шляхом пропорційного розподілу державної підтримки та обмеження максимального розміру підтримки на одного аграрного товаровиробника. Під ефективністю державної підтримки розуміється створення сприятливих умов для сільськогосподарської діяльності аграрних товаровиробників, підвищення якості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продуктів та

забезпечення продовольчої безпеки. Цільовим спрямуванням державної підтримки є пріоритетне надання такої підтримки малим фермерських господарствам.

Маємо одразу зазначити, що Закон України «Про державну підтримку сільського господарства» має суттєві недоліки щодо його структури і це ускладнює розуміння та реалізацію його правових приписів. Так, перший розділ, який містить правові приписи щодо конкретних видів державної підтримки, має назву «Інші види підтримки виробників сільськогосподарської продукції та аграрного ринку». Хоча до цього розділу немає жодних конкретних приписів щодо державної підтримки сільського господарства. Такий юридичний дефект пов'язаний із тим, що протягом останніх редакцій багато положень цього Закону були скасовані або перенесені у інші нормативно-правові акти з метою виконання норм міжнародних договорів, у тому числі задля приведення у відповідність національного законодавства до вимог ЄС. На сьогоднішній день в чинній редакції згаданого Закону основними видами фінансової підтримки суб'єктів господарювання у сфері сільського господарства є: здешевлення кредитів та компенсація лізингових платежів.

Здешевлення кредитів здійснюється в режимі кредитної субсидії та означає субсидування частини плати (процентів) за використання кредитів, які були надані банками у вітчизняній та іноземній валюті. В свою чергу, компенсація лізингових платежів означає часткове відшкодуванні лізингових платежів, сплачених суб'єктами господарювання агропромислового комплексу, за придбані техніку та/або обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу. При чому обсяги коштів, які спрямовуються на фінансову підтримку сільськогосподарських товаровиробників через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів, встановлюється Законом України «Про державний бюджет України» на відповідний рік.

Окрім здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів, Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» передбачена додаткова фінансова підтримка фермерських господарств. Така підтримка полягає у додатковій доплаті на користь застрахованих осіб – членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Відповідна підтримка надається тільки сімейним фермерських господарствам у разі, якщо вони зареєстровані як платники єдиного податку четвертої групи відповідно до Податкового Кодексу України, а також за умови, що його голова сплачує за себе та за кожного члена свого фермерського господарства єдиний внесок на обов'язкове державне соціальне страхування відповідно до закону.

Державна підтримка сільського господарства традиційно поділяється за галузями сільськогосподарського виробництва на державну підтримку у сфері тваринництва та рослинництва. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначає такий вид державної підтримки як бюджетна тваринницька дотація. Бюджетна дотація має на меті підтримку рівня платоспроможного попиту українських споживачів продукції тваринництва та запобігання виникненню збитковості українських виробників відповідної продукції. Об'єктами такої дотації закон визначає: велику рогату худобу, свиней, вівець, коней, свійської птиці, кролів, молоко незбиране екстра, вищого, першого та другого ґатунків, вовну стрижену, кокони тутового шовкопряда, мед натуральний, кіз. У свою чергу суб'єктом бюджетної дотації є безпосередньо виробник такої продукції. Приписи Закону деталізуються та отримують подальший розвиток у Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07 лютого 2018 року № 107 [205]. Цим Порядком визначається, що бюджетні кошти спрямовуються на державну підтримку за такими напрямками:

1) спеціальна бюджетна дотація за бджолосім'ї у наявності;

2) часткове відшкодування вартості закуплених племінних тварин для подальшого відтворення;

3) часткове відшкодування вартості будівництва та/або реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції;

4) часткова компенсація вартості будівництва та/або реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, доїльних залів, в частині витрат, профінансованих без урахування податку на додану вартість за рахунок кредитів від банків;

5) часткове відшкодування вартості будівництва та/або реконструкції підприємств, що здійснюють свою діяльність у сфері зберігання та переробки зерна;

6) спеціальна бюджетна дотація за утримання вівцематок, кізочок, козематок, ярок;

7) спеціальна бюджетна дотація за приріст поголів'я корів власного відтворення;

8) погашення бюджетної кредиторської заборгованості, зареєстрованої в органах Казначейства, відповідно до законодавства.

Згаданий вище Порядок детально врегульовує процес надання бюджетної дотації у сфері тваринництва, у тому числі визначає суб'єктів, об'єктів та конкретні суми такої державної підтримки. Проте за відсутності спеціальних законодавчих актів у сфері виробництва тваринницької сировини, механізми надання державної підтримки не є ефективними. Як зазначає Х. А. Григор'єва, прогресивні законодавчі рішення щодо регламентації агропротекційних питань залишаться деклараціями, якщо буде зберігатися існуючий стан розриву законодавчого аграрного та бюджетного регулювання [43, с. 216].

Стосовно державної підтримки у сфері рослинництва, то, на відміну від сфери тваринництва, відповідна державна підтримка навіть чітко не визначена Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України». Приписи щодо державної підтримки виробників сировини рослинного походження епізодично окреслені в Розділі V^1 згаданого Закону. Зокрема встановлюється, що аграрний товаровиробник має право на бюджетну дотацію для розвитку та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції після його внесення податковим органом до Реєстру отримувачів бюджетної дотації. Такий товаровиробник має виробляти сільськогосподарську продукцію, перелік якої встановлюється ст. 16^1 відповідного Закону. Переважно цей перелік містить саме сировину рослинного походження.

Крім цього, нормами Закону у сфері державної підтримки передбачається державна підтримка виробників плодів, ягід винограду та хмелю. Таким чином, товаровиробнику ягід, плодів, винограду, хмелю та овочів, які займаються аграрною діяльністю з обробки, переробки та/консервації відповідних сільськогосподарських продуктів, надається державна підтримка у вигляді компенсації до п’ятдесяти відсотків вартості: 1) нового будівництва холодильників для зберігання зазначеної продукції, а також об’єктів із заморожування плодово-ягідної продукції; 2) придбання ліній товарної обробки плодів, ягід та овочів, автоматизованих ліній з висушування плодів, ягід та хмелю власного виробництва, ліній з переробки власно вирощених плодів, ягід та овочів.

Крім цього спеціальною державною підтримкою в сфері розвитку садівництва, ягідництва, виноградарства, а також тепличного господарства є отримання грантів. Цей вид державної підтримки закріплений Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання грантів бізнесу» від 21 червня 2022 року № 738 [53]. Так, згаданою Постановою затверджено порядки надання грантів для створення та розвитку садівництва, ягідництва, виноградарства та тепличного господарства. Відповідні порядки містять

детальні приписи щодо суб'єктів отримання грантів, процедури їх отримання, а також обов'язків суб'єктів після отримання ними грантів.

Доречним буде також згадати про такий вид державної підтримки, як державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції. Так, відповідні суспільні відносини регулюються Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09 лютого 2012 року № 4391-VI [220]. Відповідно до цього Закону державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції – це надання сільськогосподарським товаровиробникам з державного бюджету в порядку, встановленому відповідним законом, грошових коштів у вигляді відшкодування частини вартості страхового платежу, нарахованого за договором страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Грошові кошти надаються з державного бюджету у вигляді відшкодування шістдесяти відсотків вартості страхового платежу. Порядок відшкодування коштів затверджений Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції» від 09 грудня 2021 р. № 1342 [206]. Зазначений Порядок детально визначає умови надання такої підтримки та механізм використання коштів передбачених Мінагрополітики у державному бюджеті за програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» для державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції. Слід зазначити, що перелік видів сільськогосподарської продукції та сільськогосподарських страхових ризиків, щодо яких здійснюється страхування з державною підтримкою на відповідний бюджетний рік, визначається Міністерством аграрної політики України.

На сьогоднішній день сільськогосподарські товаровиробники мають змогу користуватися податковою державною підтримкою у вигляді сплати єдиного податку за спрощеною процедурою. Такий спеціальний податковий режим встановлений Податковим Кодексом України від 02 грудня 2012 р.

№ 2755-VI [157]. Так, платниками єдиного податку четвертої групи є аграрні товаровиробники – юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, у яких частка аграрного товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків. Також під четверту групу оподаткування підпадають фізичні особи-підприємці, які провадять діяльність виключно в межах фермерського господарства, зареєстрованого відповідно до Закону України «Про фермерське господарство», за умови виконання переліку наступних вимог: 1) провадять виключно вирощування, відгодовування аграрної продукції, вилов, збирання, переробку такої власновирощеної або відгодованої продукції, а також її продаж; 2) здійснюють господарську діяльність (крім постачання) за місцем податкової адреси; 3) не користуються працею найманих осіб; 4) членами фермерського господарства такої фізичної особи є лише члени її сім'ї у визначенні частині другій статті третій Сімейного кодексу України; 5) площа сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду у власності та/або користуванні членів фермерського господарства становить не менше 0,5 гектара, але не більше 20 гектарів сукупно.

Слід зазначити, що закріплення у законодавстві державної підтримки аграрного сектору не означає її ефективну реалізацію на практиці. Це передусім залежить від фінансових можливостей держави та відповідної статті видатків у Державному бюджеті України. Враховуючи складне економічне, соціальне та політичне становище, яке перш за все пов'язано із воєнним станом в Україні, не видається дивним, що порівняно з довоєнними часами статті видатків на державну підтримку сільського господарства зменшилася у багато разів. Для прикладу, стаття видатків щодо державної підтримки у Законі України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14 листопада 2019 року № 294-IX [189] складала чотири мільйони гривень. На сьогоднішній день у Законі України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» від 02 листопада 2022 року № 2710-IX [190] така підтримка складає лише двісті тисяч гривень. Таким чином, державна

підтримка сільськогосподарських товаровиробників зменшилася у двадцять разів. Відтак, на теперішній час заходи задля досягнення стану аграрного протекціонізму не мають можливості для втілення через недостатнє фінансування.

Важливим аспектом ефективності державної підтримки сільського господарства в Україні є її розвиток в рамках співпраці зі Світовою організацією торгівлі. Основним міжнародним нормативно-правовим актом у зазначеній сфері є міжнародний документ СОТ «Угода про субсидії та компенсаційні заходи» від 15 квітня 1994 року [266].

Згідно із термінологією СОТ, усі заходи державної підтримки сільського господарства умовно поділені на «скриньки». Так, до «зеленої скриньки» відносяться заходи підтримки, що не впливають на виробництво та торгівлю сільськогосподарською продукцією, а відтак такі заходи не підлягають скороченню. До таких заходів відносять субсидії на наукові дослідження, підготовку кадрів, консультативні послуги, маркетингові та інфраструктурні послуги, боротьбу зі шкідниками та хворобами тощо. Заходи «синьої скриньки» спрямовані на стримування перевиробництва. Наприклад, такими заходами підтримки є субсидії на фіксовані сільськогосподарські площі або поголів’я сільськогосподарських тварин. До «червоної скриньки» відносяться заходи державної підтримки сільського господарства, які є забороненими. Наприклад, нетарифне регулювання торгівлі. До «жовтої скриньки» відносять заходи підтримки, які безпосередньо впливають на виробництво сільськогосподарської продукції. Серед таких заходів можемо назвати: дотації на продукцію тваринництва та рослинництва, племінне тваринництво, різного роду компенсації, пільги та транспортування сільськогосподарської продукції тощо. Слід зазначити, що згідно із міжнародними зобов’язаннями заходи підтримки із «жовтої скриньки» мають постійно скорочуватись і врешті решт мінімізуватись. Дозволений мінімальний рівень підтримки або «де мініміс» складає

5 відсотків вартості конкретного сільськогосподарського продукту для розвинутих країн і 10 відсотків – для тих, що розвиваються [131, с. 214].

Відповідно до ч. 4 ст. 6 зазначеної Угоди в сфері сільського господарства, прямі виплати за програмами обмеження виробництва не підлягають зобов'язанню щодо дотримання «де мініміс», якщо: 1) такі виплати здійснюються щодо конкретної території та врожаю; 2) такі виплати здійснюються на вісімдесят п'ять або менше відсотків базового рівня виробництва; 3) виплати на худобу здійснюються на чітко визначену кількість голів. Відтак, відповідно до міжнародних зобов'язань а рамках співпраці з СОТ державна підтримка має максимально розвиватись у напрямкам «зеленої скринька» та «синьої скриньки».

Таким чином, агровиробники сільськогосподарської сировини для дитячого харчування можуть скористатися загальними механізмами отримання державної підтримки суб'єктами аграрного підприємництва – фінансовою підтримкою (здешевлення кредитів, компенсація лізингових платежів, державна підтримка виробників плодів), бюджетними дотаціями (тваринницькою та для розвитку і стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції), страховою ти податковою підтримкою (сплата єдиного податку за спрощеною процедурою), а також отримати гранти. Водночас зазначені різновиди державної підтримки є не достатньо ефективними, що обумовлюється як істотними юридичних дефектів їх правового забезпечення, так і відсутністю достатніх коштів у державному бюджеті для надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам.

Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» не містить жодного припису щодо регулювання державної підтримки виробників дитячого харчування в Україні, у тому числі виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. Така проблема є доволі суттєвою, оскільки ускладнює реалізацію конституційного права дитини на якісне, безпечне та у достатній кількості

дитяче харчування. Для реалізації зазначеного конституційного права дитини не менш важливим є фактор доступності дитячого харчування, оскільки харчовий продукт для дитини коштує значно більше за харчові продукти для дорослої людини. Передусім це пов'язано із існуванням додаткових спеціальних вимог до сільськогосподарської сировини для дитячого харчування у законодавстві, а відтак зростання їх ринкової ціни. Таким чином, саме ефективні механізми державної підтримки виробників дитячого харчування, у тому числі виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, на нашу думку, спроможні збалансувати ринкові ціни на зазначені харчові продукти.

Слід зазначити, що спеціальний Закон України «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 року містив норми щодо державної підтримки виробників дитячого харчування, у тому числі виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. Так, ст. 7 відповідного нормативно-правового акту встановлювала приписи щодо державного стимулювання виробництва дитячого харчування, а також способи державної підтримки виробників дитячого харчування. Зокрема зазначалося, що державна підтримка виробників дитячого харчування здійснюється наступними шляхами:

1) розміщення державного замовлення серед національних виробників дитячого харчування;

2) розміщення державного замовлення на виробництво сільськогосподарської сировини для виготовлення дитячого харчування;

3) впровадження механізмів здешевлення короткострокових та довгострокових кредитів, а також пільгового оподаткування для виробників дитячого харчування;

4) дотації національного виробництва сільськогосподарської сировини для виробництва дитячого харчування;

5) встановлення ставок ввізного мита на дитяче харчування, яке ввозиться на територію України, подібне якому виробляються національними підприємствами;

6) застосування інших заходів, спрямованих на здешевлення виробництва дитячого харчування.

Звичайно, згадані вище приписи вже не відповідають сучасному законодавству щодо державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, проте сама наявність спеціальних норм щодо державної підтримки в сфері виробництва дитячого харчування відображала небайдужість держави до відповідного напрямку сільськогосподарського товаровиробництва.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день принцип державної підтримки на рівні закону закріплений у ст. 8 Закону України «Про бджільництво» від 22 лютого 2000 року № 1492-III [167]. І, як зазначає С. І. Марченко, встановлення на рівні закону принципу державної підтримки бджільництва означає важливе значення галузі бджільництва у розвитку аграрно-промислового комплексу України [135, с. 101]. Принцип державного регулювання бджільництва реалізується наступними засобами: створення умов і сприяння розвитку бджільництва в Україні; проведення наукових досліджень і вжиття заходів щодо охорони та збереження генотипів бджіл; відшкодування витрат на ветеринарно-санітарне забезпечення бджільництва; надання пільг при оподаткуванні відповідно до чинного законодавства; надання кредитів та залучення інвестицій на пільгових умовах; надання цільових субсидій, а також інших видів фінансової підтримки; підготовки спеціалістів із бджільництва; вжиття інших заходів економічного стимулювання.

На нашу думку, бджільництво, безперечно, є важливою галуззю АПК України, проте виробництво сировини для дитячого харчування є не менш важливим напрямком вітчизняного товаровиробництва з багатьма специфічними рисами. З огляду на це, скасування спеціального Закону

України «Про дитяче харчування» не можна назвати виваженим рішенням. Очевидно, що спеціальний законодавчий акт в сфері виробництва дитячого харчування потребував суттєвого оновлення, а не повного скасування. Зокрема, виникли проблеми відсутності правового регулювання державної підтримки виробників дитячого харчування, у тому числі виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування України.

Аналіз чинних приписів аграрного та податкового законодавства, а також міжнародної практики надання державної підтримки сільськогосподарських товаровиробникам показує, що державна підтримка виробників дитячого харчування та виробників сировини для дитячого харчування може здійснюватися шляхом: створення умов та сприяння розвитку виробництва дитячого харчування в Україні; проведення наукових досліджень у сфері виробництва дитячого харчування; здешевлення кредитів та компенсації лізінгових платежів; надання пільг на оподаткування відповідно до чинного законодавства; надання кредитів та залучення інвестицій на пільгових умовах; надання цільових субсидій та інших видів фінансової підтримки; дотації на виробництво сільськогосподарської сировини у спеціальних виробничих зонах; застосування інших заходів, спрямованих на здешевлення виробництва дитячого харчування та економічне стимулювання розвитку виробництва дитячого харчування.

Більшість перерахованих вище способів державної підтримки виробників дитячого харчування та сільськогосподарської сировини для дитячого харчування передбачені чинним законодавством України. Законодавче регулювання дотації на виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування у спеціальних виробничих зонах може бути досягнуте шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України». На нашу думку, необхідно додати у згаданий закон статтю 16^3 такого змісту: «Сільськогосподарські товаровиробники, які виробляють сировину рослинного та/або тваринного походження для дитячого харчування у

спеціальних виробничих зонах, мають право на отримання щорічної бюджетної дотації відповідно до обсягів виробництва сировини та розміру території спеціальної сировинної зони». Така дотація буде спеціальною та не буде виключати отримання інших бюджетний дотацій, передбачених у відповідному законодавчому акті. Дотація на виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування у спеціальних виробничих зонах буде спрямована на стимулювання розвитку зазначених територій, а також отримання високоякісної та безпечної сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування.

Необхідно зазначити, що створення і розвиток спеціальних виробничих зон для виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні, очевидно, буде потребувати залучення значних ресурсів. Відтак, на нашу думку, буде доречно передбачити у законодавстві такий вид державної підтримки як надання грантів для створення і розвитку спеціальних виробничих зон. Подібна практика використовується в рамках вищезгаданої Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання грантів бізнесу» у сфері садівництва, виноградарства, ягідництва, а також тепличного господарства. Таким чином, пропонуємо в межах зазначеного нормативного акту додати Порядок надання грантів для створення або розвитку спеціальних виробничих зон, в якому передбачити можливість отримання грантів для сільськогосподарських товаровиробників, які провадять або мають на меті провадити діяльність у спеціальних виробничих зонах з метою виробництва сировини тваринного та/або рослинного походження для дитячого харчування.

З метою створення необхідних законодавчих механізмів державної підтримки виробників продукції дитячого харчування та виробників сировини для дитячого харчування вважаємо за потрібне розробити спеціальний диференційований законодавчий акт, який би усунув дефекти існуючого законодавства в сфері виробництва дитячого харчування, у тому числі державної підтримки виробників дитячого харчування. Таким

нормативно-правовим актом може бути спеціальний Закон України «Про харчування для спеціальних цілей», який би був спрямований на правове регулювання виробництва продуктів харчування для дітей віком від народження до трьох років, продуктів харчування для медичних цілей та дієтичних продуктів харчування у відповідності до Регламенту ЄС № 609/2013.

У частині регулювання надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам, у зазначеному вище законі необхідно закріпити принцип державної підтримки виробників дитячого харчування, у тому числі виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, аналогічно до принципу, закріпленому у Законі України «Про бджільництво». Також, на нашу думку, для покращення показників якості та безпечності продуктів дитячого харчування, а також надання додаткової державної підтримки необхідно створити законодавче підґрунтя для функціонування «спеціальних виробничих зон», в яких буде вироблятись сільськогосподарська сировина для дитячого харчування згідно спеціальних вимог.

Таким чином, у спеціальному законі «Про харчування для спеціальних цілей» пропонуємо закріпити статтю, яка б врегулювала питання держаної підтримки виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування (Додаток Б), наступного змісту:

«**Стаття __. Державна підтримка виробників дитячого харчування та виробників сировини для дитячого харчування.**

Державна підтримка виробників дитячого харчування та виробників сировини для дитячого харчування здійснюється шляхом:

- створення умов та сприяння розвитку виробництва дитячого харчування в Україні;
- проведення наукових досліджень у сфері виробництва дитячого харчування;
- здешевлення кредитів та компенсації лізінгових платежів;

- надання пільг на оподаткування відповідно до чинного законодавства;
- залучення інвестицій та надання кредитів на пільгових умовах;
- надання цільових субсидій та інших видів фінансової підтримки;
- надання дотації на виробництво сільськогосподарської сировини у спеціальних виробничих зонах;
- застосування інших заходів, спрямованих на здешевлення виробництва дитячого харчування та економічне стимулювання розвитку виробництва дитячого харчування.»

Закріплення на законодавчому рівні принципу державної підтримки виробників дитячого харчування, у тому числі виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, буде важливим кроком на шляху гарантування виробництва якісних, безпечних та доступних продуктів харчування для дітей віком від народження до трьох років. Відповідні заходи державної підтримки знаходяться в межах синьої та зеленої скриньки, а тому не суперечать чинним міжнародним договорам в рамках СОТ.

Звичайно, державна підтримка виробникам сільськогосподарської сировини для дитячого харчування може надаватися тільки у випадку, коли держава має можливість виділяти в достатній кількості кошти у державному бюджеті. З іншого боку, за відсутності правового регулювання надання державної підтримки виробникам дитячого харчування, а також виробникам сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, така підтримка надаватись взагалі не буде. Крім того, така позиція законодавця може негативно вплинути на довіру вітчизняного товаровиробника, що може вплинути на обсяги виробництва дитячого харчування, а також знизити показники якості та безпечності зазначеної продукції, що в кінцевому випадку може призвести до нанесення шкоди життю та здоров’ю дитини.

Підсумовуючи викладений матеріал, можемо зробити наступні висновки:

1) агровиробники сільськогосподарської сировини для дитячого харчування можуть скористатися загальними механізмами отримання державної підтримки суб'єктами аграрного підприємництва – фінансовою підтримкою (здешевлення кредитів, компенсація лізингових платежів, державна підтримка виробників плодів), бюджетними дотаціями (тваринницькою та для розвитку і стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції), страховою ти податковою підтримкою (сплата єдиного податку за спрощеною процедурою), а також отримати гранти. Водночас зазначені різновиди державної підтримки є не достатньо ефективними, що обумовлюється як істотними юридичних дефектів їх правового забезпечення, так і відсутністю достатніх коштів у державному бюджеті для надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам;

2) з метою створення необхідних законодавчих механізмів державної підтримки виробників продукції дитячого харчування та виробників сировини для дитячого харчування необхідним є прийняття спеціального диференційованого законодавчого акту – Закону України «Про харчування для спеціальних цілей» (Додаток Б), який би був спрямований на правове регулювання виробництва продуктів харчування для дітей віком від народження до трьох років, продуктів харчування для медичних цілей та дієтичних продуктів харчування згідно припасів Регламенту ЄС № 609/2013;

3) у проекті закону України «Про харчування для спеціальних цілей» необхідно законодавство закріпити принцип державної підтримки виробників дитячого харчування та виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування (Додаток Б), а також включити до нього спеціальну статтю наступного змісту:

«**Стаття __. Державна підтримка виробників дитячого харчування та виробників сировини для дитячого харчування.**

Державна підтримка виробників дитячого харчування та виробників сировини для дитячого харчування здійснюється шляхом:

- створення умов та сприяння розвитку виробництва дитячого харчування в Україні;
- проведення наукових досліджень у сфері виробництва дитячого харчування;
- здешевлення кредитів та компенсації лізінгових платежів;
- надання пільг на оподаткування відповідно до чинного законодавства;
- залучення інвестицій та надання кредитів на пільгових умовах;
- надання цільових субсидій та інших видів фінансової підтримки;
- надання дотації на виробництво сільськогосподарської сировини у спеціальних виробничих зонах;
- застосування інших заходів, спрямованих на здешевлення виробництва дитячого харчування та економічне стимулювання розвитку виробництва дитячого харчування.»

4) необхідно внести зміни до Закону України « Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року № 1877-IV, доповнивши його статтею 16^3 такого змісту: «Сільськогосподарські товаровиробники, які виробляють сировину рослинного та/або тваринного походження для дитячого харчування у спеціальних виробничих зонах, мають право на отримання щорічної бюджетної дотації відповідно до обсягів виробництва сировини та розміру території спеціальної виробничої зони» (Додаток Г);

5) необхідно внести доповнення до постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання грантів бізнесу» від 21 червня 2022 року № 738 та затвердити Порядок надання грантів для створення або розвитку спеціальних виробничих зон, в якому передбачити можливість отримання грантів для сільськогосподарських товаровиробників, які провадять або мають на меті провадити діяльність у спеціальних виробничих зонах з метою виробництва сировини тваринного та/або рослинного походження для дитячого харчування.

Висновки до Розділу 2

1. Виробництву сільськогосподарської сировини для дитячого харчування як об’єкту аграрних правовідносин притаманні загальні ознаки виробничо-господарської діяльності та особливі ознаки саме вказаного різновиду агробізнесу. До особливих ознак пропонуємо віднести наступні: а) є однією з гарантій продовольчої безпеки; б) властивий специфічний споживач такої продукції; в) покликане забезпечити та гарантувати право дитини на достатнє харчування; г) яскраво виражена специфіка кінцевого продукту споживання; ґ) відсутність уніфікованих законодавчих вимог до виробника такої сировини; д) основним обов’язком виробників такої сировини є дотримання спеціальних вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської продукції; е) поєднує в собі ознаки рослинництва та тваринництва; є) притаманна специфічна юридична відповідальності за порушення приписів чинного законодавства у сфері якості та безпечності дитячого харчування.

2. Виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування – це врегульовані аграрним правом, а також субсидіарно врегульовані конституційним, господарським, цивільним, земельним та екологічним правом суспільні відносини у сфері рослинництва та/або тваринництва, які виникають, змінюються та припиняються між сільськогосподарськими товаровиробниками з метою вирощування сировини рослинного та/або тваринного походження для виробництва дитячого харчування (дитячих сумішей початкових, для подальшого годування, дитячого харчування на основі зернових та продуктів прикорму), що спрямовано на забезпечення продовольчої безпеки держави та гарантування права дитини на достатнє і якісне харчування.

3. Виробники сільськогосподарської сировини для дитячого харчування наділені загальною правосуб'єктністю як суб'єкти господарювання та спеціальною правосуб'єктністю як сільськогосподарські товаровиробники, основним обов'язком яких є виробництво якісної та безпечної сировини рослинного та тваринного походження. Враховуючи різноманіття сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, яка виробляється в Україні, немає жодної практичної можливості у виокремленні в проекті спеціального закону «Про харчування для спеціальних цілей» загальних чи спеціальних вимог до виробників сировини рослинного та/або тваринного походження. Натомість пропонуємо закріпити особливий правовий режим спеціальних виробничих зон.

4. Аграрні кластери є перспективною організаційно-правовою формою інноваційної діяльності у аграрній сфері, які здатні ефективно впроваджувати результати наукових досліджень у виробництво товарної сільськогосподарської продукції, у тому числі й сировини для дитячого харчування. З метою створення належних правових передумов для їх створення та діяльності необхідно: а) передбачити в главі 12 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 року № 436-IV існування кластерів як окремого виду об'єднання підприємств, з урахуванням специфіки їх діяльності, визначеної науковими підходами; б) передбачити в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року № 1877-IV заходи державної підтримки аграрних кластерів як специфічних об'єднань, які будуть спроможні розвивати аграрний сектор економіки України, у тому числі шляхом впровадження інновацій у сферу сільськогосподарського виробництва.

5. Агровиробники сільськогосподарської сировини для дитячого харчування можуть скористатися загальними механізмами отримання державної підтримки суб'єктами аграрного підприємництва – фінансовою підтримкою (здешевлення кредитів, компенсація лізингових платежів, державна підтримка виробників плодів), бюджетними дотаціями

(тваринницькою та для розвитку і стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції), страховою ти податковою підтримкою (сплата єдиного податку за спрощеною процедурою), а також отримати гранти. Водночас зазначені різновиди державної підтримки є не достатньо ефективними, що обумовлюється як істотними юридичних дефектів їх правового забезпечення, так і відсутністю достатніх коштів у державному бюджеті для надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам.

6. Чинний Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» та видані в його розвиток підзаконні нормативно-правові акти вимагають оновлення, оскільки мають ряд істотних юридичних дефектів, водночас особливості виробництва сировини для дитячого харчування зумовлюють потребу у спеціальному правовому регулюванні зазначеного напрямку товарного сільськогосподарського виробництва. З метою забезпечення ефективності правового регулювання виробництва сировини для дитячого харчування необхідно в спеціальному проекті Закону України «Про харчування для спеціальних цілей» врахувати наведену специфіку виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування (Додаток Б), у якому:

- у статті 1 «Визначення основних понять» Розділу I «Загальні положення» нормативно закріпити визначення поняття «виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування», яке обґрунтоване в цій дисертації;

- в Розділі I «Загальні положення» нормативно закріпити визначення таких понять як «виробник дитячого харчування» та «спеціальні виробничі зони». Виробник дитячого харчування – це сільськогосподарський товаровиробник, який здійснює господарську діяльність з виробництва дитячого харчування, та відповідає вимогам законодавства у сфері дитячого харчування. Спеціальні виробничі зони – це регіони або окремі господарства,

які відповідають умовам виробництва продукції рослинництва та тваринництва, яка відповідає вимогам законодавства в сфері дитячого харчування, а також отримали статус спеціальної виробничої зони відповідно до законодавства;

- у Розділі II необхідно передбачити окрему статтю, присвячену спеціальним виробничим зонам, наступного змісту:

«Стаття __. Спеціальні виробничі зони.

1. Спеціальні виробничі зони повинні відповідати таким загальним вимогам: а) розташування на угіддях, які належать до земель сільськогосподарського призначення; б) нормативно обґрунтована віддаленість від промислових підприємств та інших об'єктів, які можуть забруднювати навколишнє природне середовище; в) високий рівень родючості ґрунтів; г) відповідність сировини рослинного та тваринного походження законодавчим вимогам у сфері дитячого харчування; г) відповідність кормів для тварин вимогам безпечності та якості; д) відповідність сільськогосподарського товаровиробника загальним законодавчим вимогам у сфері якості та безпечності харчових продуктів.

2. У спеціальній виробничий зоні забороняється: а) вирощування і використання генетично модифікованих організмів рослинного та тваринного походження; б) здійснення виробництва тваринницької продукції із застосуванням гормональних та інших препаратів штучного походження; в) використання пестицидів; г) використання методів електричної та іншої стимуляції для примушування, що завдає болю тваринам; ґ) використання гідропонних методів та іонізуючого випромінювання.

3. У спеціальній виробничий зоні можуть застосовуватися за спеціальними технологіями агрохімікати природного походження, що забезпечує виробництво сільськогосподарської сировини, яка відповідає законодавчім вимогам у сфері дитячого харчування.

У спеціальній виробничий зоні використовуються переважно відновлювані ресурси та власні ресурси, у тому числі продукти переробки відходів та побічної продукції тваринного та рослинного походження.

Порядок надання статусу спеціальної виробничої зони визначається Кабінетом Міністрів України.»

- до Розділі ІІІ проекту закону «Про харчування для спеціальних цілей» (Додаток Б) необхідно включити спеціальну статтю такого змісту:

«**Стаття ____. Вимоги щодо якості та безпечності сировини для дитячого харчування**

1. У виробництві дитячого харчування використовується сировина, яка переважно виробляється у спеціальних виробничих зонах.

2. У харчових продуктах для дитячого харчування забороняється використання:

а) ароматизаторів, крім таких винятків з вимог, передбачених частиною першою та пунктом 3 частини другої статті 29 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», як:

ванілін, етилванілін і ванільний екстракт;

ароматизатори, для яких законодавством про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів не передбачена обов’язковість державної реєстрації;

ароматизатори, що пройшли державну реєстрацію;

ароматизатори, які дозволені до використання у дитячому харчуванні відповідними міжнародними організаціями або Європейським Союзом чи які не підлягають реєстрації (отриманню дозволу) в Європейському Союзі;

б) барвників (крім барвників, отриманих з харчових продуктів);

в) підсолоджувачів (крім харчових продуктів для спеціальних медичних цілей, призначених для дітей грудного та раннього віку);

г) консервантів, стабілізаторів, підсилювачів смаку та/або аромату;

ґ) пальмового стеарину, продуктів гідрогенізації олій (маргарину, спреду), бавовняної олії та/або олії з кунжуту;

д) молока сирого від корів, що не відповідає таким вимогам: кількість мікроорганізмів за температури 30^{0}°С становить не більше 100 000 колонієутворюючих одиниць на 1 мілілітр (далі – КУО/мл) (за середньою геометричною величиною результатів лабораторних досліджень (випробувань) зразків, які відбирають щонайменше двічі на місяць упродовж двох місяців), кількість соматичних клітин становить не більше 400 000 клітин на 1 мілілітр (за середньою геометричною величиною результатів лабораторних досліджень (випробувань) зразків, які відбирають щонайменше один раз на місяць упродовж трьох місяців, крім випадків, якщо компетентним органом визначено інший метод з метою врахування сезонних коливань рівня виробництва);

е) молока сирого від сільськогосподарських тварин, крім зазначених у пункті д) цієї частини, що не відповідає таким вимогам: кількість мікроорганізмів за температури 30^{0}°С становить не більше 1 500 000 КУО/мл (за середньою геометричною величиною результатів лабораторних досліджень (випробувань) зразків, які відбирають щонайменше двічі на місяць упродовж двох місяців);

є) сумішей спецій та прянощів, до складу яких входять не дозволені до використання у виробництві дитячого харчування харчові добавки;

ж) пестицидів;

з) сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, яка була вироблена з генетично модифікованих організмів та/або може містити генетично модифіковані організми.»

- у проекті закону України «Про харчування для спеціальних цілей» (Додаток Б) необхідно законодавство закріпити принцип державної підтримки виробників дитячого харчування та виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, а також включити до нього спеціальну статтю наступного змісту:

«**Стаття __. Державна підтримка виробників дитячого харчування та виробників сировини для дитячого харчування**.

Державна підтримка виробників дитячого харчування та виробників сировини для дитячого харчування здійснюється шляхом:

- створення умов та сприяння розвитку виробництва дитячого харчування в Україні;
- проведення наукових досліджень у сфері виробництва дитячого харчування;
- здешевлення кредитів та компенсації лізінгових платежів;
- надання пільг на оподаткування відповідно до чинного законодавства;
- залучення інвестицій та надання кредитів на пільгових умовах;
- надання цільових субсидій та інших видів фінансової підтримки;
- надання дотації на виробництво сільськогосподарської сировини у спеціальних виробничих зонах;
- застосування інших заходів, спрямованих на здешевлення виробництва дитячого харчування та економічне стимулювання розвитку виробництва дитячого харчування.»

7. Необхідно вдосконалити понятійно-категоріальний апарат Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» та «перенести» приписи у сфері дитячого харчування до проекту спеціального закону «Про харчування для спеціальних цілей» (Додаток Б), зокрема, нормативно закріпити у ст. 1 Розділу І зазначеного проекту визначення наступних термінів:

- «сільськогосподарська сировина для дитячого харчування – якісна та безпечна сировина рослинного та/або тваринного походження, яка використовується для виробництва дитячого харчування»;

- «якість дитячого харчування – ступінь досконалості властивостей та характерних рис дитячого харчування, які здатні задовольнити фізіологічні потреби організму дитини в продуктах харчування виходячи з їх хімічного складу та енергетичної цінності»;

- необхідно також нормативно розмежувати поняття «шкідливий харчовий продукт» та «харчовий продукт, непридатний до споживання», оскільки останнє є ширшим за змістом, ніж перше поняття.

8. З метою приведення національного законодавства у відповідність до європейських вимог необхідно виключити із Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» припис про те, що харчові продукти на основі зернових є дитячим харчуванням (Додаток В), оскільки це прямо суперечить законодавству ЄС.

9. Необхідно внести зміни до Закону України « Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року № 1877-IV, доповнивши його статтею 16^3 такого змісту: «Сільськогосподарські товаровиробники, які виробляють сировину рослинного та/або тваринного походження для дитячого харчування у спеціальних виробничих зонах, мають право на отримання щорічної бюджетної дотації відповідно до обсягів виробництва сировини та розміру території спеціальної виробничої зони» (Додаток Г).

10. Необхідно внести доповнення до Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання грантів бізнесу» від 21 червня 2022 року № 738 та затвердити Порядок надання грантів для створення або розвитку спеціальних виробничих зон, в якому передбачити можливість отримання грантів для сільськогосподарських товаровиробників, які провадять або мають на меті провадити діяльність у спеціальних виробничих зонах з метою виробництва сировини тваринного та/або рослинного походження для дитячого харчування.

11. При підготовці проектів нормативно-правових актів варто враховувати напрацювання юридичної доктрини, особливо у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. Наукові дослідження мають становити основу для прийняття того чи іншого припису щодо регулювання виробництва дитячого харчування, що є широко

поширеною практикою у законотворенні ЄС та однією із гарантій права дитини на якісне, безпечне та у достатній кількості харчування.

ВИСНОВКИ

У Висновках сформульовані найбільш значимі результати і положення дисертаційного дослідження, наведені теоретичні узагальнення і вирішення наукового завдання, яке полягає у з'ясуванні практичного значення правового регулювання реалізації зерна в Україні. Відповідно до завдань дослідження, сформульовано низку важливих висновків, зокрема:

1. Українськими вченими досліджено актуальні проблеми правового становища сільськогосподарських товаровиробників, правового регулювання сільськогосподарського виробництва як вцілому, так і його окремих видів, правового забезпечення продовольчої безпеки та якості і безпечності сільськогосподарської продукції, законодавчого регулювання використання ГМО, а також пестицидів і агрохімікатів у процесі сільськогосподарського виробництва, правових аспектів органічного сільськогосподарського виробництва, правового режиму земель сільськогосподарського призначення та ґрунтів, правового регулювання державної підтримки агробізнесу та організаційно-правових аспектів реалізації вирощеної сільськогосподарської продукції. Результати цих наукових досліджень є фундаментом проведення спеціального комплексного аналізу правових аспектів виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні. Водночас протягом більше тридцяти років специфіка правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування залишається практично не дослідженою в науці аграрного права України.

2. Початок формування законодавства, спрямованого на регулювання виробництва сировини для дитячого харчування, було покладено у 1991 році з прийняттям Закону України «Про захист прав споживачів», при цьому у правовому регулюванні виробництва сільськогосподарської сировини для продукції дитячого харчування можна виділити три етапи: I) з 1991 р. по 2006 р., II) з 2007 р. по 2014 р., III) з 2014 р. й дотепер, зокрема:

- на першому етапі (з 1991 р. по 2006 р.) було започатковано формування законодавства у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування в Україні, були прийняті уніфіковані закони, спрямовані на забезпечення безпечності на якості сільськогосподарської сировини рослинного та тваринного походження; термін «продукція дитячого харчування» лише побіжно згадується у кількох нормативно-правових актах;

- другий етап (з 2007 р. по 2014 р.) характеризується прийняттям спеціального, комплексного та диференційованого Закону України «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 року, а також численними змінами та доповненнями до нормативно-правових актів з метою посилення вимог до якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, проте такі зміни мали переважно формальний характер та істотно не впливали на мінімізацію юридичних дефектів законодавчого забезпечення виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування;

- третій етап розвитку законодавчого регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для продукції дитячого харчування (з 2014 року до тепер) розпочався після ратифікації Україною Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році, що зумовлює необхідність адаптації національного законодавства, спрямованого на забезпечення виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, до вимог ЄС, зокрема було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу» від 21 жовтня 2021 року та визнано таким, що втратив чинність, спеціальний Закон України «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 року.

3. З метою підвищення ефективності правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування та

гармонізації національного законодавства із вимогами ЄС, необхідно поступово впроваджувати у аграрне законодавство України основоположні принципи ЄС у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, насамперед принцип обережності.

4. Скасування спеціального закону про дитяче харчування справило негативний вплив на регулювання відповідних відносин, оскільки не врегульованими залишаються багато проблемних питань у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, що може суттєво знизити ефективність правового регулювання внаслідок відсутності системності та правової визначеності. Практично автоматичне «перенесення» спеціальних приписів у сфері виробництва сировини рослинного та тваринного походження для дитячого харчування зі спеціального диференційованого Закону України «Про дитяче харчування» до загального Закону України «Про основні принципи та вимоги до харчових продуктів» не усунуло існуючі юридичні дефекти у вказаній сфері та не узгоджується із приписами ЄС щодо виробництва дитячого харчування, що є безперечною негативною тенденцією сучасного етапу законодавчого регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування.

5. З метою усунення юридичних дефектів правового регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для продукції дитячого харчування та приведення національного аграрного законодавства до вимог ЄС необхідно розробити та прийняти проект закону «Про харчування для спеціальних цілей» (Додаток Б), який би був спрямований на правове регулювання виробництва продуктів харчування для дітей віком від народження до трьох років, продуктів харчування для медичних цілей та дієтичних продуктів харчування згідно припасів Регламенту ЄС № 609/2013 та став би необхідною законодавчою гарантією реалізації права дитини на якісне та безпечне харчування.

6. Виробництву сільськогосподарської сировини для дитячого харчування як об’єкту аграрних правовідносин притаманні загальні ознаки виробничо-господарської діяльності та особливі ознаки саме вказаного різновиду агробізнесу. До особливих ознак пропонуємо віднести наступні: а) є однією з гарантій продовольчої безпеки; б) властивий специфічний споживач такої продукції; в) покликане забезпечити та гарантувати право дитини на достатнє харчування; г) яскраво виражена специфіка кінцевого продукту споживання; ґ) відсутність уніфікованих законодавчих вимог до виробника такої сировини; д) основним обов’язком виробників такої сировини є дотримання спеціальних вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської продукції; е) поєднує в собі ознаки рослинництва та тваринництва; є) притаманна специфічна юридична відповідальності за порушення приписів чинного законодавства у сфері якості та безпечності дитячого харчування.

7. Виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування – це врегульовані аграрним правом, а також субсидіарно врегульовані конституційним, господарським, цивільним, земельним та екологічним правом суспільні відносини у сфері рослинництва та/або тваринництва, які виникають, змінюються та припиняються між сільськогосподарськими товаровиробниками з метою вирощування сировини рослинного та/або тваринного походження для виробництва дитячого харчування (дитячих сумішей початкових, для подальшого годування, дитячого харчування на основі зернових та продуктів прикорму), що спрямовано на забезпечення продовольчої безпеки держави та гарантування права дитини на достатнє і якісне харчування.

8. Виробники сільськогосподарської сировини для дитячого харчування наділені загальною правосуб’єктністю як суб’єкти господарювання та спеціальною правосуб’єктністю як сільськогосподарські товаровиробники, основним обов’язком яких є виробництво якісної та безпечної сировини рослинного та тваринного походження. Враховуючи

різноманіття сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, яка виробляється в Україні, немає жодної практичної можливості у виокремленні в проекті спеціального закону «Про харчування для спеціальних цілей» загальних чи спеціальних вимог до виробників сировини рослинного та/або тваринного походження. Натомість пропонуємо закріпити особливий правовий режим спеціальних виробничих зон.

9. Аграрні кластери є перспективною організаційно-правовою формою інноваційної діяльності у аграрній сфері, які здатні ефективно впроваджувати результати наукових досліджень у виробництво товарної сільськогосподарської продукції, у тому числі й сировини для дитячого харчування. З метою створення належних правових передумов для їх створення та діяльності необхідно: а) передбачити в главі 12 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 року № 436-IV існування кластерів як окремого виду об'єднання підприємств, з урахуванням специфіки їх діяльності, визначеної науковими підходами; б) передбачити в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року № 1877-IV заходи державної підтримки аграрних кластерів як специфічних об'єднань, які будуть спроможні розвивати аграрний сектор економіки України, у тому числі шляхом впровадження інновацій у сферу сільськогосподарського виробництва.

10. Агровиробники сільськогосподарської сировини для дитячого харчування можуть скористатися загальними механізмами отримання державної підтримки суб'єктами аграрного підприємництва – фінансовою підтримкою (здешевлення кредитів, компенсація лізингових платежів, державна підтримка виробників плодів), бюджетними дотаціями (тваринницькою та для розвитку і стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції), страховою ти податковою підтримкою (сплата єдиного податку за спрощеною процедурою), а також отримати гранти. Водночас зазначені різновиди державної підтримки є не достатньо ефективними, що обумовлюється як істотними юридичних дефектів їх

правового забезпечення, так і відсутністю достатніх коштів у державному бюджеті для надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам.

11. Чинний Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» та видані в його розвиток підзаконні нормативно-правові акти вимагають оновлення, оскільки мають ряд істотних юридичних дефектів, водночас особливості виробництва сировини для дитячого харчування зумовлюють потребу у спеціальному правовому регулюванні зазначеного напрямку товарного сільськогосподарського виробництва. З метою забезпечення ефективності правового регулювання виробництва сировини для дитячого харчування необхідно в спеціальному проекті Закону України «Про харчування для спеціальних цілей» врахувати наведену специфіку виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування (Додаток Б), у якому:

- у статті 1 «Визначення основних понять» Розділу І «Загальні положення» нормативно закріпити визначення поняття «виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування», яке обґрунтоване в цій дисертації;

- в Розділі І «Загальні положення» нормативно закріпити визначення таких понять як «виробник дитячого харчування» та «спеціальні виробничі зони». Виробник дитячого харчування – це сільськогосподарський товаровиробник, який здійснює господарську діяльність з виробництва дитячого харчування, та відповідає вимогам законодавства у сфері дитячого харчування. Спеціальні виробничі зони – це регіони або окремі господарства, які відповідають умовам виробництва продукції рослинництва та тваринництва, яка відповідає вимогам законодавства в сфері дитячого харчування, а також отримали статус спеціальної виробничої зони відповідно до законодавства;

- у Розділі ІІ необхідно передбачити окрему статтю, присвячену спеціальним виробничим зонам, наступного змісту:

«Стаття __. Спеціальні виробничі зони.

1. Спеціальні виробничі зони повинні відповідати таким загальним вимогам: а) розташування на угіддях, які належать до земель сільськогосподарського призначення; б) нормативно обґрунтована віддаленість від промислових підприємств та інших об’єктів, які можуть забруднювати навколишнє природне середовище; в) високий рівень родючості ґрунтів; г) відповідність сировини рослинного та тваринного походження законодавчим вимогам у сфері дитячого харчування; ґ) відповідність кормів для тварин вимогам безпечності та якості; д) відповідність сільськогосподарського товаровиробника загальним законодавчим вимогам у сфері якості та безпечності харчових продуктів.

2. У спеціальній виробничий зоні забороняється: а) вирощування і використання генетично модифікованих організмів рослинного та тваринного походження; б) здійснення виробництва тваринницької продукції із застосуванням гормональних та інших препаратів штучного походження; в) використання пестицидів; г) використання методів електричної та іншої стимуляції для примушування, що завдає болю тваринам; ґ) використання гідропонних методів та іонізуючого випромінювання.

3. У спеціальній виробничий зоні можуть застосовуватися за спеціальними технологіями агрохімікати природного походження, що забезпечує виробництво сільськогосподарської сировини, яка відповідає законодавчім вимогам у сфері дитячого харчування.

У спеціальній виробничий зоні використовуються переважно відновлювані ресурси та власні ресурси, у тому числі продукти переробки відходів та побічної продукції тваринного та рослинного походження.

Порядок надання статусу спеціальної виробничої зони визначається Кабінетом Міністрів України.»

- до Розділі ІІІ проекту закону «Про харчування для спеціальних цілей» (Додаток Б) необхідно включити спеціальну статтю такого змісту:

«**Стаття ____. Вимоги щодо якості та безпечності сировини для дитячого харчування**

1. У виробництві дитячого харчування використовується сировина, яка переважно виробляється у спеціальних виробничих зонах.

2. У харчових продуктах для дитячого харчування забороняється використання:

а) ароматизаторів, окрім винятків з вимог, які передбачені частиною першою та пунктом 3 частини другої статті 29 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»:

етилванілін, ванілін, і ванільний екстракт;

ароматизатори, для яких законодавством не передбачається обов'язковість державної реєстрації;

ароматизатори, які пройшли державну реєстрацію;

ароматизатори, що дозволені для використання у дитячому харчуванні міжнародними організаціями або Європейським Союзом, або які не підлягають реєстрації в Європейському Союзі;

б) барвників, крім барвників, отриманих з харчових продуктів;

в) підсолоджувачів, крім харчових продуктів для спеціальних медичних цілей, призначених для дітей грудного та раннього віку;

г) стабілізаторів, консервантів, підсилювачів смаку та/або аромату;

ґ) продуктів гідрогенізації олій (маргарину, спреду), пальмового стеарину, бавовняної олії, олії з кунжуту;

д) молока сирого від корів, яке не відповідає наступним вимогам: кількість мікроорганізмів за температури 30^0°С складає не більше 100 000 колонієутворюючих одиниць на 1 мілілітр (далі – КУО/мл) (за середньою геометричною величиною результатів лабораторних досліджень (випробувань) зразків, що відбирають щонайменше двічі на місяць протягом двох місяців), кількість соматичних клітин складає не більше 400 000 клітин

на 1 мілілітр (за середньою геометричною величиною результатів лабораторних досліджень (випробувань) зразків, що відбирають щонайменше один раз на місяць протягом трьох місяців, окрім випадків, якщо компетентним органом визначено інакший метод з метою урахування сезонних коливань рівня виробництва);

е) сирого молока від сільськогосподарських тварин, окрім визначених пунктом д) цієї частини, що не відповідає наступним вимогам: кількість мікроорганізмів за температури 30 °С складає не більше 1500000 КУО/мл (за середньою геометричною величиною результатів лабораторних досліджень (випробувань) зразків, що відбираються щонайменше двічі на місяць протягом двох місяців);

є) сумішей спецій та прянощів, до складу яких входять не дозволені до використання у виробництві дитячого харчування харчові добавки;

ж) пестицидів;

з) сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, яка була вироблена з генетично модифікованих організмів та/або може містити генетично модифіковані організми.»;

- у проекті закону України «Про харчування для спеціальних цілей» (Додаток Б) необхідно законодавство закріпити принцип державної підтримки виробників дитячого харчування та виробників сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, а також включити до нього спеціальну статтю наступного змісту:

«**Стаття __. Державна підтримка виробників дитячого харчування та виробників сировини для дитячого харчування**.

Державна підтримка виробників дитячого харчування та виробників сировини для дитячого харчування здійснюється шляхом:

- створення умов та сприяння розвитку виробництва дитячого харчування в Україні;
- проведення наукових досліджень у сфері виробництва дитячого харчування;

- компенсації лізінгових платежів та здешевлення кредитів та;
- надання пільг на оподаткування відповідно до чинного законодавства;
- залучення інвестицій та надання кредитів на пільгових умовах;
- надання цільових субсидій та інших видів фінансової підтримки;
- надання дотації на виробництво сільськогосподарської сировини у спеціальних виробничих зонах;
- застосування інших заходів, спрямованих на здешевлення виробництва дитячого харчування та економічне стимулювання розвитку виробництва дитячого харчування.».

12. Необхідно вдосконалити понятійно-категоріальний апарат Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» та «перенести» приписи у сфері дитячого харчування до проекту спеціального закону «Про харчування для спеціальних цілей» (Додаток Б), зокрема, нормативно закріпити у ст. 1 Розділу І зазначеного проекту визначення наступних термінів:

- «сільськогосподарська сировина для дитячого харчування – якісна та безпечна сировина рослинного та/або тваринного походження, яка використовується для виробництва дитячого харчування»;

- «якість дитячого харчування – ступінь досконалості властивостей та характерних рис дитячого харчування, які здатні задовольнити фізіологічні потреби організму дитини в продуктах харчування виходячи з їх хімічного складу та енергетичної цінності»;

- необхідно також нормативно розмежувати поняття «шкідливий харчовий продукт» та «харчовий продукт, непридатний до споживання», оскільки останнє є ширшим за змістом, ніж перше поняття.

13. З метою приведення національного законодавства у відповідність до європейських вимог необхідно виключити із Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» припис

про те, що харчові продукти на основі зернових є дитячим харчуванням, оскільки це прямо суперечить законодавству ЄС (Додаток В).

14. Необхідно внести зміни до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року № 1877-IV, доповнивши його статтею 16^3 такого змісту: «Сільськогосподарські товаровиробники, які виробляють сировину рослинного та/або тваринного походження для дитячого харчування у спеціальних виробничих зонах, мають право на отримання щорічної бюджетної дотації відповідно до обсягів виробництва сировини та розміру території спеціальної виробничої зони» (Додаток Г).

15. Необхідно внести доповнення до Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання грантів бізнесу» від 21 червня 2022 року № 738 та затвердити Порядок надання грантів для створення або розвитку спеціальних виробничих зон, в якому передбачити можливість отримання грантів для сільськогосподарських товаровиробників, які провадять або мають на меті провадити діяльність у спеціальних виробничих зонах з метою виробництва сировини тваринного та/або рослинного походження для дитячого харчування.

16. При підготовці проектів нормативно-правових актів варто враховувати напрацювання юридичної доктрини, особливо у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. Наукові дослідження мають становити основу для прийняття того чи іншого припису щодо регулювання виробництва дитячого харчування, що є широко поширеною практикою у законотворенні ЄС та однією із гарантій права дитини на якісне, безпечне та у достатній кількості харчування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрне право України: підручник / В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк та ін.; за заг. ред. В. М. Єрмоленка; Кабінет Міністрів України, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.

2. Аграрне право: підручник / В. М. Корнієнко, Г. С. Корнієнко, І. М. Кульчій та ін.; за ред. А. М. Статівки. Харків: Право, 2018. 412 с.

3. Аграрне право: підручник для студ. вищ. навч. закладів / В. П. Жушман та ін.; за ред. В. П. Жушмана та А. М. Статівки. Харків: Право, 2010. 296 с.

4. Академічний тлумачний словник української мови. URL: http://sum.in.ua (дата звернення: 12.10.2022).

5. Актуальні проблеми правознавства очима молодих вчених: зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук. конф. студентів та аспірантів (м. Хмельницький, 2002 р.) Хмельницький. 2002. 234 с.

6. Андрейцев В. І. Конституційно-правові імперативи використання власності на землю. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: «Юридичні науки»*. 2004. Вип. 58. С. 96–99.

7. Андрейцев В. І. Конституційно-правові імперативи використання власності на землю. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: «Юридичні науки»*. 2004. Вип. 59. С. 140–144.

8. Антонік В. І., Антонік І. П., Андріанов В. Є. Анатомія, фізіологія дітей з основами гігієни та фізичної культури: навч. посібник. Київ: «Видавничий дім “Професіонал”», Центр учбової літ-ри, 2009. 354 с.

9. Бабенко О. С. Питання адаптації українського законодавства про агрохімікати та пестициди до норм законодавства ЄС. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. № 1. С. 39–41.

10. Багай Н. О. Законодавство про державну підтримку сільського господарства України: проблеми розвитку. *Актуальні проблеми*

вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. статей. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2015. Вип. 37. С. 197–206.

11. Багай Н. О. Законодавче регулювання правового статусу операторів, що здійснюють виробництво органічної продукції. *Право і суспільство:* міжнар. журнал. 2019. Вип. 9. С. 5–14.

12. Багай Н. О. Особливості законодавства про виробничо-господарську діяльність в аграрному секторі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія: «Право».* 2017. № 46. Т. 1. С.101–104.

13. Багай Н. О. Правовий статус колективних сільськогосподарських підприємств: проблеми законодавчого регулювання. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України:* зб. наук. статей. Івано-Франківськ: 2012. Вип. 29. С. 170–180.

14. Багай Н. О. Спеціалізований та інтегрований характер аграрного законодавства. *Perspektywiczne opracowania sa nauka i technikami – 2011:* materialy VII Miedzynarodowej naukowi-praktycznej konferencji. Prawo. Panstwowy zarzad. Przemysl, Nauka i studia, 2011. Volume 23. P. 19–20.

15. Бакай Ю. Ю. Правова регламентація відносин по вирощуванню та реалізації насіння соняшнику в Україні: автореф. дис. ... канд. юрд. наук: 12.00.06. Харків, 2010. 20 с.

16. Батигіна О. М. Організаційно-правові питання оптового ринку сільськогосподарської продукції в України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2007. 20 с.

17. Беженар Г. М. Правове регулювання використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2007. 20 с.

18. Богдан А. Й. Порівняльна характеристика регулювання надання державної підтримки сільськогосподарським виробникам у законодавстві України і ЄС. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 6. С. 116–122.

19. Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні в контексті вимог законодавства Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2010. 20 с.

20. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності юридичних осіб: актуальні проблеми. *Держава і право: Серія: «Юридичні і політичні науки»:* зб. наук. праць. 2001. Вип. 10. С. 373–376.

21. Бургер (Костур) О. Д. Організаційно-правові форми ведення товарного сільськогосподарського виробництва в Україні та державах СНД: порівняльно-правовий аналіз: монографія / Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2019. 188 с.

22. Бугера С. І. Правове регулювання органічного виробництва сільськогосподарської продукції. *Актуальні проблеми держави і право:* зб. наук. праць. 2011. № 61. С. 636–642.

23. Бугера С. І. Якість сільськогосподарської продукції: правове регулювання: монографія. Київ: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграфі», 2012. 424 с.

24. Ващишин М. Порядок надання земельних ділянок для створення і ведення селянського (фермерського) господарства. *Вісник Львівського університету ім. Івана Франка*. 2001. Вип. 36. С. 431–434.

25. Вимоги до безпечності та окремих показників якості дитячого харчування: затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23.06.2022 р. № 1084. *Офіційний вісник України*. 2022. № 58. Ст. 3496.

26. Вимоги до безпечності та якості молока і молочних продуктів: затверджені наказом Міністерства аграрної політики і продовольства України від 12.03.2019 р. № 118. *Офіційний вісник України*. 2019. № 52. Ст. 1815.

27. Вимоги до забезпечення благополуччя тварин під час забою та умертвіння: затверджених наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 29.08.2022 р. № 628. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1244-22#Text (дата звернення: 11.11.2022).

28. Гавриш Н. Правова охорона ґрунтів від забруднення в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія: «Міжнародні відносини»*. 2000. Вип. 2. С. 372–377.

29. Гавриш Н. С. Використання, відтворення та охорона ґрунтів в Україні: теоретико-правові аспекти: монографія. Одеса: Юрид. л-ра, 2016. 398 с.

30. Гавриш Н. С. Ґрунти як об'єкт правового регулювання, використання, відтворення та охорони. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 4. С. 169–172.

31. Гавриш Н. С. Правовий режим ґрунтів в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06. Одеса, 2018. 40 с.

32. Гаєцька-Колотило Я. З. Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2003. 22 с.

33. Гафурова О. В., Псутурі Б. Органічне рослинництво як аграрно-правова категорія. *Право. Людина. Довкілля*. 2021. Vol. 12. № 1. С. 28–35.

34. Гігієнічні вимоги до продуктів дитячого харчування, параметри безпечності та окремі показники їх якості: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 06.08.2013 р. № 696 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 12.12.2021).

35. Головко Н. В. Державний контракт на закупівлю сільськогосподарської продукції для державних потреб: поняття, особливості. *Проблеми законності*. 2007. Вип. 90. С. 108–113.

36. Головко Н. В. Значення біржової торгівлі в закупівлі сільськогосподарської продукції. *Проблеми законності.* 2007. Вип. 88. С. 69–75.

37. Головко Н. В. Особливості правового регулювання закупівлі сільськогосподарської продукції для державних потреб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2009. 18 с.

38. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 18–22. Ст. 144.

39. Гребенюк М. Деякі питання формування правових засад забезпечення продовольчої безпеки в сучасних умовах. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 3. С. 107–110.

40. Гребенюк М. Міжнародно-правовий досвід забезпечення продовольчої безпеки. *Право України*. 2010. № 2. С. 165.

41. Гребенюк М. Правове забезпечення дерегуляції ринку сільськогосподарської продукції як складова системи гарантування продовольчої безпеки. *Підприємництво, господарство і право.* 2012. № 7. С. 127–130.

42. Гребенюк М. В. До питання створення Концепції продовольчої безпеки України. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2010. Вип. 5 (1). С. 36–42.

43. Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

44. Григор'єва Х. А. Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06. Одеса, 2020. 39 с.

45. Григор'єва Х. А. Переробна кооперація в сільському господарстві України: правове регулювання організації та діяльності: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. 248 с.

46. Григор'єва Х. А. Правові засади державної підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу шляхом здешевлення кредитів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2015. № 35. Ч. ІІ. С. 46–49.

47. Григор'єва Х. А. Правові засади надання поворотної фінансової підтримки фермерським господарствам в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 105–109.

48. Григор'єва Х. А. Правові питання надання державної підтримки суб'єктам господарювання у галузі тваринництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 7. С. 66–71.

49. Данилів В. Я. Земельні правовідносини в сільськогосподарських підприємствах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2010. 18 с.

50. Державні санітарні норми та правила «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною»: затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 12.05.2010 р. № 400. *Офіційний вісник України*. 2010. № 51. Ст. 1717.

51. Державні санітарні норми та правила «Медичні вимоги до якості та безпечності харчових продуктів та продовольчої сировини»: затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.12.2012 р. № 1140 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 13.04.2022).

52. Державні санітарні правила і норми «Максимально допустимі рівні окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах»: затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України (у редакції від 22.05.2020 р. № 1238). *Офіційний вісник України*. 2020. № 60. Ст. 1959.

53. Деякі питання надання грантів бізнесу: постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 р. № 738. *Офіційний вісник України*. 2022. № 54. Ст. 3159.

54. Долинська М. С. Порядок створення, землекористування та діяльність фермерських господарств України: навч.-практ. посібник. Львів: ЛЮІ, 2005. 192 с.

55. Долинська М. С. Правові засади створення та діяльності селянських (фермерських) господарств в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Львів, 1999. 18 с.

56. Долинська М. С. Фермерські господарства України: землекористування, порядок створення, діяльності та припинення діяльності. Харків: Страйд, 2005. 264 с.

57. ДСТУ 4541:2006 «Продукти молочні для дитячого харчування. Вершки стерилізовані для дітей»: затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики України від 29.03.2006 р. № 99. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=84634 (дата звернення: 13.04.2022).

58. ДСТУ 8598:2015 «Продукти молочні сухі для дитячого харчування. Суміші молочні сухі, адаптовані для дітей віком від народження до чотирьох місяців. Технічні умови»: затверджений наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 18.12.2015 р. № 194. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=71744 (дата звернення: 12.09.2023).

59. Дударенко В. В. Агрохолдинг у механізмі правового забезпечення продовольчої безпеки України. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 3. С. 233–238.

60. Духневич А. В. Зобов'язання України щодо продовольчої безпеки, відповідно до Угоди СОТ «Про сільське господарство». *Історико-правовий часопис*. 2015. № 2 (6). С. 92–97.

61. Духневич А. В. Нормативно-правове регулювання забезпечення Україною екологічної безпеки сільськогосподарської продукції відповідно до

вимог СОТ. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2014. № 1 (147). С. 93–100.

62. Духневич А. В. Особливості правового застосування санітарних та фітосанітарних заходів в умовах участі України у СОТ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право».* 2013. Вип. 22. Ч. І, т. 2. С. 72–76.

63. Духневич А. В., Карпінська Н. В. Інституційне та законодавче забезпечення реалізації вимог ЄС у сфері санітарних та фітосанітарних заходів в Україні. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 2 (14). С. 66–71.

64. Духневич А. В., Карпінська Н. В. Правове регулювання безпечності та якості виробництва дитячого харчування: вимоги ЄС. *«Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»:* міжнар. наук. журнал. 2023. № 8. URL: https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16922696152125.pdf (дата звернення: 12.04.2023).

65. Єрмоленко В. М. До питання нормативного визначення поняття приватного сільськогосподарського підприємства. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 11. С. 44–47.

66. Єрмоленко В. М. Категорія «сільськогосподарська діяльність» у аграрному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 4. С. 124–127.

67. Єрмоленко В. М. Міжгалузева природа правового інституту забезпечення якості та безпечності продуктів харчування. *Екологічне право в системі міджисциплінарних зв'язків: методологічні засади:* матеріали «Круглого столу» (м. Харків, 04 груд. 2015 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2015. С. 33–37.

68. Єрмоленко В. М. Правове положення приватно-орендних сільськогосподарських підприємств. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 1. С. 48–51.

69. Єрмоленко В. М. Сільськогосподарська продукція як аграрно-правова категорія. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 6. С. 58–61.

70. Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України: наук.-навч. посібник / Н. І. Титова та ін.; за ред. Н. І. Титової. Львів: ПАІС, 2005. 368 с.

71. Ільницька Н. Особливості оренди земель сільськогосподарського призначення: проблеми вдосконалення їх правового регулювання. *Предпринимательство, хозяйство, право*. 2000. № 7. С. 61–63.

72. Кайдашов В. С. Організаційно-правові засади безпечності та якості сільськогосподарської продукції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2012. 19 с.

73. Калініченко А. В., Писаренко П. В., Мінькова О. Г. Спеціальні сировинні зони як елемент градації екологічності аграрних підприємств. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2014. № 4. С. 6–14.

74. Канарик Ю. С. Правове регулювання виробництва та реалізації молока і молочної сировини в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2015. 19 с.

75. Каракаш І. І. Теоретичні проблеми права власності на природні об’єкти та їх ресурси в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06. Одеса, 2018. 44 с.

76. Карпінська Н. В. Концептуально-правові засади застосування санітарних та фітосанітарних заходів у сільському господарстві України в контексті вимог СОТ та ЄС: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06. Одеса, 2021. 32 с.

77. Карпінська Н. В. Принципи застосування санітарних та фітосанітарних заходів: вимоги СОТ та ЄС. *Європейські перспективи*. 2021. № 1. С. 145–154.

78. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 271 с.

79. Коваленко Т. О. Поняття, ознаки та критерії продовольчої безпеки за законодавством України та інших держав. *Адміністративне право і процес*. 2018. № 1 (20). С. 30–41.

80. Коваленко Т. О. Правове регулювання ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин як гарантія безпечності та якості продукції тваринництва. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: «Юридичні науки»*. 2006. Вип. 70. С. 23–27.

81. Коваленко Т. О. Правові аспекти маркування органічної сільськогосподарської продукції за законодавством України та ЄС. *Держава і право. Серія: «Юридичні науки»*: зб. наук. праць. 2018. Вип. 79. С. 204–215.

82. Коваленко Т. О. Правові питання виробництва сільськогосподарської сировини для продуктів дитячого харчування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 15. С. 16–23.

83. Коваленко Т. О. Розвиток законодавства України про біобезпеку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 10. С. 43–55.

84. Коваленко Т. О., Ковальчук Т. Г. Нормативно-правове забезпечення продовольчої безпеки України: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Екологічне право*. 2019. Вип. 3. С. 26–31.

85. Коваленко Т. О., Марченко С. І. Правове регулювання господарської діяльності в агропромисловому комплексі України: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 296 с.

86. Ковальчук Т. Г. Екологічна безпека продуктів харчування: поняття та зміст. *Право України*, 1997. № 5. С. 22–25.

87. Ковальчук Т. Г. Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 1996. 20 с.

88. Коверзнев В. О. Господарсько-правове забезпечення кооперації в Україні: монографія. Чернігів: НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень, 2017. 384 с.

89. Козмуляк К. А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфер сільськогосподарського виробництва в Україні: монографія. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2017. 192 с.

90. Коломієць Я. Л. Правове регулювання обмежень в здійсненні виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2015. 20 с.

91. Коломієць Я. Л. Про правове регулювання ліцензування окремих видів виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 85–90.

92. Коломієць Я. Л. Про правову регламентацію заборони на провадження виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників на певних територіях. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2014. № 10-2. С. 37–39.

93. Конвенція ООН про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 р. / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 12.09.2023).

94. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р.: ратифікована постановою Верховної Ради України «Про ратифікацію Конвенції про права дитини» від 27.02.1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 13. Ст. 145.

95. Кондратьєва К. Інституційно-правова складова забезпечення екологічної безпечності сільськогосподарської продукції в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сепія: «Юридичні науки»*. 2012. Вип. 92. С. 69–72.

96. Кондратьєва К. А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.06. Кмїв, 2013. 16 с.

97. Кондратьєва К. А. Правове регулювання екологічної безпеки у сфері поводження з пестицидами в сільському господарстві України. *Часопис Київського університету права.* 2012. № 1. С. 260–264.

98. Кондратьєва К. А. Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в діяльності тваринницьких комплексів в Україні. Держава і право: збірник наукових праць. *Юридичні і політичні науки.* 2011. Вип. 54. С. 476–481.

99. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

100. Концепція поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення: розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.05.2004 р. № 332 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 12.09.2023).

101. Копиця М. А. Організаційно-правові основи публічного адміністрування фермерських господарств в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 79–85.

102. Корнієнко Г. С. Організаційно-правові аспекти регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 5. Т. 1. С.171–176.

103. Корнієнко Г. С. Поняття «агробізнес» як правова категорія. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 147. С.151–162.

104. Корнієнко Г. С. Правове становище державних та комунальних сільськогосподарських підприємств. *Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика:* монографія / за ред. А. М. Статівки. Харків: ФІНН, 2010. С. 194–211.

105. Корнієнко Г. С. Правовий статус агрохолдингів в Україні. *Держава та регіони*. 2020. № 1. С. 71–77.

106. Корнієнко Г. С. Правові засади виробництва безпечних та якісних сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. *Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України:* монографія / за ред. В. Ю. Уркевича та М. В. Шульги. Харків: ФОП Шевченко С. О., 2013. С. 235–255.

107. Корнієнко Г. С. Теоретико-правові засади становлення та розвитку агробізнесу в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2021. 40 с.

108. Костяшкін І. О. Проблеми законодавчого забезпечення реалізації права власності на землі сільськогосподарського призначення. *Університетські наукові записки.* 2008. № 4. С. 214–217.

109. Кравець Н. В. Екологізація аграрного виробництва як принцип аграрного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2015. 20 с.

110. Кропивко М. Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2010. № 11. С. 3–13.

111. Кузьмін О. Є., Саталкіна Л. О. Кластери як важливий чинник залучення інвестицій на промислові підприємства. *Бізнес Інформ*. 2013. № 4. С. 127–134.

112. Кулинич П. Земельні ділянки сільськогосподарського призначення як об’єкти правового обігу. *Право України*. 2010. № 5. С. 115.

113. Кулинич П. Ф. Агроландшафт як об’єкт правової охорони. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 95. С. 142–146.

114. Кулинич П. Ф. Правові проблеми організації сільськогосподарського землекористування в контексті завдань земельної реформи в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2006. № 1. С. 122–127.

115. Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони ґрунтів України. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2009. № 2. С. 82–84.

116. Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2012. 39 с.

117. Курман Т. В. Агросфера як основа сталого розвитку сільськогосподарського виробництва. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія: «Право».* 2014. Вип. 197. Ч. 2. С. 48–54.

118. Курман Т. В. До питання про правове регулювання державної підтримки аграрних товаровиробників. *Проблеми законності*: респуб. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: НЮАУ, 2008. Вип. 97. С. 97–101.

119. Курман Т. В. Екологізація традиційного сільськогосподарського виробництва як засіб забезпечення його сталого розвитку: правові аспекти. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 4. С. 95–99.

120. Курман Т. В. Органічне сільське господарство: поняття та правові засади. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 4. Т. 1. С. 113–117.

121. Курман Т. В. Правове забезпечення продовольчої безпеки в Україні: національний і міжнародний аспект. *Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика:* монографія / А. М. Статівка, В. Ю. Уркевич, В. М. Корнієнко та ін.; за ред. А. М. Статівки. Харків: ФІНН, 2010. С. 97.

122. Курман Т. В. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення: монографія. Харків: Юрайт, 2018. 376 с.

123. Курман Т. В. Теоретико-методологічні засади правового забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2019. 40 с.

124. Курман Т. В. Щодо поняття та ознак продовольчої безпеки. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: «Право»,* 2011. Вип. 167. Ч. І. С. 121–128.

125. Курман Т. В. Щодо поняття та ознак сільськогосподарського виробництва як аграрно-правової категорії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки».* 2018. Вип. 1 Т. 1. С. 133–137.

126. Курман Т. В., Сімсон О. Е. Державна підтримка птахівництва: порівняльно-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2015. № 3. Ч. 2. С. 62–67.

127. Курман Т. В., Туєва О. М. Щодо поняття та змісту принципу екологізації аграрного виробництва. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: «Право»*. 2012. Вип. 173. Ч. 2. С. 74–79.

128. Куценко А. О. Господарсько-правове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання на ринку м'ясо-молочної продукції: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2012. 23 с.

129. Куценко А. О. Проблеми господарсько-правового забезпечення якості вітчизняної молочної продукції в рамках членства України в СОТ. *Вісник Харківського університету внутрішніх справ*. 2010. № 4 (51). Ч. 2. С. 207–215.

130. Лозо В. І. Правове регулювання біотехнології в історії екологічного законодавства ЄС. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 7 (69). С. 103–111.

131. Луценко О. А. Державна підтримка сільського господарства країн ЄС в умовах СОТ: досвід для України. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка.* 2015. Вип. 161. С. 213–220.

132. Лушпаєв С. Правове регулювання використання генетично модифікованих організмів під час виробництва харчових продуктів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 90–93.

133. Лушпаєв С. О. Правові засади продовольчої безпеки України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2014. 19 с.

134. Марченко С. Тенденції та перспективи законодавчого регулювання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: «Юридичні науки»*. 2011. Вип. 86. С. 39–42.

135. Марченко С. И. Организационно-правовые вопросы реализации принципа государственной поддержки пчеловодства в Украине. *Legea şi viaţa*. 2014. № 10. С. 99–102.

136. Марченко С. І. Організаційно-правові питання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2008. 17 с.

137. Марченко С. І. Соціолого-правові аспекти державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. *Держава і право*. 2003. Вип. 21. С. 375–381.

138. Марченко С. І. Щодо визначення виробничо-господарської діяльності суб'єктів аграрного підприємництва. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. Спецвипуск. с. 106-112

139. Мацокін В. В. Право громадян України на достатній життєвий рівень: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.02.02. Харків, 2008. 19 с.

140. Мельник В. О. Правове регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2018. 21 с.

141. Мельничук Н. Правові аспекти генно-інженерної діяльності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 2. С. 42–44.

142. Менів О. І. Актуальні правові питання використання ГМО у рослинництві в Україні та ЄС. *Науковий вісник Національного університету*

біоресурсів і природокористування України. Серія: «Право». 2015. Вип. 218. С. 76–84.

143. Менів О. І. Правове забезпечення використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні та ЄС: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2016. 20 с.

144. Мікробіологічні критерії для встановлення показників безпечності харчових продуктів: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.07.2012 р. № 548 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 12.09.2023).

145. Мірошниченко А. М. Напрями вдосконалення системи прав на земельні ділянки. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. № 1. С. 102–112.

146. Нормативи і методи мікробіологічного контролю продуктів дитячого харчування, виготовлених на молочних кухнях системи охорони здоров'я. СанПін 42-123-4423-87 від 31.08.1987 р. URL: https://regulation.gov.ua/documents/id207596/ (дата звернення: 12.08.2023).

147. Носік В. Право власності на землю за Конституцією України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 11. С. 48–59.

148. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

149. Оверковська Т. Правове регулювання безпечності продуктів харчування. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 109–114.

150. Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні: правові засади ведення: монографія / М. В. Шульга, Н. Р. Малишева, В. В. Носік та ін.; за заг. ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2020. 308 с.

151. Осипова М., Доброва Н. Фермерські господарства України: особливості, проблеми, перспективи розвитку. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2016. № 10. С. 98–122.

152. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

153. Пащенко О. М. Проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 283–291.

154. Печенога О., Нагайцева Т., Кіщак Ю. Ринок дитячого харчування в Україні. *Харчовик*. 2012. № 5.

155. Піддубна Д. С. Правовий захист органічної продукції від генетично модифікованих організмів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2015. 22 с.

156. Піддубна Д. С. Правовий захист рослин під час органічного виробництва. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 10. С. 114–119.

157. Податковий кодекс України від 02.12.2012 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. №№ 13–17. Ст. 112.

158. Поліводський О. А. Правове регулювання реалізації сільськогосподарської продукції: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 1999. 17 с.

159. Поліщук В. А. Організаційно-правове забезпечення державної підтримки промислового садівництва в Україні. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 244–250.

160. Поліщук Г. Є. Перспективи розвитку виробництва продуктів дитячого харчування в Україні. С. 22–25. URL: https://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/18133/1/3.pdf (дата звернення:12.08.2023).

161. Положення про спеціальні сировинні зони для виробництва сільськогосподарської продукції: постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.1996 р. № 679 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 12.08.2022).

162. Положення про Центральну галузеву дегустаційну комісію з оцінки якості продуктів дитячого харчування, молочноконсервної та сокової продукції: наказ Міністерства аграрної політики від 14.05.2009 р. № 332. *Офіційний вісник України*. 2009. № 57. Ст. 1994.

163. Полюхович Л. І. Організаційно-правові питання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції у контексті вимог СОТ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2014. 18 с.

164. Пономарьов П. Х., Притульська Н. В., Донцова І. В. Генетично модифіковані організми: трансгенні культури, ферментні препарати, харчові продукти: монографія. Київ: Київський нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 208 с.

165. Порядок надання статусу спеціальної сировинної зони з виробництва сировини, що використовується для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування: постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2007 р. № 1195 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 23.09.2023).

166. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р. № 2465-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 68. Ст. 4066.

167. Про бджільництво: Закон України від 22.02.2000 р. № 1492-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 21. Ст. 157.

168. Про безпечність та гігієну кормів: Закон України від 21.07.2017 р. № 2264-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. №10. Ст. 53.

169. Про ветеринарну медицину: Закон України від 25.07.1992 р. № 2498-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 36. Ст. 531.

170. Про ветеринарну медицину: Закон України (у редакції від 16.11.2006 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2007. №№ 5–6. Ст. 53.

171. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03.09.2013 р. № 425-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №№ 20–21. Ст. 721.

172. Про внесення до Реєстру спеціальних сировинних зон: наказ Міністерства аграрної політики України від 17.07.2008 р. № 439 / Офіційний

веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 23.09.2023).

173. Про внесення до Реєстру спеціальних сировинних зон: наказ Міністерства аграрної політики України від 16.03.2009 р. № 167 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України.URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 23.09.2023).

174. Про внесення до Реєстру спеціальних сировинних зон: наказ Міністерства аграрної політики України від 23.02.2010 р. № 80 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 23.09.2023).

175. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Закону України «Про стандартизацію»: Закон України від 20.09.2019 р. № 124-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 46. Ст. 295.

176. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу: Закон України від 21.10.2021 р. № 1822-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 1. Ст. 2.

177. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання: Закон України від 03.07.2018 р. № 2475-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 36. Ст. 272.

178. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2145-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1635.

179. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів: Закон України від 22.07.2014 р. № 1602-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №№ 41–42. Ст. 2024.

180. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо дерегуляції в агропромисловому комплексі: Закон України від 08.12.2015 р. № 867-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 40.

181. Про внесення змін до Закону України «Про ветеринарну медицину»: Закон України від 16.11.2006 р. № 361-V. *Відомості Верховної Ради України.* 2007. №№ 5–6. Ст. 53.

182. Про внесення змін до Закону України «Про дитяче харчування» щодо посилення вимог щодо виробництва та обігу продуктів дитячого харчування: Закон України від 02.12.2010 р. № 2746-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 44. Ст. 433.

183. Про внесення змін до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 12 березня 2019 року № 118: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України» від 24.12.2020 р. № 2760. *Офіційний вісник України*. 2021. № 3. Ст. 179.

184. Про внесення змін до переліку спеціальних продуктів дитячого харчування власного виробництва, прибуток підприємств від реалізації яких на митній території України звільняється від оподаткування: постанова Кабінету Міністрів України від 24.10.2012 р. № 969. *Офіційний Вісник України*. 2011. № 18. Ст. 761.

185. Про внесення зміни до статті 19 Сімейного кодексу України щодо забезпечення дотримання житлових прав дитини: Закон України від 17.05.2017 р. № 2038-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 28. Ст. 293.

186. Про встановлення закупівельної ціни на молоко, використовуване для виробництва продуктів дитячого харчування: розпорядження Ради Міністрів УРСР від 25.03.1991 р. № 87-р / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 23.09.2023).

187. Про встановлення системи ідентифікації і реєстрації великої рогатої худоби та щодо маркування яловичини і продуктів з яловичини, а також про скасування Регламенту Ради (ЄС) № 820/97: Регламент

Європейського Парламенту і Ради ЄС № 1760/2000/ЄС від 17.07.2000 р. / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 23.09.2023).

188. Про господарські товариства. Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.

189. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14.11.2019 р. № 294-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 5. Ст. 21.

190. Про Державний бюджет України на 2023 рік: Закон України від 02.11.2022 р. № 2710-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 94. Ст. 5847.

191. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин: Закон України від 18.05.2017 р. № 2042-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 31. Ст. 343.

192. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 31–32. Ст. 263.

193. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31.05.2007 р. № 1103-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 35. Ст. 484.

194. Про дитяче харчування: Закон України від 14.09.2006 р. № 142-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 44. Ст. 433.

195. Про дитяче харчування: проект Закону України від 03.11.2016 р. № 5293-1 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення:23.09.2023).

196. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.

197. Про затвердження вимог до безпечності та окремих показників якості дитячого харчування: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.06.2022 р. № 1084. *Офіційний вісник України*. 2022. № 58. Ст. 4596.

198. Про затвердження Державних гігієнічних правил і норм «Регламент максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах»: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13.05.2013 р. № 368 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 24.09.2023).

199. Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. р. № 453. *Офіційний вісник України*. 2018. № 48. Ст. 1673.

200. Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку виробництва продуктів дитячого харчування на 2012–2016 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 р. № 870. *Офіційний вісник України*. 2011. № 62. Ст. 2473.

201. Про затвердження переліку спеціальних продуктів дитячого харчування і порядку віднесення таких продуктів до продукції власного виробництва: постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.1997 р. № 859 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 23.09.2023).

202. Про затвердження положення про комісію та форми довідки про надходження екологічно чистого молока для виготовлення дитячого харчування на молочній основі Про затвердження положення про комісію та форми довідки про надходження екологічно чистого молока для виготовлення дитячого харчування на молочній основі: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 20.11.2012 р. № 717 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 23.09.2023).

203. Про затвердження порядку використання бюджетних коштів на виплату державних дотацій сільськогосподарським товаровиробникам усіх форм власності за продане ними молокопереробним підприємствам екологічно чисте молоко для виготовлення спеціальних продуктів дитячого харчування: наказ Міністерства аграрної політики та Міністерства фінансів України від 21.05.2001 р. № 133/241 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 26.09.2023).

204. Про затвердження порядку використання бюджетних коштів на виплату державних дотацій сільськогосподарським товаровиробникам усіх форм власності за продане ними молокопереробним підприємствам екологічно чисте молоко для виготовлення спеціальних продуктів дитячого харчування у 2004 році: наказ Міністерства аграрної політики та Міністерства фінансів України від 11.05.2004 р. № 154/327 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 27.09.2023).

205. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції: постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. № 107. *Офіційний вісник України*. 2018. № 22. Ст. 729.

206. Про затвердження Порядку надання державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції: постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2021 р. № 1342. *Офіційний вісник України*. 2021. № 100. Ст. 6591.

207. Про затвердження форми Реєстру спеціальних сировинних зон: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 29.08.2018 р. № 415 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 24.09.2023).

208. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 30. Ст. 379.

209. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 р. № 3447-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 27. Ст. 230.

210. Про заходи щодо забезпечення дітей повноцінними продуктами харчування і виробами дитячого асортименту, стимулювання вітчизняного виробництва та реалізації зазначених товарів: постанова Кабінету Міністрів України від 06.09.2000 р. № 1389 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua. (дата звернення:15.09.2023).

211. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів: Закон України від 06.12.2018 р. № 2639-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 7. Ст. 31.

212. Про інформацію Комісії Верховної Ради України у справах жінок, охорони сім'ї, материнства і дитинства «Про створення індустрії дитячого харчування в Україні»: постанова Президії Верховної Ради України від 15.01.1992 р. № 2037-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 17. Ст. 215.

213. Про карантин рослин: Закон України від 30.06.1993 р. № 3348-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 34. Ст. 352.

214. Про карантин рослин: Закон України (у редакції від 19.01.2006 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2006. №№ 19–20. Ст. 167.

215. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 5. Ст. 35.

216. Про молоко та молочні продукти: Закон України від 24.06.2004 р. № 1870-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 47. Ст. 513.

217. Про надання статусу спеціальних сировинних зон: наказ Міністерства аграрної політики України від 18.10.2007 р. № 746 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення:13.07.2023).

218. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України (у редакції від 22.07.2014 р.). *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2122.

219. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. № 2496-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 36. Ст. 275.

220. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 09.02.2012 р. № 4391-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 41. Ст. 491.

221. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

222. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 р. № 2059-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 29. Ст. 315.

223. Про передачу функцій центральних галузевих дегустаційних комісій спеціалізованим дегустаційним комісіям підприємств-виробників, їх об'єднань: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 28.10.2013 р. № 638. *Офіційний вісник України*. 2013. № 88. Ст. 3253.

224. Про пестициди та агрохімікати: Закон України від 02.03.1995 р. № 86/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 14. Ст. 91.

225. Про ратифікацію Конвенції про права дитини: постанова Верховної Ради УРСР від 27.02.1991 р. № 789-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 13. Ст. 145.

226. Про рекламу: Закон України (у редакції від 11.07.2003 р. № 1121-IV). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 8. Ст. 62.

227. Про Рекомендації парламентських слухань «Забезпечення прав дітей в Україні. Охорона материнства та дитинства: постанова Верховної Ради України від 22.09.2005 р. № 2894-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 48. Ст. 491.

228. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Законодавче забезпечення та реальних стан дотримання прав дитини в Україні»:

постанова Верховної Ради України від 05.04.2011 р. № 3189-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 268.

229. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист»: постанова Верховної Ради України від 22.02.2017 р. № 1906-VIII / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 17.09.2023).

230. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 р. № 469/49-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 52. Ст. 497.

231. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років: Закон України від 18.01.2001 р. № 2238-II. *Офіційний вісник України*. 2001. № 7. Ст. 264.

232. Про схвалення Всеохоплюючої стратегії імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 р. № 228-р / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення:12.12.2022).

233. Про схвалення Концепції державної цільової програми розвитку виробництва продуктів дитячого харчування на 2010–2014 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.01.2010 р. № 82-р / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення:13.05.2021).

234. Про товариства з обмеженою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69.

235. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45. Ст. 363.

236. Про харчові продукти, призначені для дітей грудного та раннього віку, харчові продукти для медичних цілей і повну заміну дієти для контролю ваги: Регламент (ЕС) № 609/2013 Європарламенту та Ради від 12 червня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_036-18#Text (дата звернення: 12.11.2023).

237. Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини: Закон України від 23.12.1997 р. № 771/91-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 19. Ст. 98.

238. Прокопець Л. В. Кластерний підхід як інструмент підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Економічні науки»*. 2016. Вип. 17 (3). С. 75–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_17(3)__21 (дата звернення:12.09.2022).

239. Реєстр спеціальних сировинних зон. URL: https://minagro.gov.ua/ua/file-storage/reyestr-specialnih-sirovinnih-zon (дата звернення: 06.06.2020).

240. Рейтинг кращих виробників дитячого харчування. URL: https://uba.top/rating-children-food/ (дата звернення: 12.11.2023).

241. Розпорядження Ради Міністрів УРСР від 30.03.1990 р. № 133-р / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення:12.12.2022).

242. Романко С. М. Економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2008. 19 с.

243. Романко С. М. Механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції: етапи розвитку. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України:* зб. наук. праць. Івано-Франківськ: Плай, 2007. Вип. XVIII. С. 166–169.

244. Саблук П. Т. Кластерізація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки. *Економіка АПК*. 2010. № 1. С. 4–10.

245. Садовой С. М. Правове регулювання виробництва зерна в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2010. 13 с.

246. Сакаджи К. Б. Історико-правовий аспект застосування засобів захист сільськогосподарських рослин. *Проблеми законності.* 2010. Вип. 110. С. 241–247.

247. Сакаджи К. Б. Правове регулювання застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2011. 19 с.

248. Самсонова Я. О. Правове забезпечення державної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції в Україні. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: «Право»*. 2016. Вип. 243. С. 93–101.

249. Самсонова Я. О. Правове регулювання відносин з виробництва й реалізації виноградної продукції в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2010. 20 с.

250. Сафонов І. П. Правова регламентація державної підтримки аграрних товаровиробників: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2007. 20 с.

251. Сафонов І. П. Удосконалення правового регулювання цін і ціноутворення – важливий засіб державної підтримки аграрних товаровиробників. *Право України*. 2005. № 9. С. 50–53.

252. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: http://sum.in.ua/s/perevazhno (дата звернення: 12.11.2022).

253. Спасибо-Фатеева И. Последняя попытка расшифровать «код да Винчи», т. е. Хозяйственный кодекс Украины. *Юридичний радник*. 2006. № 2. С. 55–60.

254. Стативка А. О принципах договорного права, регулирующего отношения в системе АПК. *Предпринимательство, хозяйство и право*. 1998. № 5. С. 23–25.

255. Статівка А. М. Актуальні питання правового забезпечення аграрної політики і сталого розвитку сільських територій. *Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика:* монографія / за ред. А. М. Статівки. Харків: Вид-во «ФІНН», 2010. С. 45, 50.

256. Струтинська-Струк Л. В. Правове забезпечення біобезпеки при генетично-інженерній діяльності: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2005. 207 с.

257. Струтинська-Струк Л. В. Правове регулювання біобезпеки при генетично-інженерній діяльності. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2003. Вип. 172: Правознавство. С. 55–58.

258. Сюйва І. С. Правове регулювання використання тварин у сільському господарстві. *Часопис Київського університету права НАН України*. 2018. Вип. 4. С. 245–248.

259. Сюйва І. С., Марченко С. І., Медведська В. В. Правові засади ветеринарно-санітарного контролю та нагляду в Україні. *Наукові записки. Серія: «Право»*. 2023. Вип. 14. С. 313–318.

260. Титова Н. Селянські (фермерські) господарства: правова регламентація, поняття, ознаки, перспективи. *Право України*. 1995. № 9–10. С. 123–132.

261. Титова Н. Сільськогосподарські кооперативи: їх правове забезпечення. *Право України*. 1991. № 6. С. 20–25.

262. Третяк Т. О. Добросусідство в земельному праві України: монографія. Київ: Алерта, 2019. 368 с.

263. Тустановська І. Правова регламентація поводження з генетично-модифікованими організмами в деяких міжнародних документах. *Вісник екологічної адвокатури*. 2001. № 16. С. 15–18.

264. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний документ від 27.08.2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.

265. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16.09.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 12.12.2022).

266. Угода про субсидії та компенсаційні заходи: Угода СОТ від 15.04.1994 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 84. Ст. 2989.

267. Уркевич В. Ю. Актуальні правові питання органічного виробництва в Україні. Науковий вісник *Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: «Право»*. 2013. Вип. 182. Ч. 2. С. 22–28.

268. Уркевич В. Ю. Правові питання екологізації сільськогосподарського виробництва при використанні ГМО. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті д-ра юрид. наук., проф. Василя Лук'яновича Мунтяна з нагоди 95-річчя від Дня народження (м. Київ, 26 трав. 2017 р.) / уклад.: В. В. Носік, А. С. Євстігнєєв, М. П. Кучерова; Міністерство освіти і науки України, Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Юрид. ф-т та ін. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2017. С. 66–69.

269. Уркевич В. Ю. Правові проблеми становлення сільськогосподарських кооперативів в умовах ринкової економіки: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2001. 20 с.

270. Уркевич В. Ю. Становлення сільськогосподарських кооперативів в умовах ринкової економіки України: деякі правові аспекти: монографія. Харків: ТОВ «Одіссей», 2004. 120 с.

271. Уркевич В. Ю. Теоретичні проблеми правового регулювання аграрних відносин. *Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних*

відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія / за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. Харків: Право, 2012. С. 123

272. Федорович В. І. Правове регулювання створення, реорганізації та припинення сільськогосподарських кооперативів: правові питання: автреф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Львів, 1998. 17 с.

273. Федорович В. І. Правові основи створення та діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні. Львів: Атлас, 1998. 142 с.

274. Федчишин Д. В. Правові аспекти здійснення земельних прав в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: «Юридичні науки»*. 2017. № 3. С. 119–124.

275. Харитонова Т. Є. До питання визначення суттєвих умов договору емфітевзису. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»:* зб. наук. праць. Одеса, 2014. Вип. 8. С. 169–172.

276. Харитонова Т. Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2016. 424 с.

277. Харитонова Т. Є. Проблеми здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2016. 35 с.

278. Харківський Д. Ф., Миронюк Т. І. Підвищення ефективності інвестиційного розвитку молокопереробних підприємств. *Економіка харчової промисловості*. 2009. № 3. С. 11–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2009_3_4 (дата звернення: 14.11.2022).

279. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

280. Цилюрик Р. А. Земельно-правові засади органічного землеробства: монографія / за заг. ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2019. 172 с.

281. Цилюрик Р. А. Правове регулювання використання земельних ділянок для органічного землеробства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2019. 20 с.

282. Цюра О В. Правове регулювання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції тваринного походження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2015. 20 с.

283. Цюра О. В. Суб'єкти та організаційно-правові форми виробництва сільськогосподарської продукції тваринного походження. *Юридична Україна.* 2014. № 10. С. 72–77.

284. Чабаненко М. М. Правове становище суб'єктів аграрного права й особливості встановлення їхніх прав та обов'язків як елементи галузевого методу аграрного права. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: «Юридичні науки»*. 2014. № 4 (2). С. 214–223.

285. Чабаненко М. М. Сільськогосподарська продукція як категорія аграрного права України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: «Право»*. 2014. № 197. Ч. 2. С. 58–65.

286. Чабаненко М. М. Сільськогосподарське підприємство як категорія аграрного права України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 73. С. 389–395.

287. Чабаненко М. М. Сільськогосподарський товаровиробник як аграрно-правова категорія. *Проблеми інтеграції та диференціації в екологічному праві*: матеріали Всеукр. наук.-практ. Круглого столу (м. Дніпропетровськ, 25 верес. 2014 р.) / ред. кол.: В. І. Андрейцев та ін. Дніпропетровськ: НГУ, 2014. С. 137–145.

288. Чеботарьова В. Д., Майданник В. Г. Пропедевтична педіатрія. навч. посібник. Київ: 1999. С. 578.

289. Чурилова Т. М. Правове регулювання діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2011. 202 с.

290. Шадрін О. Г., Басараба Н. М. Актуальні питання безпечного харчування дітей раннього віку. *Дитячий лікар.* 2009. № 1. С. 68–70. URL: https://d-l.com.ua/ua/archive/2009/1%281%29/pages-68-70/aktualni-pitannya-bezpechnogo-harchuvannya-ditey-rannogo-viku (дата звернення: 12.12.2022).

291. Шибко Р. Д. Адаптація законодавства України до вимог ЄС у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. *Актуальні проблеми юридичної науки:* зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23 жовт. 2020 р.). Хмельницький: Хмельницький ун-т управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. С. 352–355.

292. Шибко Р. Д. Актуальні питання правового регулювання якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. *Актуальні проблеми історії, філософії та права у дослідженнях молодих учених:* зб. тез / за заг. ред. В. В. Солошенко; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Фенікс. 2020. С. 347-350.

293. Шибко Р. Д. Виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування як об'єкт правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2019. Вип. 4. С. 290–295.

294. Шибко Р. Д. Ґенеза законодавчого регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. *Держава і право*. Серія: «Юридичні науки»: зб. наук. праць / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Юрид. думка, 2019. Вип. 83. С. 231–243.

295. Шибко Р. Д. Законодавче забезпечення виробництва сировини для дитячого харчування: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Актуальні питання реформування правової системи:* зб. матеріалів XVII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 29 трав. 2020 р.) / уклад. Л. М. Джурак. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. С. 125–127. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). Об'єм даних 1,9 Мб.

296. Шибко Р. Д. Міжнародно-правове регулювання права дитини на достатнє харчування. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м.Київ, 31 травня. 2019 р.) / за заг ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2019. С. 367-371.

297. Шибко Р. Д. Особливості правового становища виробників сировини для дитячого харчування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2020. Вип. 2 (113). С. 66–71.

298. Шибко Р. Д. Правове регулювання функціонування аграрних кластерів у сфері виробництва органічної сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери:* зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 лист. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, Т. В. Курман. Харків: Юрайт, 2020. С. 437-442.

299. Шибко Р. Д. Правові аспекти виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування у спеціальних сировинних зонах. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи:* зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків,22 травня. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2020. С. 320-323.

300. Шовкун Ю. В. Правове регулювання рибництва в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2016. 20 с.

301. Шовкун Ю. В. Проблеми правового регулювання та визначення аквакультури. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 2. С. 32–35.

302. Шульга М. В., Жушман В. П., Кулинич П. Ф., Уркевич В. Ю. Фермерське господарство: правові засади створення, функціонування та

припинення: навч.-практ. посібник / за ред. М. В. Шульги. Харків: ТОВ «Одіссей», 2004. 464 с.

303. Шульга М. В., Уркевич В. Ю. Земля і виробничі сільськогосподарські кооперативи: проблеми правового регулювання. *Вісник Академії правових наук*. 2003. № 2 (33) – № 3 (34). С. 593–600.

304. Шульга М. В., Уркевич В. Ю. Правові аспекти фермерського землевикористання. *Проблеми законності*. 2004. Вип. 65. С. 112–118.

305. Юрченко Е. С. Набуття права сільськогосподарського землекористування при укладанні угод зі злиття та поглинання в агробізнесі. *Проблеми законності*. 2018. № 141. С. 137–144.

306. Юрченко Е. С. Сучасні тенденції розвитку ринку права сільськогосподарського землекористування в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2018. № 6 (34). С. 166–169.

307. 60 % українських дітей пережили під час війни розлуку з рідними, обстріли, голод та холод / Опитування. URL: https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20230227-60-ukrayinskyh-ditej-perezhyly-pid-chas-vijny-rozluku-z-ridnymy-obstrily-golod-ta-holod-opytuvannya/ (дата звернення: 12.11.2023).

308. Commission Directive 2006/141/EC of 22 December 2006 on infant formulae and follow-on formulae and amending Directive 1999/21/EC. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32006L0141 (дата звернення: 14.11.2023).

309. Commission Regulation (EC) No 543/2008 of 16 June 2008 laying down detailed rules for the application of Council Regulation (EC) No 1234/2007 as regards the marketing standards for poultrymeat. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32008R0543 (дата звернення:12.11.2023).

310. Council Regulation (EC) No 2597/97 of 18 December 1997 laying down additional rules on the common organization of the market in milk and milk

products for drinking milk. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31997R2597 (дата звернення: 13.11.203).

311. Council Regulation (EC) No 509/2006 of 20 March 2006 on agricultural products and foodstuffs as traditional specialities guaranteed. URL: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:093:0001:0011:EN:PDF (дата звернення: 23.10.2023).

312. Council Regulation (EC) No 834/2007 of 28 June 2007 on organic production and labelling of organic products and repealing Regulation (EEC) No 2092/91. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32007R0834 (дата звернення: 24.10.2023).

313. Laying down additional rules on the common organization of the market in milk and milk products for drinking milk: Council Regulation (EC) No 2597/97 of 18 December 1997. URL: https://eur-lex.europa.eu (дата звернення: 14.11.2023).

314. On food intended for infants and young children, food for special medical purposes, and total diet replacement for weight control and repealing Council Directive 92/52/EEC, Commission Directives 96/8/EC, 1999/21/EC, 2006/125/EC and 2006/141/EC, Directive 2009/39/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Regulations (EC) No 41/2009 and (EC) No 953/2009: Regulation (EU) No 609/2013 of the European Parliament and of the Council of 12 June 2013. URL: https://eur-lex.europa.eu (дата звернення: 15.10.2023).

315. On infant formulae and follow-on formulae and amending Directive 1999/21/EC: Commission Directive 2006/141/EC of 22 December 2006. URL: https://eur-lex.europa.eu (дата звернення: 11.11.2023).

316. On organic production and labelling of organic products and repealing Regulation (EEC) No 2092/91: Council Regulation (EC) No 834/2007 of 28 June 2007. URL: https://eur-lex.europa.eu (дата звернення: 15.11.2023).

317. Regulation (EC) No 1760/2000 of the European Parliament and of the Council of 17 July 2000 establishing a system for the identification and registration

of bovine animals and regarding the labelling of beef and beef products and repealing Council Regulation (EC) No 820/97. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32000R1760 (дата звернення: 13.10.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шибко Р. Д. Ґенеза законодавчого регулювання виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. *Держава і право. Серія: «Юридичні науки»:* зб. наук. праць / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Юрид. думка, 2019. Вип. 83. С. 231–243.

2. Шибко Р. Д. Виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування як об’єкт правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2019. Вип. 4. С. 290–295.

3. Шибко Р. Д. Особливості правового становища виробників сировини для дитячого харчування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: «Юридичні науки»*. 2020. Вип. 2 (113). С. 66–71.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Шибко Р. Д. Міжнародно-правове регулювання права дитини на достатнє харчування. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди:* зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 трав. 2019 р.) / за заг. ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2019. С. 367–371.

2. Шибко Р. Д. Правові аспекти виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування у спеціальних сировинних зонах. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 трав. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана та В. М. Шульги. Харків: Юрайт, 2020. С. 320–322.

3. Шибко Р. Д. Законодавче забезпечення виробництва сировини для дитячого харчування: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Актуальні питання реформування правової системи*: зб. матеріалів XVII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 29 трав. 2020 р.) / уклад. Л. М. Джурак. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 125–127. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). Об'єм даних 1,9 Мб.

4. Шибко Р. Д. Актуальні питання правового регулювання якості та безпечності сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. *Актуальні проблеми історії, філософії та права у дослідженнях молодих учених*: зб. тез учасників конф. молодих учених (м. Київ, 16.06. 2020 р.) / за заг. ред. В. В. Солошенко; відп. ред.: І. І. Мудрієвська, Є. В. Сафар'янс, О. О. Малишев; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Фенікс, 2020. С. 347–350.

5. Шибко Р. Д. Адаптація законодавства України до вимог ЄС у сфері виробництва сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. *Актуальні проблеми юридичної науки*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23 жовт. 2020 р.). Хмельницький: Хмельницький ун-т управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. С. 352–355.

6. Шибко Р. Д. Правове регулювання функціонування аграрних кластерів у сфері виробництва органічної сільськогосподарської сировини для дитячого харчування. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 лист.

2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, Т. В. Курман. Харків: Юрайт, 2020. С. 437–441.

Додаток Б

Проект Закону України «Про харчування для спеціальних цілей»

ПРОЄКТ

2023 р.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про харчування для спеціальних цілей

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

1. У Розділі І Закону України «Про харчування для спеціальних цілей» у статті 1 викласти визначення наступних понять в такій редакції:

«виробництво сільськогосподарської сировини для дитячого харчування – врегульовані аграрним правом, а також субсидіарно врегульовані конституційним, господарським, цивільним, земельним та екологічним правом суспільні відносини у сфері рослинництва та/або тваринництва, які виникають, змінюються та припиняються між сільськогосподарськими товаровиробниками з метою вирощування сировини рослинного та/або тваринного походження для виробництва дитячого харчування (дитячих сумішей початкових, для подальшого годування, дитячого харчування на основі зернових та продуктів прикорму), що спрямовано на забезпечення продовольчої безпеки держави та гарантування права дитини на достатнє і якісне харчування»;

«виробник дитячого харчування – це сільськогосподарський товаровиробник, який здійснює господарську діяльність з виробництва дитячого харчування, та відповідає вимогам законодавства у сфері дитячого харчування»;

«сільськогосподарська сировина для дитячого харчування – якісна та безпечна сировина рослинного та/або тваринного походження, яка використовується для виробництва дитячого харчування»;

«якість дитячого харчування – ступінь досконалості властивостей та характерних рис дитячого харчування, які здатні задовольнити фізіологічні потреби організму дитини в продуктах харчування виходячи з їх хімічного складу та енергетичної цінності»;

«спеціальні виробничі зони – це регіони або окремі господарства, які відповідають умовам виробництва продукції рослинництва та тваринництва, яка відповідає вимогам законодавства в сфері дитячого харчування, а також отримали статус спеціальної виробничої зони відповідно до законодавства».

2. У Розділі І Закону України «Про харчування для спеціальних цілей» викласти статтю в такій редакції:

«Стаття __. Державна підтримка виробників дитячого харчування та виробників сировини для дитячого харчування.

Державна підтримка виробників дитячого харчування та виробників сировини для дитячого харчування здійснюється шляхом:

- створення умов та сприяння розвитку виробництва дитячого харчування в Україні;
- проведення наукових досліджень у сфері виробництва дитячого харчування;
- здешевлення кредитів та компенсації лізінгових платежів;
- надання пільг на оподаткування згідно із чинним законодавством;
- залучення інвестицій та надання кредитів на пільгових умовах;
- надання цільових субсидій та інших видів фінансової підтримки;
- надання дотації на виробництво сільськогосподарської сировини у спеціальних виробничих зонах;

- застосування інших заходів, спрямованих на здешевлення виробництва дитячого харчування та економічне стимулювання розвитку виробництва дитячого харчування.»

3. У Розділі ІІ Закону України «Про харчування для спеціальних цілей» викласти статтю в такій редакції:

«Стаття __. Спеціальні виробничі зони.

1. Спеціальні виробничі зони повинні відповідати таким загальним вимогам: а) розташування на угіддях, які належать до земель сільськогосподарського призначення; б) нормативно обґрунтована віддаленість від промислових підприємств та інших об’єктів, які можуть забруднювати навколишнє природне середовище; в) високий рівень родючості ґрунтів; г) відповідність сировини рослинного та тваринного походження законодавчим вимогам у сфері дитячого харчування; ґ) відповідність кормів для тварин вимогам безпечності та якості; д) відповідність сільськогосподарського товаровиробника загальним законодавчим вимогам у сфері якості та безпечності харчових продуктів.

2. У спеціальній виробничий зоні забороняється: а) вирощування і використання генетично модифікованих організмів рослинного та тваринного походження; б) здійснення виробництва тваринницької продукції із застосуванням гормональних та інших препаратів штучного походження; в) використання пестицидів; г) використання методів електричної та іншої стимуляції для примушування, що завдає болю тваринам; ґ) використання гідропонних методів та іонізуючого випромінювання.

3. У спеціальній виробничий зоні можуть застосовуватися за спеціальними технологіями агрохімікати природного походження, що забезпечує виробництво сільськогосподарської сировини, яка відповідає законодавчім вимогам у сфері дитячого харчування.

У спеціальній виробничий зоні використовуються переважно відновлювані ресурси та власні ресурси, у тому числі продукти переробки відходів та побічної продукції тваринного та рослинного походження.

Порядок надання статусу спеціальної виробничої зони визначається Кабінетом Міністрів України».

4. У Розділі ІІІ Закону України «Про харчування для спеціальних цілей» викласти статтю в такій редакції:

«Стаття ____. Вимоги щодо якості та безпечності сировини для дитячого харчування

1. У виробництві дитячого харчування використовується сировина, яка переважно виробляється у спеціальних виробничих зонах.

2. У харчових продуктах для дитячого харчування забороняється використання:

а) ароматизаторів, окрім винятків з вимог, які передбачені частиною першою та пунктом 3 частини другої статті 29 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»:

етилванілін, ванілін, і ванільний екстракт;

ароматизатори, для яких законодавством не передбачається обов'язковість державної реєстрації;

ароматизатори, які пройшли державну реєстрацію;

ароматизатори, що дозволені для використання у дитячому харчуванні міжнародними організаціями або Європейським Союзом, або які не підлягають реєстрації в Європейському Союзі;

б) барвників, крім барвників, отриманих з харчових продуктів;

в) підсолоджувачів, крім харчових продуктів для спеціальних медичних цілей, призначених для дітей грудного та раннього віку;

г) стабілізаторів, консервантів, підсилювачів смаку та/або аромату;

ґ) продуктів гідрогенізації олій (маргарину, спреду), пальмового стеарину, бавовняної олії, олії з кунжуту;

д) молока сирого від корів, яке не відповідає наступним вимогам: кількість мікроорганізмів за температури 30 °С складає не більше 100000 колонієутворюючих одиниць на 1 мілілітр (далі – КУО/мл) (за середньою геометричною величиною результатів лабораторних досліджень

(випробувань) зразків, що відбирають щонайменше двічі на місяць протягом двох місяців), кількість соматичних клітин складає не більше 400 000 клітин на 1 мілілітр (за середньою геометричною величиною результатів лабораторних досліджень (випробувань) зразків, що відбирають щонайменше один раз на місяць протягом трьох місяців, окрім випадків, якщо компетентним органом визначено інакший метод з метою урахування сезонних коливань рівня виробництва);

е) сирого молока від сільськогосподарських тварин, окрім визначених пунктом д) цієї частини, що не відповідає наступним вимогам: кількість мікроорганізмів за температури 30 °С складає не більше 1500000 КУО/мл (за середньою геометричною величиною результатів лабораторних досліджень (випробувань) зразків, що відбираються щонайменше двічі на місяць протягом двох місяців);

є) сумішей спецій та пряностей, до складу яких входять не дозволені до використання у виробництві дитячого харчування харчові добавки;

ж) пестицидів;

з) сільськогосподарської сировини для дитячого харчування, яка була вироблена з генетично модифікованих організмів та/або може містити генетично модифіковані організми.»

5. Цей Закон набирає чинності з 1 липня 2024 року.

Голова

Верховної Ради України

Додаток В

Проект Закону України

«Про внесення змін до Закону України

«Про основні принципи та вимоги до безпечності та

якості харчових продуктів»

ПРОЄКТ

2023 р.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про основні принципи та вимоги

до безпечності та якості харчових продуктів

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

1. Виключити пункт 20^4 статті 1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів».

2. Цей Закон набирає чинності з 1 квітня 2024 року.

Голова

Верховної Ради України

Додаток Г

Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України»

ПРОЄКТ

2023 р.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про державну підтримку сільського господарства України

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

1. Статтю 16^3 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» викласти в такій редакції:

«Сільськогосподарські товаровиробники, які виробляють сировину рослинного та/або тваринного походження для дитячого харчування у спеціальних виробничих зонах, мають право на отримання щорічної бюджетної дотації відповідно до обсягів виробництва сировини та розміру території спеціальної виробничої зони».

2. Цей Закон набирає чинності з 1 червня 2024 року.

Голова

Верховної Ради України